Rizoscu Fl.

magazin istoric

ANUL I
Nr. 9
DECEMBRIE 1967

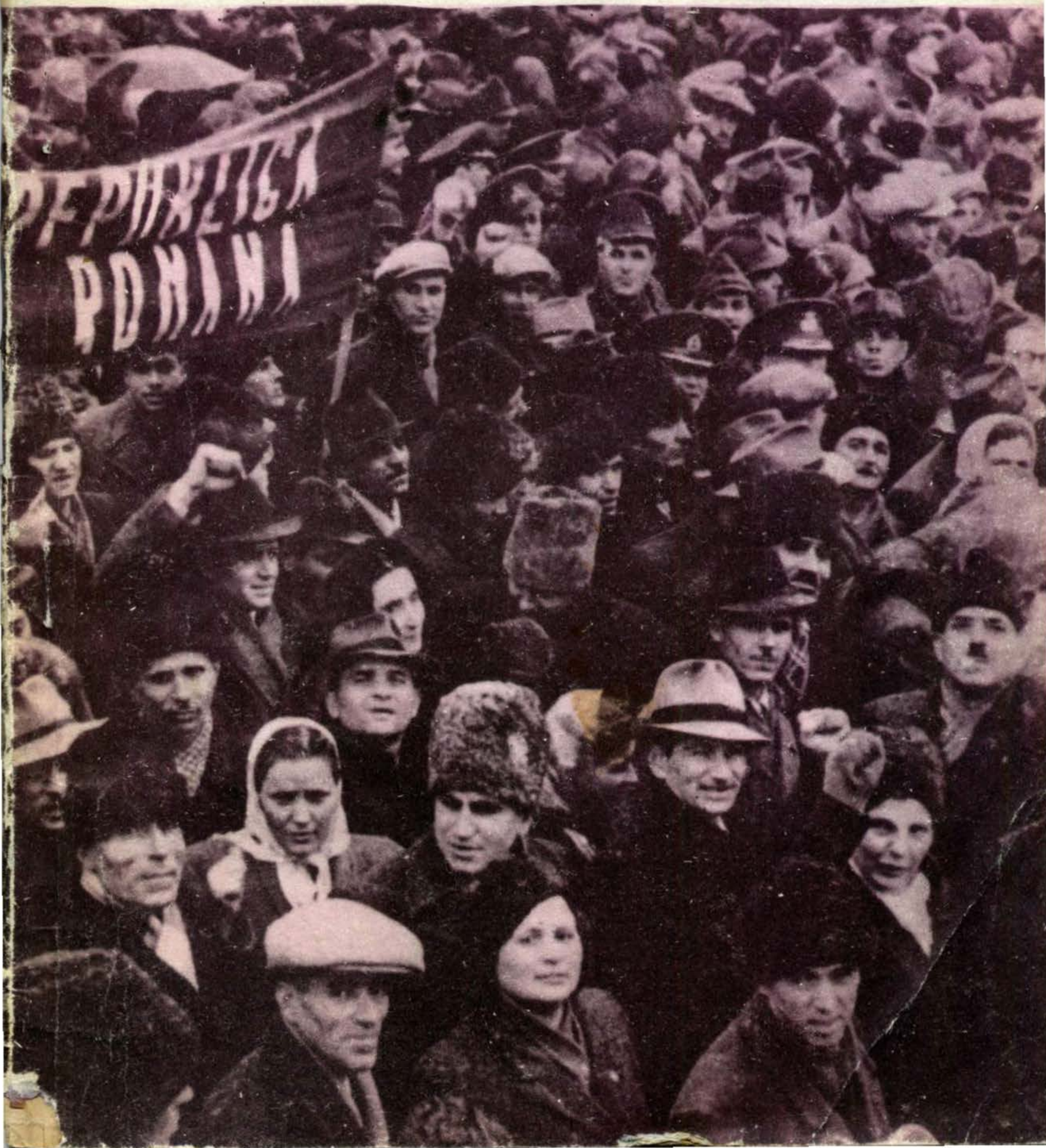

SUMAR

1	*Cu tovarășii ION NICULI și GHEORGHE STERE despre primul prezidiu al Republicii*	
6	*Ideea de republică la români*	*DAN BERINDEI*
11	*Pentru republică!*	
15	*Abolirea monarhiei*	*GHEORGHE ȚUȚUI*
20	*Redescoperirea Daciei*	*VIRGIL CÂNDEA*
25	*Femeile și Spionajul*	
30	*O colecție de istorie a farmaciei la Cluj*	*EVA CRIȘAN*
32	*Evadarea din Jilava*	*ALECU CONSTANTINESCU*
36	*De la Dunăre în Țara Șeherezadei*	*A. VASIU, M. FODOREANU*
41	*Memorii de război*	*CHARLES DE GAULLE*
46	*Despotatul dobrogean de la Dobrotici, la Mircea cel Bătrîn*	*ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU*
54	*Plevna*	*ION CUPȘA*
57	*Mărturii finlandeze despre participarea Armatei române la războiul din 1877—1878*	*ION NIVĂNESCU*
58	*Microarhiva «Magazin istoric»: «Abuzurile săvîrșite de fostul rege Carol II»*	
63	*André Maurois la București*	*CLAUDIA CLEJA GÎRBEA*
64	*Prima tipăritură în limba română*	*L. DEMÉNY*
69	*Puncte de vedere: poate fi localizată Buridava la Ocnița?*	*DUMITRU TUDOR*
70	*Naufragiul «Meduzei»*	*ANDRÉ CASTELOT*
75	*Ce stim despre limba traco-dacilor*	*I.I. RUSSU*
78	*Memorii*	*C. ARGETOIANU*
88	*Cititorii scriu istorie*	
91	*Panoramic editorial*	
92	*Poșta redacției*	

magazin istoric

REVISTA DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Ștefan Ștefănescu.**

CU TOVARĂȘII ION NICULI ȘI GHEORGHE STERE DESPRE PRIMUL PREZIDIU AL REPUBLICII

30 decembrie 1947... De la un capăt la altul al țării, în jurul primăriilor și prefecturilor, pe străzi și în piețe, la sediile centrale și locale ale partidelor și organizațiilor de masă democratice, muncitori, țărani, intelectuali, ostași, bărbați și femei, tineri și vîrstnici își manifestau furtunos bucuria pentru mîndrul titlu de cetățean al Republicii Populare Române. Într-o atmosferă solemnă, Adunarea deputaților edicta primele acte ale puterii republicane. Entuziasmul, stăpîn pretutindeni, dădea expresie hotărîrii poporului român de a-și închina toate forțele întăririi și înfloririi patriei, în fața căreia se deschideau larg perspectivele înfăptuirii orînduirii în care să domnească munca, egalitatea, libertatea.

Anii au trecut repede. Și nu sînt prea mulți : douăzeci. De la monarhia burghezo-moșierească la Republica Socialistă România este însă o întreagă epocă istorică, pe care poporul nostru a străbătut-o cu succes sub conducerea Partidului Comunist Român.

Momentele de acum două decenii sînt vii în memoria celor care le-au trăit nemijlocit. Între aceștia sînt și tovarășii Ion Niculi și Gheorghe Stere.

Împreună cu Constantin I. Parhon, Mihail Sadoveanu și Ștefan Voitec, acum două decenii, la 30 decembrie 1947, ei au avut cinstea de a fi aleși în primul prezidiu al Republicii. Redacția noastră i-a rugat pe tovarășii Gheorghe Stere și Ion Niculi să împărtășească cititorilor frînturi din amintirile lor, legate de acele evenimente istorice.

În casa fiicei sale din str. Porumbaru, unde vine din cînd în cînd din Iașul său de totdeauna, tovarășul Ion Niculi ne primește cu simplitatea și căldura cu care — după mărturisirile celor ce l-au cunoscut — o viață întreagă și-a apropiat și cîștigat oamenii. Și acum, la optzeci de ani, păstrează întipărite în ființa sa din trăsăturile omului pe care clasa din care făcea parte, clasa muncitoare, l-a trimis să o reprezinte în cel mai înalt for al vieții publice — primul prezidiu al Republicii — distincție și simplitate, energie și intransigență.

«Era în noaptea de douăzeci și nouă decembrie... Tîrziu de tot, după miezul nopții, aud : cioc, cioc în ușă. Mă uit la ceas, era trecut de două. Ce să fie, cine să fie ?

De cînd lucram în „mișcare" mă obișnuisem cu toate. Totuși, îmi amintesc bine, eram surprins. Vremurile erau încă tulburi. Mă duc să deschid. În ușă, Dumitru Zaharia, un tovarăș de la Județeana P.C.R. Cînd l-am văzut, m-am mirat și mai tare și eram cît pe aci să mă stropșesc la el. Dar el, în timp ce-și scotea căciula și își descheia haina, îmi zise : „Bădie, îmbracă-te degrabă, că trebuie să mergi la București !"

Demonstrație la București sub lozinca : „Trăiască Republica Populară Română"

Eram deputat de Iași în Parlament — primul Parlament democrat rezultat din alegerile din 1946 — și făceam adesea drumuri la București cînd erau ședințe la Cameră, și nu numai atunci. M-am îmbrăcat și am plecat direct la gară. Nu mai știu dacă Zaharia a venit și el cu mine. Știu însă că aveam un vagon la automotor și că mai erau acolo și alți deputați de Iași care, ca și mine, fuseseră chemați în puterea nopții la București».

Iarna aceea era uscată, fără zăpadă. Ziarele publicau lungi prognoze despre starea timpului : „Toamnă în decembrie"..., „Toamnă în ianuarie"..., „Adevărata iarnă va începe în februarie"... „Un capriciu meteorologic"... Lumea se bucura de vremea blîndă, fiindcă lemnele erau puține și scumpe, fiindcă pîinea se găsea cu mare greutate, fiindcă rănile războiului nu se vindecaseră. Sărăcia zîmbea încă în vitrine, pe străzi, în coșnițele femeilor și în case, după două veri de secetă cruntă, în plină luptă pentru refacerea economică.

«„Continentalul", unde am fost găzduiți — continuă tovarășul Niculi — ne-a primit friguros și auster. Cu atît mai auster, mi se părea mie, cu cît tot omul, pregătindu-se de anul nou, se strîngea pe acasă. Hotelul era aproape gol. Am fost înștiințat că după amiază avea să fie ședință la Cameră și că deci trebuia să mă pregătesc. Cu alte cuvinte, să fiu în... ținută.

De pregătit nu prea aveam ce, fiindcă de cînd eram deputat mă obișnuisem cu ținuta vestimentară de rigoare. Numai cu pălăria nu mă împăcam, mai ales iarna, așa că, în ciuda prescripțiilor protocolare, am rămas tot la căciula mea brumărie.

Cînd am intrat în clădirea Parlamentului, — își deapănă, mai departe, amintirile tovarășul Ion Niculi — deși atmosfera obișnuită reuniunilor de aici îmi era cunoscută, totuși, acum aveam sentimentul că se petrecea ceva cu totul deosebit, ceva ce nu ai prilejul să trăiești de multe ori.

... La tribună, în sală, în loji, s-au ocupat locurile și — poate mi s-a părut mie, sau poate chiar așa a fost — niciodată, la deschiderea unei ședințe a Parlamentului, liniștea n-a fost mai deplină. Prezida Mihail Sadoveanu. Impunător, cu figura lui distinsă, calmă, radiind liniște și siguranță. Dar evenimentul solemn, ca atare, ni l-a anunțat de la tribună dr. Petru Groza. Parcă-l văd și azi, cu costumul lui în dungi, cu batista, cu nelipsita lui batistă albă de la buzunar, care-i dădea un aer atît de tineresc, cu zîmbetul lui jovial, degajînd un optimism robust, călcînd rar, apăsat. A privit un timp

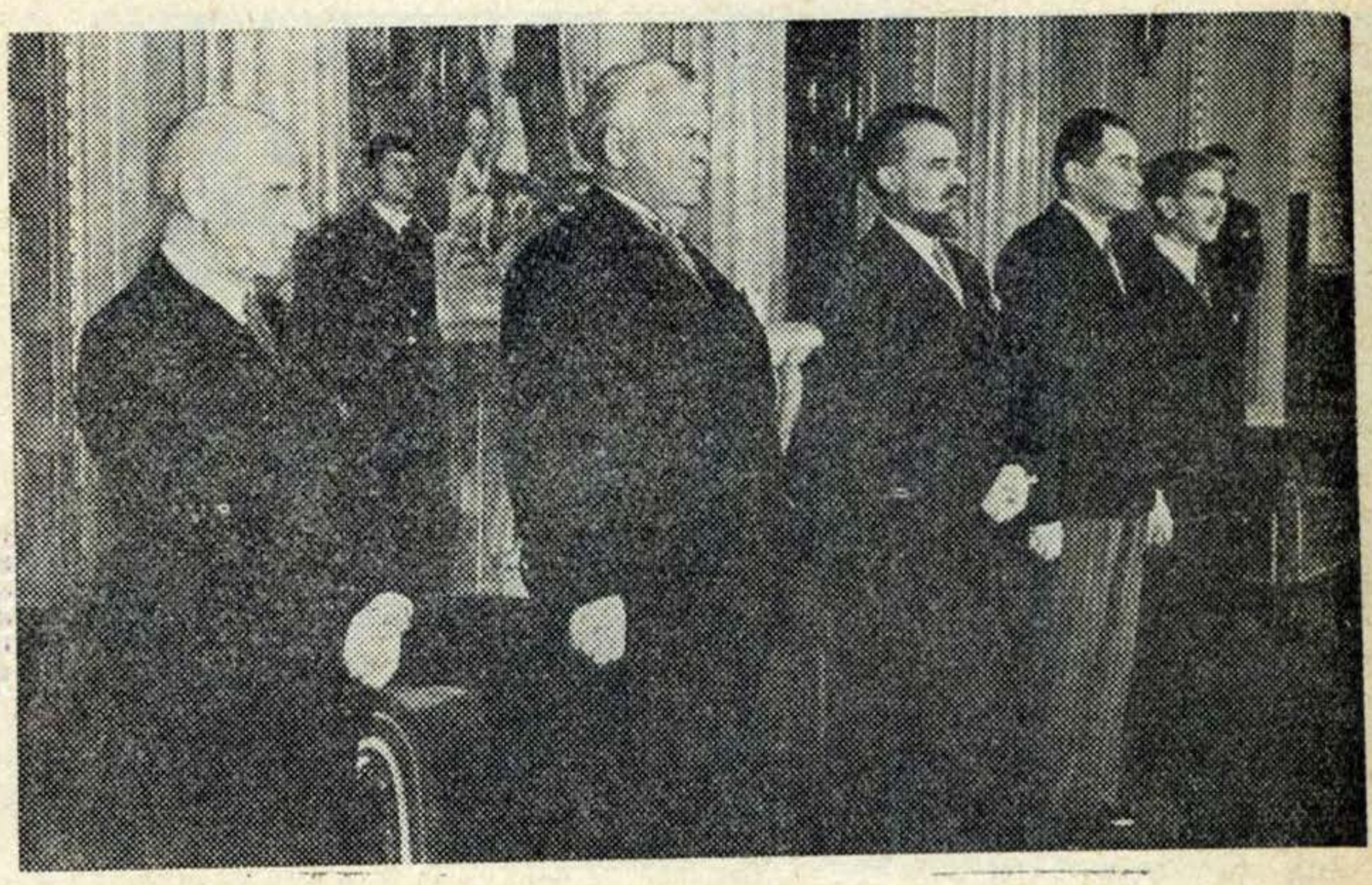

Membrii Prezidiului provizoriu la scurt timp după alegerea în înaltul for

sala cu fața strălucind de bucurie, apoi, grav, a dat citire actului de abolire a monarhiei și de proclamare a Republicii.

Ovații, aplauze furtunoase, entuziasm nemaipomenit, greu de descris. Eram cu toții conștienți că trăim un moment istoric în viața poporului nostru și a fiecăruia dintre noi. Și după aceea, liniștea cea mai deplină. Tensiunea unor astfel de momente, dacă nu poate fi explicată, ea nu poate fi — de către cei ce au trăit-o — uitată.

Apoi, tovarășul Gheorghe Apostol, pe atunci secretar al Confederației Generale a Muncii, a dat citire propunerilor pentru alegerea de către Parlament a Prezidiului Republicii. Puse la vot, propunerile au întrunit unanimitatea deputaților prezenți. Primul Prezidiu al Republicii a fost, astfel, ales».

Temperatura sălii — și la propriu și la figurat — se ridicase la valorile unei zile toride. Aleșii primului prezidiu al Republicii mulțumeau pentru încredere. Erau însă numai patru. Al cincilea lua și el parte la eveniment, dar la cîteva zeci de kilometri de Capitală.

În vreme ce la București nu începuse ședința Parlamentului, înfățișată mai înainte, la Brașov un tînăr locotenent, mulțumit că dăduse de capătul unei... probleme ce pusese în mișcare o întreagă rețea de lucrători, anunța că, în sfîrșit, persoana căutată a fost găsită.

„Persoana" în cauză era unul dintre cei cinci membri ai viitorului Prezidiu al Republicii : Gheorghe Stere, care, nefiind găsit la locuința sa din București, a fost căutat în toată țara, o zi întreagă, și aflat la Brașov în chiar seara zilei de 30 decembrie.

«...Imediat ce am fost anunțați, — își amintește azi Gheorghe Stere — ne-am strîns repede lucrurile și am plecat spre București.

La intrarea în orașul Ploiești, cînd vii dinspre Brașov, vedem o firmă mare, luminoasă : „Trăiască Republica Populară Română". Am oprit mașina și am stat un timp locului fără să spunem nimic. Se proclamase Republica ! Aici, împreună cu soția și ceilalți tovarăși care ne însoțeau, am ciocnit primul pahar în cinstea Republicii ! N-am să uit niciodată clipele trăite atunci, bucuria care ne-a încălzit inimile, fericirea de a fi fost părtași la săvîrșirea evenimentului istoric — încununare a luptelor multor generații care predaseră, unele altora, ca pe o ștafetă, idealurile lor republicane.

Semnificația evenimentului mi se părea uriașă. În fond, lăsînd la o parte starea de spirit antimonarhică existentă în țară, abolirea monarhiei și proclamarea Republicii

1 ianuarie 1948: membrii primului Prezidiu asistă la grandioasa adunare populară din Piața Palatului

erau ca o înlănțuire logică a tuturor actelor și măsurilor de pînă atunci. Era clar, privind în perspectiva timpului, că o societate nouă nu putea fi construită decît pe o bază de stat nou. Monarhia devenise incompatibilă cu noua realitate politică.

Momentul ales pentru proclamarea Republicii, sfîrșitul unui an și începutul altuia, mi se părea simbolic ! Sfîrșitul unei epoci, începutul alteia ! Cu proclamarea Republicii avea să înceapă numerotarea anilor pentru multe dintre evenimentele și schimbările care se prefigurau».

I-am rugat pe tovarășii Ion Niculi și Gheorghe Stere să ne relateze despre prima ședință a primului Prezidiu :

„Datorită inéditului, sarcinilor și preocupărilor lui — își amintește Gheorghe Stere — aproape de fiecare dată aveam impresia că sîntem la început. Prima ședință a Prezidiului poate fi considerată prima noastră întîlnire, cînd cei cinci aleși s-au găsit față în față, s-au cunoscut în această ipostază care le dădea — nu știu ce ! Poate un plus de gravitate, venit din sentimentul, din conștiința extraordinarei responsabilități pe care o aveam, în fața poporului și a partidului, care ne acordaseră încredere, poate un plus de efervescență necesar și firesc atunci cînd ți se încredințează o asemenea funcție în stat ! Nu știu ! Liantul care avea să unească Prezidiul făcînd din el un tot, l-am aflat atunci, sub tensiunea primei noastre întîlniri".

Tovarășul Niculi definește momentul printr-o metaforă :

«La prima ședință a primului prezidiu, ne-am găsit unii în fața altora atît de diferiți între noi — fiindcă veneam din sectoare de activitate diferite — ca degetele unei mîini. Mai tîrziu, însă, cu fiecare nouă întîlnire ori ședință, cum vreți să le ziceți, „degetele" s-au găsit tot mai unite iar „mîna" tot mai puternică».

Și, ca o concluzie parcă a convorbirii noastre, tovarășul Ion Niculi subliniază :

«...Esențialul îl constituia faptul că începeau să se contureze liniile tabloului unor prefaceri radicale. Îmi aduc aminte că prin „Scînteia" noastră, partidul spunea : „La începutul anului 1948, clasa muncitoare și poporul român privesc cu încredere înainte. Socialismul nu mai este la noi în țară un ideal îndepărtat, ceva învăluit în nori la care visează „idealiștii", ci este ceva ce începe a se întrevedea, ceva ce putem realiza într-un viitor apropiat prin munca și lupta necurmată a clasei muncitoare, a întregului popor muncitor...».

IN INTREAGA TARA AU AVUT LOC IERI
INFLACARATE MANIFESTATII
pentru Republica Populară Română
Pagina Lei 3
Scînteia
Dela monarhia burghezo-moșierească la Republica Populară
Mărețe înfăptuiri ne așteaptă pe toți în anul ce vine!
Nici o piedică nu mai stă acum în calea dezvoltării depline a democrației noastre populare

Presa a comentat pe larg istoricul eveniment (facsimil din ziarul „Scînteia", din 2 ianuarie 1948)

Cei douăzeci de ani care au trecut de la proclamarea Republicii au arătat de ce este capabil un popor liber și stăpîn pe soarta sa.

În această perioadă scurtă, capacitatea creatoare, talentul și inițiativa poporului nostru, sub călăuzirea înțeleaptă a partidului comunist, s-au manifestat în industrializarea socialistă a țării, în transformarea cooperatistă a satului, în avîntul științei și culturii, în îmbunătățirea condițiilor de viață ale celor ce muncesc. Socialismul a creat condiții pentru deplina afirmare a ființei naționale a poporului nostru. Așa cum spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Conferința Națională a P.C.R. din 6—8 decembrie 1967 „După cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, după înlăturarea monarhiei, instaurarea Republicii și înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție, poporul român a trecut la înfăptuirea vastei opere de construire a socialismului".

„...Ți se umple inima de bucurie — spune în încheiere tovarășul Niculi — cînd vezi cu cît avînt și încredere toată suflarea muncitoare, harnică, a țării dă viață politicii partidului comuniștilor, de înflorire a Republicii noastre socialiste, de ridicare a poporului nostru pe noi culmi ale civilizației și progresului"

Ne-am despărțit de tovarășii Ion Niculi și Gheorghe Stere cu sentimentul că timpul trecuse prea repede.

IDEEA DE REPUBLICĂ LA ROMÂNI

DAN BERINDEI

Ideea de republică are rădăcini adînci în formele de viețuire și de organizare statală a poporului român în timpul orînduirii feudale. Spre deosebire de statele occidentale și, de multe ori, chiar de cele răsăritene sau orientale, statele feudale românești au cunoscut un sistem de domnie cu o evidentă elasticitate de succesiune. Nu numai majoratul, dar nici legitimitatea unor descendenți nu constituia o condiție a succesiunii, ci numai destul de vagul „os domnesc", care a făcut ca pe tronul Moldovei să urce, încă la începutul secolului al XVI-lea, un domnitor vajnic care era fiul marelui Ștefan dar și al unei mici boieroaice. Nu a existat, de asemenea, o ereditate de titluri, ranguri și funcții — ele redistribuindu-se la fiecare nouă domnie și uneori chiar în mai multe rînduri în cursul unei domnii — ci doar o ereditate de stare socială.

Dacă în Țara Românească și în Moldova împrejurările n-au generat un cult monarhic, acest lucru n-a avut loc nici în Transilvania unde, în 1514, Gheorghe Doja „proclamă republica, desființarea nobilimii și suveranitatea poporului", cum notează plin de interes pentru acest fapt istoric, Friedrich Engels.

Ideea republicană, în sens modern, n-a luat naștere însă decît în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, atunci cînd destrămarea feudalismului a creat condițiile apariției ei. Este semnificativ faptul, pe care-l relevă scriitorul revoluționar Iosif Martin, în primăvara anului 1848, că în Transilvania, cu o jumătate de deceniu înaintea izbucnirii revoluției franceze, s-au aprins cu putere flăcările răscoalei : «Înainte încă de a se înălța — prin prăbușirea tronului — Republica Franceză, acest semnal deșteptător pentru Europa cufundată în somn, înainte încă de a răsuna puternic în Franța : „Război palatelor, pace bordeielor", a răsunat în Transilvania, din piepturi revoltate : „Război palatelor, pace bordeielor..."» În 1789, doar la o lună după adoptarea ei la Paris, vestita *Declarație a drepturilor omului* era cunoscută în Moldova și, desigur, și în celelalte Țări române.

Formarea națiunii române, apariția conștiinței naționale și a idealului național, întruchipat în întreita formulă a statului unitar, modern și neatîrnat, au fost un proces care a generat totodată apariția ideii republicane moderne la români. Deși, în general, Școala ardeleană, animatoare a năzuințelor naționale, a nădăjduit să ajungă la o rezolvare a problemelor arzătoare ce stăteau în fața poporului român cu ajutorul monarhiei de tip iozefinist, unul din cei mai de seamă exponenți ai ei, Ion Budai-Deleanu, situat pe poziții ideologice antimonarhice, inspirîndu-se din iluminiști și simpatizînd pe montagnarzii francezi, a slujit fățiș ideea republicană. Cu un deosebit curaj, el a abordat în *Țiganiada* problema formelor de guvernămînt. Comparînd monarhia cu „un vierme pus la rădăcina unui copaciu cu desfătate ramuri" și arătînd că într-o monarhie țara este „o turmă de oi", iar monarhul un „păcurariu" care „mulge oile sale", Budai-Deleanu declara în schimb republica o „dulce mamă", „o stăpînire unde, precum norodul așa și cei aleși din norod să aibă cuvînt și sfat la trebile țării de obște".

Pentru intelectualii generației de la 1840 și 1848 republica a întruchipat, la cei mai mulți, un ideal și un țel ce trebuia la un moment dat atins, în pofida împrejurărilor grele, create, îndeosebi, de faptul că Țările române se aflau sub dominația sau în imediata vecinătate a trei imperii absolutiste, retrograde și reacționare. „Unde nu e gubern popular — exclama Ion Codru Drăgușanu — statul e himeră națională, iar națiunea un aglomerat de indivizi". Ideea republicii a fost înscrisă în programele de acțiune ale mișcării revoluționare atît din Transilvania, cît și din Țara Românească.

Nicolae Bălcescu

*

Ion Heliade Rădulescu

*

Simion Bărnuțiu

De un deosebit interes este *modalitatea* de reflectare a ideii republicane în timpul evenimentelor revoluționare pașoptiste. Proclamarea ei fățișă, în programe revoluționare, ar fi fost riscantă, dată fiind situația internațională a Țărilor române. Atunci s-a recurs la o soluție de aparent compromis. Ce era în realitate *domnul responsabil* ales pe cinci ani — pe care-l prevedea Proclamația-program de la Izlaz — decît un *președinte de republică*? Mai ales că acest domn urma să fie căutat „în toate sferele soțietății, în toată națiia, iar nu într-un număr mărginit de oameni". „Domnia — se arăta în proclamație — nu e un drept de moștenire a nici unei familii, domnia este a patriei". Se mai adăuga apoi că „domnul nu a fost, nici nu este prinț; domn e tot cetățeanul, domn e și capul țării", pentru ca mai departe să se precizeze că „tot românul e liber, tot românul e nobil, tot românul e domn". *Dorințele partidei naționale în Moldova*, întocmite de Mihail Kogălniceanu, atenuau formularea la care se ajunsese în Proclamația-program de la Izlaz (în sensul nelimitării în timp a domniei), dar păstrau mai departe ideea alegerii domnului „din toate stările societății", ca și substanțiala reducere a listei civile.

La exilații revoluționari români ideea republicană apare cu o asemenea vigoare, încît una din publicațiile lor a purtat titlul — el însuși sintetizînd un program — de *Republica Română*. „Voim o republică română — scria răspicat C. A. Rosetti în această publicație — și o s-o dobîndim îndată ce ne vom uni cu noi înșine..."

Dintre exilații revoluționari, Nicolae Bălcescu a exprimat crezul republican în modul cel mai pregnant. În „Manualul bunului român", el se pronunță pentru „republica democratică", ca formă de stat ideală, în care „poporul e suveran". Iată și definiția pe care o dă el republicii, prin glasul unui comisar de propagandă revoluționar: „Cuvîntul *republică* este o vorbă veche, care va să zică *lucru al tuturor*. Republica este un stat în care oamenii adunați îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea și drept țintă frăția. Într-o republică poporul nu ascultă decît de slujbașii aleși de dînsul chiar, cu treabă hotărîtă și pe vreme hotărîtă. Acești oameni slujbași sînt deopotrivă cu toți ceilalți oameni. Ei poruncesc numai în numele poporului și sînt datori a lucra numai pentru dînsul, ascultînd de legea făcută de dînșii, supuindu-se la priveghierea necurmată a cetățenilor și stînd totodată gata d-a da înapoi slujba cu care au fost însărcinați, cînd s-a sfîrșit vremea pentru care au primit-o".

Bălcescu a ținut să facă o delimitare între ceea ce el numea republica *democratică* și cea aristocratică, instituirea unei republici democratice constituind o necesitate, o sarcină a românilor, care reluînd

Cezar Bolliac

Alexandru Ioan Cuza

Mihail Kogălniceanu

C. A. Rosetti

armele în mîini, ar fi dobîndit din nou eliberarea, ca în zilele revoluției din vara anului 1848 : „Cea mai mare dobitocire ar fi — declara el răspicat — ca românii, după ce își vor cîștiga cu sîngele libertatea lor, căci altfel nu se poate cîștiga libertatea, să meargă de bunăvoia lor să se dea pe vecinicie sau pe viață unui domn, crai sau împărat, care să-i joace, să-i chinuiască și să-i despoaie după cum i-o fi voia și după firea cea rea a domnitorilor, a crailor și a împăraților..."

În primul deceniu al celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, s-a intensificat lupta pentru formarea unui stat național modern român, într-o primă etapă prin unirea Moldovei și a Țării Românești. Totodată, aspectul diplomatic și politic european pe care l-a căpătat problema, a dus la o atenuare a revendicărilor celor mai radicale și, în orice caz, la o subsumare a acestora față de obiectivul principal din acea vreme : constituirea statului național. Desfășurarea plină de vigoare a luptei pentru Unire, încununată prin momentele culminante din 1857 și 1859, a dus la făurirea României moderne pe calea ingenioasă a dublei alegeri. Alexandru Ioan Cuza, ridicat la domnie din rîndul fruntașilor luptei pentru progres și a mișcării naționale, a simbolizat însăși ideea Unirii și el a slujit totodată cauza înaintării poporului român. Cu toate acestea, ideea republicană a continuat să existe, mai ales că în mintea gînditorilor celor mai înaintați din epocă, Cuza era un domn în felul celor preconizați în programele revoluționarilor pașoptiști, adică într-un fel, un președinte de republică.

De pe această poziție, Simion Bărnuțiu, acum profesor la Universitatea din Iași, s-a declarat ferm împotriva monarhiei ereditare, care după el ar fi avut ca rezultat „pieirea națiunii române, a cărei putere și viață reșede în popor și în elementele ce se nasc din acesta". Cu atît mai mult Bărnuțiu a combătut ideea prințului străin : „Vorbind în genere — scria el — mai multe garanții va da alesul națiunii, care a crescut și a viețuit în popor, decît principele ereditar, care crește afară de societatea poporului, într-o casă ereditară, care e paradisul pămîntesc, unde nu simte nimeni ce va să zică lipsa, nevoia și neajunsul, ce va să zică libertatea civilă și virtuți civile ; așa cît principele născut și crescut în acest paradis nu cunoaște niciodată umanitatea cea adevărată, nici pe poporul ce are a guverna". Dar prin „alesul națiunii" Bărnuțiu nu înțelegea un *monarh*, ci de fapt un *conducător de republică*.

Aducerea la domnie a lui Carol de Hohenzollern, după brutala răsturnare a lui Alexandru Ioan Cuza, iar apoi înlăturarea de la guvernămînt de către domnitor, spre sfîrșitul deceniului al șaptelea al secolului trecut, a elementelor mai înaintate din lumea politică a vremii, au dus în mod fi-

resc la intensificarea curentului antimonarhic și la o recrudescență a ideii republicane. Aceasta s-a vădit în manifestarea curajoasă a unor oameni de cultură și a unor publiciști ca Cezar Bolliac, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Macedonski, N. T. Orășeanu, Traian Demetrescu etc. Chiar și Ion Heliade Rădulescu s-a opus cu energie în 1866 la instaurarea dinastiei străine, declarînd-o „contra tradițiilor" și „contra principiilor și aspirațiilor către care tinteşte lumea modernă". Această recrudescență s-a vădit în mișcări politice de anvergură, care au căpătat chiar, la un moment dat, un aspect revoluționar. În 1870 s-a manifestat un puternic curent antidinastic — concretizat, între altele, în mișcarea de la Ploiești — și dezvoltat apoi în activa mișcare republicană care, prin puternicele manifestații de stradă din București din martie 1871, era aproape să ducă la răsturnarea lui Carol de Hohenzollern și la instaurarea republicii în România. Merită, de asemenea, să fie amintite repetatele alegeri ca deputat ale fostului domnitor Alexandru Ioan Cuza, evidentă manifestare a sentimentelor antidinastice ale alegătorilor. Reprimarea mișcării antidinastice și republicane, ca și aducerea conservatorilor la putere pentru o jumătate de deceniu, n-au putut stinge ideea republicană.

Critica domnitorului și pledoaria pentru republică de pe poziții înaintate, care nu depășeau însă radicalismul burghez, au căpătat un caracter mai consistent o dată cu pătrunderea, din ce în ce mai largă, a ideilor socialiste și, mai ales, prin răspîndirea marxismului. „Regi, împărați și exploatatori — scria ziarul „Drepturile omului" în 1885, reproducînd un manifest tipărit la Geneva — se apropie ora fatală pentru voi ! Clopotul de jale va suna curînd căderea voastră ! Și noi, pe credința noastră de revoluționari, vă jurăm că sîntem siguri că muncitorii din toată lumea vor trage hora peste toate tronurile". „Cine zice socialism — nota răspicat același periodic — nu poate să nu înțeleagă și republică". De altfel, simțămintele republicane continuau să fie însușite în epocă și de unele cercuri democrat-burgheze, în această privință remarcîndu-se îndeosebi Alexandru V. Beldiman, prin susținuta acțiune antimonarhică a ziarului său, „Adevărul". „Campania dreptului de dizolvare (dreptul regelui de a dizolva Parlamentul !) — scria el în decembrie 1889 — este, dar, cu alte cuvinte, lupta pentru răsturnarea monarhiei și pentru înlocuirea ei cu altă formă de guvernămînt mai democratică ce nu poate fi decît forma republicană...". Deși, datorită, în bună măsură, conducătorilor oportuniști ai mișcării socialiste din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în programul primului partid socialist român nu au fost preconizate decît o restrîngere a prerogativelor regale și luarea moșiilor coroanei, oficiosul socialist „Lumea nouă" declara republica, la 2 decembrie 1894, ca „singura formă politică compatibilă cu socialismul". An de an, spiritul republican și antidinastic s-a intensificat în sînul mișcării muncitorești, concretizîndu-se în manifestul cercului „România muncitoare" intitulat, plin de semnificație : „40 de ani de sărăcie, de robie și rușine", ca și în manifestațiile muncitorești ce au avut loc îndeosebi în anii 1906– 1907.

Antidinasticismul și critica acerbă a monarhiei apăreau pregnant în epocă și în lucrările celor mai de seamă scriitori. Caragiale a fost autorul pamfletului versificat intitulat „Mare farsor, mari gogomani" :

„Un comediante de bravură
Joacă de patruzeci de ani,
Făcînd enormă tevatură
În fața-a niște gogomani..."

Încă din 1894, George Coșbuc publicase amenințătoarele sale versuri la adresa claselor stăpînitoare : „Noi vrem pămînt", iar Alexandru Vlahuță, prin versuri incisive — „Minciuna stă cu regele la masă..." — înfiera pe bătrînul rege chiar în anul în care flăcările răscoalei țărănești sintetizau rezultatele nefaste pentru lumea satelor. N. D. Cocea, George Ranetti, conducătorul unei reviste umoristice de răsunet („Furnica") și Tudor Arghezi, s-au afirmat și ei energic pe tărîmul luptei antidinastice. „Facla" lui N. D. Cocea, care a dus o permanentă campanie antimonarhică, insera la sfîrșitul unui manifest lozinca răspicată : „Trăiască Republica".

În cel de al doilea deceniu al secolului al XX-lea — deschis pentru mișcarea muncitorească din România prin congresul de constituire a P.S.D. din 1910, în cadrul căruia elementele cele mai avansate ceruseră ca partidul proletarilor „să-și afirme în fața principiului monarhic, pe care este întemeiată constituția țării, principiul republican" — ideea republicană a fost afirmată și mai deschis. În 1912, N. D. Cocea încheia un articol cu lozincile : „Jos regele oligarhic ! Trăiască Republica !" Niciodată, începînd din 1871, sentimentele antimonarhice ale poporului nu s-au afirmat mai pregnant ca în 1917-1918, cînd, în condițiile intensificării luptei împotriva exploatării, elementele revoluționare din sînul mișcării muncitorești s-au declarat și au acționat pentru făurirea republicii. Manifeste ale mișcării muncitorești chemau în acei ani la luptă pentru instaurarea formei de guvernămînt republicane. „Jos regele și oligarhia ! Trăiască Republica Română !" erau chemări prin care se încheiau aceste manifeste ; regele era întîmpinat de coloane de manifestanți care scandau lozinca „Trăiască Republica !" Maselor le devenea tot mai limpede rolul monarhiei ca principal stîlp al regimului burghezo-moșieresc și lupta antimonarhică se contopea cu lupta pentru răsturnarea

N. T. Orăşeanu

*

B. P. Hasdeu

*

N. D. Cocea

regimului, ca parte componentă a acestuia.

Crearea Partidului Comunist Român a ridicat la un nivel mai înalt lupta pentru instaurarea republicii. Partidul comunist a adoptat o fermă atitudine antimonarhică și republicană. Raportul prezentat congresului de constituire a partidului, în mai 1921, indica limpede necesitatea doborîrii statului burghezo-moșieresc și, implicit, cea a construirii unui stat de tip nou, sub formă republicană. «Proletariatul — se declara răspicat în „Lupta de clasă" din iunie 1927 — nu poate în genere lua, înăuntrul unui stat monarhic, o atitudine de indiferență față de problema : monarhie sau republică...» P.C.R. a demascat în permanență poziția retrogradă a monarhiei, legăturile ei strînse cu vîrfurile reacționare ale burgheziei și moșierimii și cu capitalul străin. În presa legală și ilegală a partidului au fost publicate adeseori materiale inspirate din tradițiile luptei antimonarhice și republicane. În 1931, cel de-al V-lea Congres al P.C.R. a arătat că problema revoluției din România constă în doborîrea cu forța a puterii de stat burghezo-moșierești și a monarhiei semifeudale și în stabilirea dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și a țărănimii. În condițiile creșterii sentimentelor antimonarhice, partidul comunist a demascat hotărît politica regelui Carol al II-lea și, îndeosebi, introducerea de către acesta a dictaturii : „Partidul comunist — se scria într-un manifest — conștient că libertatea, pacea și democrația vor fi asigurate numai de guvernul muncitoresc-țărănesc în România, după răsturnarea monarhiei și a dictaturii capitalist-moșierești, vă cheamă pe toți, fără deosebire de vîrstă, sex, nație și religie, fără deosebire de partid, să închideți azi calea sîngeroasă pe care a ales-o această dictatură, să apărați ce a rămas din drepturile cucerite în lupte îndelungate, să barați drumul fascismului și al războiului".

Rolul hotărîtor pe care l-a jucat P.C.R. în pregătirea și desfășurarea insurecției naționale antifasciste din august 1944, contribuția sa esențială în opera de democratizare a țării și de refacere a economiei naționale, au avut drept urmare creșterea în rîndul maselor a simțămintelor republicane, crearea condițiilor necesare instaurării republicii.

Bilanțul a douăzeci de ani de regim republican arată că România și-a dobîndit forma de stat cea mai adecvată propășirii ei și că astăzi Republicii Socialiste România i se deschid în față cele mai luminoase perspective de dezvoltare, sub semnul socialismului, democrației și al păcii, sub semnul înfloririi națiunii române socialiste.

PENTRU REPUBLICĂ

ION HELIADE RĂDULESCU ● „SÎNT CONTRA DINASTIEI ȘI PRINCIPELUI STRĂIN"

Domni Legiuitori[1],

[...] Voiți a aduce domn străin și dinastie? Acestea sînt niște inovațiuni în legile și obiceiurile țării noastre. Să inovăm, însă în bine, iar nu în rău. Să nu introducem aceea ce ar trebui neîncetat combătut, *căci va fi germen a noi revoluțiuni.* Voiți a urca pe tronul țării pe un străin căruia să dați țara moștenire din tată în fiu. *Nu vă jucați cu viața și viitorul unei Națiuni. Ea nu poate fi moștenire decît a ei însăși.* Părinții nu mai sînt liberi azi a înstrăina libertatea fiilor lor.

Dinastie și domn străin — cu dreptul ce am de a fi stăpîn pe a mea părere, îmi propun a combate ca un ce fatal din toate punctele de vedere. Nu sînt nici din cei ce susțin dreptul divin, nu sînt nici din aceia cărora le place anarhia; sînt din cei care țin la tradițiunile străbune perfectabile în progresul binelui și al folosului. Dacă alegătorii mei mi-ar fi dat o împuternicire imperativă ca să votez dinastie și principe străin n-aș fi avut curajul să iau o sarcină contra convincțiunii mele și m-aș fi retras; dar sînt încredințat că ei m-au lăsat în a mea voință, fiind siguri că nu voi lucra contra intereselor țării.

[...] *A da unei dinastii din tată în fiu suveranitatea, este a înstreina o proprietate a națiunii, este a uzurpa un drept al poporului, este a denatura lucrurile.*

Cineva nu poate fi slugă la doi domni; astfel este aci. A fi națiunea suverană, a fi în același timp și un individ suveran, cu dreptul de a transmite moștenirea descendenților săi, aceasta eu nu înțeleg cum s-ar putea împăca. Una din două: au națiunea este suverană și domnul numai un reprezentant revocabil, au el este suveran și națiunea o proprietate a lui.

[...] Aceasta am avut de vorbit asupra dinastiei.

Pe cînd celelalte națiuni care au avut-o, se silesc a o goni, noi care n-am avut-o niciodată, ne sîrguim a o introduce. Adoptăm ca bune datini ce alții le leapădă ca rele. Privim înapoi, în loc de a privi înainte.

Mergem ca racii, ne afundăm în pămînt ca șobolanii, în loc de a zbura ca vulturii.

Dar eu mă mîngîi cu speranța că nu toate buruienele prind rădăcini în pămîntul românesc.

Respectabili mandatari,

Să revenim la principele străin, căci cele mai sus zise s-ar potrivi cînd dinastia ar fi națională, cu atît mai mult cînd d-voastră voiți a aduce una străină. De unde și prin ce s-a mai născut acest obicei de principe străin; nu știu, dar știu că este ceva rău și vătămător.

[...] *Credeți oare d-voastră că străinul ce-l veți pune pe tron să aibă mai multă milă de țară decît un român? Teamă îmi e să nu pierdem în cîțiva ani tot ce am dobîndit de la alungarea domnilor greci pînă azi. Care vor fi altarele ce el va avea să apere în această țară? Care va fi căminul unde el să poată zice: Aici m-am născut! În ce parte a acestei țări vor fi mormintele strămoșilor săi, pentru care să puie piept contra dușmanului neamului românesc? Înțelege-va el legile acestei țări? Privi-va el cu plăcere moravurile acestui popor? Auzul său pricepe-va dulceața acestei limbi încîntătoare?*

O! cît mă îndoiesc de toate acestea! Și mult mi-e frică de calul lui Ulys pe care troienii l-au introdus în cetate cu atîta pompă spre ruina lor!

[...] Acestea am avut de zis. În rezumat *sînt contra dinastiei și principelui străin.* Cred că am arătat îndestul [în] cuvintele mele și rămîne la [aprecierea] d-voastră ca să cugetați cele ce veți a decide azi. *Faceți astfel ca această zi să nu fie trecută între zilele cele negre. N-am pretențiunea de a fi prooroc, prooroc este tot omul cînd punîndu-și frînghia de gît se știe ce-l așteaptă,* dar mi-am exprimat părerile mele.

De mi-ați spune că națiunea v-a trimis aci cu mandat imperativ ca să votați dinastia și domn străin, v-aș răspunde că nu este adevărat. Națiunea nu-și voiește niciodată răul.

---

[1] **Fragmente din discursul lui Ion Heliade Rădulescu rostit în Constituanta din 1866 („Veritatea", București 1866). Titlurile și subtitlurile la acest grupaj aparțin redacției.**

BOGDAN PETRICEICU HASDEU ● CUM TIBERI, NILO GRATIA NULLA FUIT...

Din Viena [2] la Munic (citește : München — n.r.), din Munic la Baden, din Baden la Paris, publicismul bucureștean urmărește pretutindeni pe capul statului cu aceeași amoroasă solicitudine, cu care un curtean din zilele lui Ludovic XIV, adică din epoca răposatului *„l'Etat c'est moi"*, întreba d-a rîndul pe toți valeții de curte dacă maiestatea sa a dormit bine, dacă maiestatea sa s-a sculat sănătos, dacă maiestatea sa a mîncat cu gust. [...]

Monitorul și numeroasele foi guvernamentale, să binevoiască a ni da o singură probă că măria sa a fost primit undeva oficial în calitate de „ales al României".

Din contră, toate organele din străinătate, germane și franceze, independinți și oficioase au repetit mai în unanimitate că curțile din Schönbrunn, din Nymphenburg și din Tuileries au avut în considerațiune curat și simplu un „principe din dinastia prusiană".

Din acest punct de vedere, lucrul poate să bucure numai doară pe dl. Bismarck !

Onorurile pentru regele Friederic-Wilhelm sînt prea departe de a măguli pe români !

Brandenburgul și Dacia n-au a face una cu alta, după expresiunea străbunului Properțiu :

„Cum Tiberi, Nilo gratia nulla fuit..." *

N. T. ORĂȘEANU ● DINASTIE

Dinastie [3] ? Aluatul din care se plămădește
Domni, pe care națiunea adesea nu-i prea voiește
Dar pe care-i înzestrează cu domene și palate.
Pentru o nație aceasta e spășire de păcate.
Orice dinastie-n lume crede că-i proprietară
Pe tron și pe națiune, ba chiar și pe-n-treaga țară.
Deși, unde-ntoarcem capul, vedem multe răsturnate,
Pribegind din țară-n țară și plîngînd a lor păcate,
Dar tot cred în a lor drepturi ș-au speranță-n viitor
Să mai ia în stăpînire liberatul lor popor.
Pe la curțile-n ființă ăști pribegi dau la proteste,
Și la țara ce-i gonește dau mereu la manifeste.
Dinastia este bună pentru cei ce cat favori,
Pentru cei ce știu să joace rolul de lingușitori.
Dar odată și ăști oameni, ne mai vrînd plecați să fie
O-ntorc pe foaia cealaltă, și adio dinastie !

C. MILLE ● SINGURA FORMĂ POSIBILĂ ȘI COMPATIBILĂ CU SOCIALISMUL : REPUBLICA

Azi însă [4], cînd din toate părțile frații noștri în aceeași sfîntă credință își afirmă republicizmul lor ; astăzi cînd monarhia română, care atîta timp și-a bătut joc de popor, caută a-l linguși și a-i arunca în gura lui flămîndă pomana de două sute de mii de lei, pentru a-i unge ochii ; azi cînd se pare că furtuna care va da jos tronurile a început a sufla ; azi — zic — nu mai e permis a ne face că nu știm de monarhie și de credințele noastre republicane.

Congresul nostru de altminterea a luminat acest punct și s-a declarat categoric pentru singura formă posibilă și compatibilă cu socialismul : REPUBLICA. [...]

---

[2] Fragmente din art. „Călătoria domnitorului" („Traian", anul I, numărul 63, din 2 octombrie 1869).

* Dintr-un distih al poetului latin Propertius : „O să te izgonim din Roma : Tibrul și Nilul n-au fost prieteni nicicînd !"

[3] N. T. Orășeanu : „Dicționar politic", București, 1871, pag. 9.

[4] Fragment din art. „Jos monarhia !" („Lumea nouă", anul I, numărul 29, din 2 decembrie 1894).

ASEMENEA PLOȘNIȚEI

Asemenea ploșniței[5], menirea regelui Carol I a fost să trăiască și să sugă.

În mijlocul unui popor tînăr, pentru care erau făcute toate visurile și în sufletul căruia ar fi putut să vibreze toate năzuințele și toate idealurile, regele Carol a domnit patruzeci și cinci de ani, străin aspirațiilor noastre, urîndu-ne inteligența și disprețuindu-ne nebunia generoasă, tresărind numai la sunetul aurului, cu inima închisă ca o ladă de fier, înfipt în purpura tronului și pe corpul țării ca o ploșniță uriașă.

Pentru dînsul n-au existat nici artă, nici poezie, nici emoțiune, nici înfiorările acelea tainice care strîng inima în fața unei priveliști a naturii sau pe marginea abisului în care parcă uneori alunecă piciorul gîndirii omenești. Calculat, rece, cu sufletul sterp, pentru dînsul n-au existat decît banii.

Din tot ce putea să-i dăruiască poporul acesta, din tot ce putea să ia din comorile lui de simțire, n-a ales decît banii.

Și-a supt !

A supt fără odihnă, fără milă, fără cruțare. A supt prin gurile politicienilor, prin ventuzele tuturor partidelor, prin toate societățile, prin toate uzinele, prin toate domeniile, prin toate apanagiile rupte din pîinea și din foamea norodului. A supt pînă la măduvă, pînă la deznădejde, pînă la revoltă, a supt nu numai aurul nostru, dar însăși conștiința, încrederea și speranțele noastre. [...] Nu vă întoarceți, nu mișcați, nu visați mai ales, ca să nu striviți sub voi, din greșeală, ploșnița care vă suge.

PROLETARIATUL NU POATE FI INDIFERENT ÎN PROBLEMA: MONARHIE SAU REPUBLICĂ

Proletariatul[6] nu poate în genere lua, înăuntrul unui stat monarhic, o atitudine de indiferență față de problema : monarhie sau republică, dar mai ales nu poate lua o asemenea „atitudine“ proletariatul dintr-o țară ca România, unde monarhia, constituțională de formă, a fost de fapt pînă înainte de război instrumentul „constituțional“ al oligarhiei bancaro-feudale stăpînitoare și a devenit în ultimul timp instrumentul burgheziei financiare în forme tot mai deschis despotice și absolutiste ; nu poate lua o asemenea atitudine proletariatul din România mai ales în momentul de față, cînd criza prin care trece monarhia ridică pe planul actualității problema republicii [...]

Într-adevăr, rolul monarhiei — al Palatului, în limbajul politicianist — nu este de loc fără importanță în România. Între stăpînirea burgheziei financiare și între instituția monarhiei este o strînsă legătură, care nu e numai de natură politică — legătura între instrument și mînuitorul lui —, ci are baze economice temeinice și adînci : regele, instrumentul capitalului financiar, pus de acesta să manevreze, din vîrful piramidei politice, mecanismul „constituțional“, este el însuși unul din primii și cei mai bogați capitaliști din România. El este participant la toate întreprinderile liberale, adică la trustul financiar care, stăpînind și controlînd cea mai mare parte a capitalismului zis „național“, stăpînește și controlează pe această bază, prin mijlocirea regelui și instituției monarhiei, și politica statului și aparatului de stat. Interesele regelui, ca ale unuia din cei mai puternici capitaliști din România, sînt astfel identice cu interesele capitalului financiar național, al cărui exponent în viața politică este partidul liberal. Cînd auzim, așadar, spunîndu-se că „regele este membru al partidului liberal, iar Brătianu regele României“, nu trebuie să vedem aci numai formularea glumeață a unui raport politic existent, ci expresia plastică a unei realități economice, în care regele, ca angajat de prima linie în trustul financiar liberal, este printr-asta de fapt subordonat grupului conducător al acestui trust comandat de Brătianu. Și dacă un concurs de împrejurări istorice aruncă într-o gravă criză instituția monarhiei, este printr-asta pusă în cauză stăpînirea burgheziei financiare înseși ; a rămîne indiferent față de problemele pe care criza monarhiei le ridică, înseamnă așadar să rămîi indiferent față de probleme de care depind în mare măsură puterea și stăpînirea burgheziei înseși în România.

---

[5] Fragmente din art. „M.S.“ („Facla“ anul 8, nr. 30, din 28 iulie 1912, pag. 582.)

[6] Fragmente din articolul «„Carlism“ sau republică ?» („Lupta de clasă“, nr. 4—5, din iunie 1927.)

PUTREZICIUNE, LUX ȘI DESFRÎU

În ziua de 8 iunie[7] se împlinesc 10 ani de la venirea în țară a lui Carol al II-lea [de] Hohenzollern și de la înscăunarea lui pe tronul României. Oamenii dictaturii regale caută să dea acestei aniversări un caracter de mare sărbătoare națională, s-o folosească pentru popularizarea cît mai largă a ideii monarhice, pentru proslăvirea și preamărirea regelui Carol, care în urma domniei sale brutale și sîngeroase a devenit omul cel mai impopular, cel mai nesuferit din țara lui. Afară de o clică restrînsă de profitori ai regimului dictaturii regale, toată populația muncitoare din România privește cu adîncă ură și revoltă prezența de 10 ani a lui Carol [de] Hohenzollern la conducerea țării.

Nemulțumită de jaful economic organizat de trusturile și băncile liberale, lovită de greutățile crizei economice, înșelată de partidele burgheze [...] care căutau să arunce toată vina asupra regimului Regenței, o parte a populației a primit la început cu simpatie ideea aducerii lui Carol pe tronul României. Dar și această brumă de popularitate s-a risipit chiar în primii ani de domnie.

Folosind pe scară largă amenințări și minciuni, intrigă și corupție, Carol [de] Hohenzollern, zis Caraiman, înșeală chiar în primele zile ale sosirii sale pe pămîntul României pe oamenii politici care l-au chemat. La început mai timid, apoi tot mai arogant, noul rege, susținut de cercurile financiare străine, își manifestă intenția de a deveni stăpînul nelimitat al politicii și economiei românești. [...]

Obișnuit cu petreceri și desfrîu care i-au făcut renume în toată lumea, regele Carol se înconjoară cu oameni[i] cei mai josnici, cei mai stricați, care sînt gata oricînd să-i satisfacă toate poftele și pornirile lui vicioase. Proprietarul tripourilor și caselor de toleranță — colonelul Gabriel Marinescu — devine unul din principalii oameni de încredere a[i] regelui, furnizorul amantelor pentru stăpînul său. Viața particulară a regelui Carol este un exemplu caracteristic al putreziciunii și moralei claselor stăpînitoare.

Cu obrăznicia sa care sfidează pînă și pe oamenii cei mai toleranți și liniștiți, regele-jefuitor risipește miliarde [de] lei pentru interesele sale personale, în timp ce cere poporului sacrificii pentru înarmarea țării. Mii de muncitori din fabrici și de pe șantiere lucrează de ani de zile la clădirile și proprietățile personale ale acestui satrap. Anunțînd în mesajul regal din anul acesta oprirea tuturor construcțiilor care nu sînt legate de pregătirile războinice, el continuă să investească sume fabuloase în palatele sale, în fermele, domeniile și grajdurile regale. În același lux și desfrîu trăiesc alături de el o clică de oameni apropiați — lipitoarele regimului —, care sug împreună cu regele-jefuitor sîngele populației muncitoare.

GEORGE CĂLINESCU • SĂ FIM ALĂTURI DE PATRIE, SĂ SLUJIM RESPUBLICA

Și prin urmare[8], din toată inima, întorcîndu-ne ochii de la trecut, cu grija numai a viitorului, ca adevărați progresiști strigăm : Trăiască Republica Populară Română !

[...] În situația României, o putere executivă emanată de la popor este instrumentul cel mai sigur, deoarece poporul cu instinctul său nu greșește niciodată. Mihail Sadoveanu cîntăreț al lui Ștefan cel Mare și cărturar hrănit cu cronici nu va fi de pildă, un cîrmaciu mai lipsit de veghe. Și tot astfel Prezidiul în întregimea lui, Guvernul și Parlamentul țării.

Înainte deci, fără șovăire, spre întărirea tinerei instituții. Republică vrea să zică, res-publica, lucru public, avem așadar de acum încolo toți o parte de responsabilitate în propășirea țării. Cuvîntul nostru de ordine este azi : să fim alături de patrie, să slujim RESPUBLICA.

Materialele și articolele incluse în acest grupaj au fost selecționate și pregătite pentru tipar de I. ILINCIOIU

---

[7] Fragmente din broșura „România sub domnia lui Carol al II-lea [de] Hohenzollern" editată de P.C.R. în anul 1940.

[8] Fragmente din art. „Res-publica" („Națiunea", anul II, nr. 531, din 4 ianuarie 1948).

ABOLIREA MONARHIEI

GHEORGHE ȚUȚUI

Hărăzit a fi predecesorul anului ce încheia un secol de la revoluția din 1848, moment rămas memorabil în lupta de eliberare socială și națională a românilor, anul 1947 a marcat desăvîrșirea transformărilor burghezo-democratice începute în urmă cu o sută de ani. La 30 decembrie 1947, monarhia era abolită, se înfăptuia „republica democratică", formă de stat preconizată de patrioții cei mai luminați, în care, după cum arăta Nicolae Bălcescu, „poporul va fi suveran, adică stăpîn pe sineși".

COROANA ÎMPOTRIVA REVOLUȚIEI...

Actul consacrării REPUBLICII ca o realitate concretă în istoria poporului român are un scurt dar dens prolog în perioada dintre augustul insurecției eliberatoare — 1944 — și sfîrșitul anului 1947. Au fost ani în care lupta antifascistă din timpul dictaturii antonesciene s-a dezvoltat într-o luptă pentru democrație, pentru pămînt și reală independență a patriei, ani în care masele muncitoare, urmînd partidul comunist, săvîrșeau profunde transformări revoluționare aducînd în prim plan al țării, treaptă cu treaptă, clasa muncitoare și țărănimea, adică imensa majoritate a poporului român. În tot acest timp, monarhia va fi menținută la acordul comun al partidului comunist și al celorlalte grupări politice muncitorești și democrat-burgheze. Era un act de înțelepciune al comuniștilor, care înțelegeau să mențină, atîta vreme cît nu dăuna progresului general al societății românești, pe regele care luase parte la acțiunea de doborîre a dictaturii antonesciene și aderase, împreună cu cercurile palatului, la lupta împotriva Germaniei hitleriste. A fost repusă în vigoare Constituția din 1923, și, în consecință, au fost restabilite atribuțiile și prerogativele monarhiei în viața de stat. Regele participa la exercitarea puterii legislative și executive, avea dreptul de a numi și revoca pe miniștri, de a convoca, deschide și dizolva Reprezentanța Națională, de a sancționa și promulga legi, de a încheia convenții internaționale, de a acorda amnistie și în materie politică, de a numi și revoca în funcțiunile publice, a bate monedă etc. El era capul forțelor armate, avînd dreptul de a conferi gradele militare. Participarea cu toate forțele umane și materiale la războiul antihitlerist, efectuarea reformei agrare, defascizarea țării, democratizarea aparatului de stat, refacerea economiei naționale ruinate și dezorganizate ca urmare a dominației naziste și a războiului, izolarea și zdrobirea principalelor partide ale burgheziei și moșierimii, s-au realizat într-o luptă continuă cu cercurile palatului și cu monarhia — instituție anacronică vremurilor de înnoiri profunde prin care trecea poporul român, făurar al propriului viitor. Regele era asaltat ca niciodată de atașamentul și sprijinul partidelor politice reactionare de sub conducerea lui Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu. Monarhia devenise centrul de coalizare a reacțiunii, simbolul contrarevoluției și al anticomunismului.

De pe aceste poziții, încă de la sfîrșitul anului 1944, regele a folosit prerogativele acordate de Constituție drept armă împotriva forțelor democratice, revoluționare.

„GREVA REGALĂ"

Unul din rezultatele de mare însemnătate obținute ca efect al presiunii uriașe a maselor populare împotriva guvernelor prezidate de generali atașați claselor exploatatoare și monarhiei a fost instaurarea, la 6 martie 1945, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza. Forțele populare puteau acum folosi puterea de stat în scopul înfăptuirii pînă la capăt a transformărilor economice și sociale de tip general-democratic și al pregătirii condițiilor necesare trecerii la revoluția socialistă.

Guvernul democrat, impus prin voința maselor, a acționat cu fermitate în direcția democratizării continue a vieții publice, a legiferat reforma agrară, a luat măsuri pentru normalizarea vieții economice, împotriva sabotajului și speculei practicate de clasele exploatatoare etc. Cercurile palatului regal își arată tot mai deschis ostilitatea față de cuceririle democratice. În planurile reacțiunii, regelui i se atribuia un rol important în lupta contra forțelor democratice, revoluționare. Regele trebuia să demită guvernul, uzînd de prerogativele cu care era investit. În august 1945, Mihai, la îndemnul, cercurilor imperialiste străine, sprijinit și încurajat de reacțiunea din țară a cerut președintelui Consiliului de Miniștri să demisioneze, iar la refuzul acestuia, a întrerupt orice legătură cu guvernul. Așa a început „greva regală". *„Regele hotărî imediat să rupă orice legătură cu Groza și cu guvernul lui. El luă această hotărîre în mod deliberat, nu numai pentru a-și menține prerogativele regale, dar și cu alt scop"* — consemna biograful regelui Mihai, A. Gould Lee. *„Întrucît nici o lege nu putea intra în vigoare fără a avea sancțiunea sa, el spera, astfel, să paralizeze acțiunile guvernului, forțîndu-l pe Groza să-i accepte ordinele..."*

Acțiunea întreprinsă de rege împotriva guvernului a fost considerată de întreaga reacțiune ca fiind hotărîtoare. *„La început* — notează același biograf — *regele crezuse că Groza va ceda cu siguranță"*. Convingeri similare nutreau și membrii camarilei regale. Astfel, Nicu Ioanițiu declara : *„Actualul guvern, și în special Petru Groza, va trebui să abandoneze puterea în două-trei zile"*. În cercurile liberale se aprecia că în cel mult două zile Barbu Stirbey va forma guvernul cu reprezentanți ai partidelor național-liberal și social-democrat, iar conducerea P.N.Ț. aștepta ca demisia guvernului să se producă cel mai tîrziu la 2 septembrie 1945.

Dar „greva regală" nu era o manifestare a forței monarhiei și a sprijinitorilor ei, așa cum o prezenta reacțiunea, ci mai degrabă o expresie a crizei în care se aflau atît clasele exploatatoare, cît și instituția monarhică. Comentînd faptul că într-o serie de

țări din Europa izbucniseră crize dinastice, ziarul „Dépêche de Paris" scria că nici regii balcanici nu se simt prea stabili în ceea ce privește tronurile lor *„și nimic nu este mai justificat decît această nestabilitate. Nici Karagheorghevicii, nici Coburgii, nici Hohenzollernii, nici dinastia daneză-prusiană, care domnește asupra grecilor, nu au apărat popoarele pe care pretindeau să le conducă. Toți au semnat dinainte abdicarea, care va deveni inevitabilă într-o zi sau alta"*.

„Greva regală" incita toate forțele reacționare, opoziționiste, inclusiv pe social-democrații de dreapta și miniștrii burghezi, dar nu numai că nu a fost în măsură să provoace căderea guvernului, ci s-a și soldat cu un mare eșec.

Spre sfîrșitul anului 1945, cercurile reacționare din România, dîndu-și seama că numai acțiunea regelui nu este suficientă pentru a determina căderea unui guvern care se bazează pe o largă aderență populară, au încercat să provoace o intervenție a marilor puteri apusene. La 8 noiembrie 1945, folosind îndeosebi pe legionari și elemente declasate, P.N.Ț. și P.N.L. au organizat în București și în alte centre din țară acțiuni provocatoare cu caracter terorist. La București, opt muncitori au fost uciși în Piața palatului în urma atacurilor bandelor reacțiunii. Fermitatea cu care a acționat guvernul, sprijinul acordat forțelor democrate de către întregul popor, au dus la lichidarea rapidă a tentativelor reacționare și au demonstrat prin aceasta trăinicia regimului democrat.

Efervescența revoluționară care cuprinsese straturile adînci ale poporului constituia baza trăiniciei și victoriei guvernului democratic.

În ianuarie 1946, regele a fost nevoit să renunțe la „grevă" și să reia relațiile cu guvernul. Astfel, conflictul care exprima contradicția dintre conținutul puterii și forma de stat monarhică, s-a terminat în favoarea forțelor democratice.

A ABDICA SAU... A NU ABDICA?

Regimul democrat cunoștea un proces rapid de consolidare, în timp ce reacțiunea pierdea poziție după poziție. Efectuarea reformei agrare, izolarea de mase și zdrobirea politică a principalelor partide de opoziție — P.N.Ț. și P.N.L. —, crearea parlamentului democratic, semnarea tratatului de pace, democratizarea aparatului de stat și a armatei, creșterea continuă a rolului clasei muncitoare în toate domeniile de activitate, întărirea alianței muncitorești-țărănești, rezultatele pozitive obținute în acțiunea de normalizare a situației economice, contribuiseră la slăbirea bazei economice și politice pe care se sprijineau cercurile reacționare în frunte cu monarhia, la izolarea acestora.

Numeroase organe de presă străine calificau drept paradox existența monarhiei ; acest paradox devenise acut în condițiile existenței unui parlament în care 80% din numărul total al deputaților reprezentau forțe revoluționare, progresiste.

Condamnarea pentru activitate complotistă antistatală a conducătorilor P.N.Ț., fățiș ostili cuceririlor populare, și demascarea, în cursul procesului a legăturilor dintre aceștia și cercurile palatului, îndepărtarea din guvern a miniștrilor burghezi, au făcut ca abolirea regimului monarhic să devină o problemă la ordinea zilei. Prin schimbarea raporturilor de forțe și prin existența unei tot mai ridicate conștiințe politice a maselor, erau create condițiile pentru înlăturarea acelor forme și forțe care deveniseră piedici în calea evoluției spre o etapă superioară a regimului democratic din România.

În aceste împrejurări, între 12 noiembrie și 21 decembrie 1947, regele, regina mamă și persoanele din suita lor au făcut o vizită în Anglia și Elveția. Prilejuită de căsătoria principesei Elisabeta a Angliei cu principele Filip al Greciei, văr de al doilea al regelui Mihai, această vizită a fost folosită de către monarh pentru a sonda în cercurile politice occidentale posibilitățile de a acționa în comun în eventualitatea unei încercări de detronare. În acest scop, în timpul ședерii la Londra, Mihai și persoanele apropiate au discutat situația monarhiei din România cu diferite personalități politice și militare, ca și cu cetățeni români fugiți din țară. Dar discuțiile nu au fost încurajatoare ; W. Churchill, C. Attlee, A. Bevin, A. Eden, mareșalul Smuts, membri ai altor familii regale, printre care unii regi detronați de curînd, și alte persoane cu care s-a consultat i-au dat lui Mihai sfaturi dintre cele mai contradictorii. În nici un caz nu toate erau încurajatoare, deoarece mulți erau cei care își dădeau seama că în România se petreceau transformări radicale în raportul de forțe și că pe plan internațional un sprijin armat al cercurilor apusene era de domeniul iluziilor vane. Pînă la urmă, regele a dat curs acelor păreri potrivit cărora el trebuia să încerce să-și mențină cît mai mult tronul.

Adunarea Deputaților a votat, și adoptat în ședința,
Dr. Petru Groza, Președintele Consiliului de Miniștri
sanctionăm cererea următoare:

L E G E

pentru constituirea Statului Român
în Republică Populară Română

Art.1.- Adunarea Deputaților ia act de abdicarea Regelui Mihai I, pentru el și urmașii săi.

Art.2.- Constituția din 1866 cu modificările din 29 Martie 1923 și aceea din 1 Septembrie 1944 și celelalte care le completează se abrogă.

Art.3.- Forma de stat este Republică Populară.

Denumirea Statului Român este: "Republica Populară Română".
(R.P.R.)

Această lege s'a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 30 Decembrie anul 1947 și s'a aprobat cu unanimitate de două sute nouă zeci și cinci voturi.

PREȘEDINTE,

ROMÂNIA ADUNAREA DEPUTAȚILOR

Secretar General

SECRETAR,

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în Monitorul Oficial.

Dat în București la 30 Decembrie 1947.

ÎN ROMÂNIA NU MAI ESTE LOC PENTRU MONARHIE

La 21 decembrie, după mai bine de o lună de la plecare, regele s-a reîntors în Capitală. A doua zi, în cadrul unor discuții mai ample privind situația internațională și internă a României și unele probleme familiale ale regelui, Petru Groza i-a vorbit lui Mihai despre procesul de continue transformări democratice în care s-a angajat poporul român, proces în care forma monarhică aparține trecutului.

Opt zile mai tîrziu, în seara de 29 decembrie, primul ministru cerea să fie primit în audiență a doua zi. La ora 12 și 15 minute, dr. Petru Groza, împreună cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al C.C. al P.C.R., au sosit la palatul din șoseaua Kiseleff. Ei au arătat regelui că evenimentele care s-au desfășurat în România au pus la ordinea zilei problema schimbării formei de stat, cerîndu-i să semneze actul de abdicare.

În contradicție cu declarația sa din 22 decembrie, că nu se va împotrivi schimbărilor cerute, Mihai de Hohenzollern a început să caute căi pentru a evita abdicarea și, eventual, pentru a da o contralovitură. Dar forțele revoluționare prevăzuseră și această eventualitate. Pe baza planului de măsuri elaborat de P.C.R., încă din zilele de 28-29 decembrie punctele strategice din Capitală și din provincie, ministerele și instituțiile centrale — poșta, telefoanele, radiodifuziunea, principalele întreprinderi — fuseseră puse sub pază. Începînd de la 27 decembrie, unități militare se aflau în stare de alarmă și pregătite pentru a reprima eventualele încercări de nesupunere din partea unor unități din trupele de gardă și, mai ales, a batalionului de gardă regală. În dimineața zilei de 30 decembrie, ofițerii batalionului de gardă au fost consemnați în incinta cazărmii Regimentului 3 Care de luptă. Concomitent cu aceasta s-au întreprins o serie de măsuri de ordin politic, menite să asigure mobilizarea organizațiilor de partid și a

organizațiilor democratice de masă în vederea unor acțiuni determinate de abolirea monarhiei.

Erau măsuri de contracarare a unei eventuale reacții disperate a regelui, deși era de așteptat, așa cum de altfel s-a și întîmplat, ca cercurile monarhice, în împrejurările existenței unei adeziuni de masă la marile transformări revoluționare cărora nu se puteau opune, să dea dovadă de luciditate și să nu-și asume riscul unei acțiuni aventuriste.

Regele Mihai, după primele discuții cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și Petru Groza, s-a retras pentru a discuta cu regina-mamă și cu consilierii săi. Consultarea a avut drept rezultat decizia de a abdica. Regina Elena, discutînd cu Gheorghe Gheorghiu-Dej asupra viitorului familiei regale după abdicare, a cerut ca fiului ei să-i fie asigurate condițiile de retragere liniștită. Gheorghe Gheorghiu-Dej a asigurat-o că nu i se va întîmpla absolut nimic.

În ziua de 30 decembrie, la orele 3 după-amiază, după aproape teri ore de discuții, consultări, în care lui Mihai i s-au explicat toate rațiunile care au determinat cererea de abdicare, acesta a semnat. Actul de abdicare cuprindea în esență elementele principale ale argumentelor abordate în discuții.

După abdicarea regelui, în după-amiaza aceleiași zile, a avut loc ședința Consiliului de Miniștri, care a elaborat propuneri privind crearea unor instituții republicane. Posturile de radio române au transmis textul actului abdicării și Proclamația guvernului către popor. Ample articole referitoare la abdicarea lui Mihai de Hohenzollern și proclamarea Republicii populare au fost publicate în „Pravda", „Szabad Nep", „Borba", „Volksstimme", „Daily Worker", „L'Humanité" și în alte ziare comuniste și muncitorești, în presa democrată.

În seara zilei de 30 decembrie a avut loc adunarea extraordinară a Parlamentului. În istorica sa ședință, desfășurată sub președinția lui Mihail Sadoveanu, Adunarea Deputaților a luat act de abdicarea regelui Mihai I pentru el și pentru urmașii săi și a proclamat Republica Populară Română. În aceeași ședință s-a hotărît ca puterea legislativă să fie exercitată de Adunarea Deputaților, pînă la alegerea unei Adunări Legislative Constituante, care avea să hotărască asupra noii constituții a Republicii Populare Române. Lucrările adunării extraordinare a Parlamentului s-au încheiat prin alegerea Prezidiului provizoriu al Republicii Populare Române.

Vestea înlăturării monarhiei și proclamării Republicii Populare Române a fost primită cu însuflețire de masele populare de la orașe și sate. La 30 decembrie și în zilele următoare, în marile piețe ale Bucureștiului, la Constanța, Craiova, Iași, Cluj, Timișoara, Brașov, Ploiești etc., în fabrici și instituții, în unitățile militare și la sate au avut loc adunări și serbări populare. Proclamarea Republicii, departe de a fi o simplă lovitură de palat, constituia rezultatul unor prefaceri profunde în structura social-economică și politică a țării, expresia unei acțiuni care se bucura de adeziunea maselor, fiind în esență un act profund popular.

Comentariile presei apusene relevau ecoul peste hotare al abdicării regelui, la acestea adăugîndu-se și comentariile posturilor de radio din numeroase țări : *„Regele Mihai al României* — arăta ziarul suedez „Morgen Tidningen" — *a abdicat marți după-amiază. Evenimentul nu a venit deloc în mod neașteptat, pentru că, în definitiv, monarhia română a fost multă vreme considerată ca un paradox al oricărei existențe".* Ziarul englez „Manchester Guardian", prezentînd același eveniment, aprecia : *„În vremurile actuale, continuarea monarhiei în România ar fi o anomalie".* La rîndul său, ziarul francez „Regards" scria : *„După observatorii străini, diplomații și ziariștii care se află actualmente în România, nu s-a ridicat nici un protest în fața abdicării regelui Mihai și Adunarea română a votat proclamarea Republicii în unanimitate."*

A doua zi după abdicare, Mihai de Hohenzollern și persoanele care-l însoțeau au plecat din Capitală, îndreptîndu-se spre Sinaia, unde au stat pînă în seara zilei de 3 ianuarie 1948. La 4 ianuarie 1948, ultimul Hohenzollern părăsea țara pe care monarhia, alături de burghezia și moșierimea română și de capitaliștii străini, o exploatase și asuprise peste opt decenii.

Încununare a unei lupte îndelungate, desfășurată de forțele înaintate ale societății românești, pentru libertate, progres social și independență națională, împotriva regimului burghezo-moșieresc și a dominației străine, doborîrea monarhiei și proclamarea Republicii Populare au fost rezultatul nemijlocit al schimbărilor social-politice care au avut loc după cel de-al doilea război mondial, o dovadă a maturității clasei muncitoare și a aliaților săi, o victorie a politicii juste promovate de Partidul Comunist Român.

Prin doborîrea monarhiei a fost împlinită încă o sarcină principală a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, lichidîndu-se totodată adînca nepotrivire care exista între conținutul nou al puterii și forma monarhică de stat. Marcînd cucerirea deplină a puterii de către clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare, proclamarea Republicii Populare Române a constituit unul dintre cele mai importante momente ale luptei oamenilor muncii, sub conducerea partidului comunist, pentru transformarea revoluționară a României, pe drumul socialismului.

REDESCOPERIREA DACIEI

VIRGIL CÂNDEA

Viziunea *Daciei* ca realitate istorică, geografică și politică a fost o cucerire de excepțională însemnătate în istoria reîntregirii poporului nostru. Cînd gîndirea românească a dobîndit conștiința unității de neam, limbă, tradiții și idealuri a tuturor regiunilor locuite de vechea semințe daco-romană ; cînd această conștiință a generat idealul politic al unirii tuturor Țărilor române într-un singur stat, în granițele vechii Dacii, străbătusem partea esențială a drumului care ne îndrepta spre România modernă. *Această conștiință a unității daco-romane a poporului român are o vechime de secole.* Ea ne unește cu cronicarii, cu corifeii Școlii ardelene, cu generația revoluționară din 1848. În vremi de suferință și fărîmițare, acele minți înaripate, acele voințe dîrze gîndeau, ca noi astăzi, că poporul român, *unul în toate provinciile zestrei sale, unul independent de dominațiile străine care-l apăsau, locuiește o singură țară, vestită cîndva pentru frumusețea și bogăția sa, pentru demnitatea, hărnicia și curajul poporului ei.* Din această conștiință s-a născut apoi *voința de a reface Dacia*.

Istoria României medievale și moderne a fost luminată, ca de o „stea a magilor", de ideea Daciei. Iar ideea însăși are o curioasă și instructivă istorie.

Dacia — o țară de legendă

Imperiul roman de apus se fărîmițase de peste șase secole, dar amintirea grandorii sale politice, militare, culturale nu dispăruse cu totul din conștiința europeană. În închipuirea populară împărăția avea dimensiuni și culori de legendă, întreținute prin tradiții, hagiografie, zugrăveli bisericești și ruine. Erudiția cărturarilor cultiva amintirea marii civilizații cu temeiurile mai sigure ale literaturii clasice, accesibilă prin latina care supraviețuia ca limbă de cultură, biserică și administrație. Așa se explică de ce, chiar după ce ieșise din sistemul roman, chiar după ce acest sistem politic dispăruse covîrșit de vigoarea popoarelor noi care-și croiau domenii și întemeiau culturi în Europa, Dacia, „Fericita Dacie" a lui Traian era încă evocată ca o țară de care — pentru frumusețea, bogăția, virtuțile locuitorilor ei — tradiția romană lega cele mai bune amintiri.

O vreme, la unii autori, această amintire transmisă prin relatări necritice, a dobîndit tonalitatea estompată a legendei. În al VI-lea veac, Jordanes confunda pe geți cu goții, urmînd o falsă indicație din mai bătrînul cronicar catalan Paulus Orosius. Danezii, ajutați de o posibilă apropiere onomastică și măguliți să adopte o glorioasă ascendență s-au mîndrit și ei, o vreme, în cronicile lor, drept urmași ai dacilor. Cînd Jacopone da Todi, contemporanul lui Dante, amintea în al XIII-lea secol despre *Dacioro*, țară așezată către nordica Yberie și Scoția, el confunda, negreșit, Dacia noastră cu Iutlanda daneză.

Secolul XI : Daco-romanii n-au pierit !

Dar — mai ales în răsăritul Europei — cărturari hrăniți nu numai din lecturi, ci și din observații proprii, puteau relata despre Dacia, la începutul mileniului al doilea, nu numai așezarea exactă și identitatea cu vestita provincie romană, dar și informații despre continuitatea ei latină. Așa, bizantinul Kekaumenos, în secolul al XI-lea, vorbește despre *urmașii dacilor din nordul Dunării cu care s-a războit Traian : valahii.* În veacul următor, compatriotul său Kinnamos cunoaște și el originea latină a românilor. Pe la 1200, în corespondența sa cu țarul Ioniță, papa Inocențiu al III-lea amintește de valahii „care afirmă că se trag din sîngele romanilor". Nici un cărturar apusean nu ignora părțile Dunării de jos și ale Mării Negre, pe care, după vechi geografi, le menționează în *Istoriile florentine* Giovanni Villani în 1300, pisanul Fazio degli Uberti în a sa *Dittamondo* (secolul al XIV-lea), unde întîlnim adesea *Dazia, daci, Danubio și Istro.*

Secolul XV : Românii continuă pe romani, iar Țările române — Dacia

Tiparul a purtat vestea latinității noastre îndată după răspîndirea sa în Europa. În 1451 apărea cartea toscanului Poggio Bracciolini *Disceptationes conviviales*, cuprinzînd informația, atît de nouă pentru contemporanii săi, că în regiunile Sarmate,

la nord-est de Italia, se găsește un popor cobcrîtor din vechii coloni ai lui Traian, vorbind o limbă plină de cuvinte latinești *(multa retinet latina vocabula)* ca ochiu, deget, mînă, pîine „și multe altele care apar la latini".

Dar primul umanist care se impune atenției noastre prin îndelungatul credit pe care l-a avut tot ce a spus, corect și incorect, despre originile poporului nostru, este Enea Silvio Piccolomini. Cărturar și diplomat, Piccolomini a pontificat între 1458 și 1464 sub numele de papa Pius al II-lea. *Cosmographia* sa, publicată la Veneția abia în 1501, spune despre „Valahia, regiune întinsă care *începe din părțile Transilvaniei și ține pînă la Marea Euxină*", că este acea colonie romană (corect) supusă cîndva de generalul Flaccus (eroare !), de unde numele său *Valahia* (altă eroare !), avînd o „limbă romană, deși în mare parte modificată". Autoritatea cărturarului-pontifice i-a purtat informațiile prin multe scrieri ale umaniștilor italieni, germani, poloni, unguri, următori lui, pătrunzînd și în cronicile noastre. La drept vorbind, etimologia propusă de Enea Silvio este neesențială. Valoroasă este *identitatea pe care o stabilește el între daco-romani și români, ideea continuității noastre care rămîne, după el, și în mare măsură prin el, o achiziție definitivă a culturii europene. In felul acesta, Dacia este redescoperită de cărturarii umaniști ai Europei, care încep să vadă în ea nu o veche noțiune geografică, ci o țară contemporană care a supraviețuit Imperiului roman și și-a păstrat caracterul romanic.*

Un contemporan care trebuia să fie mai bine informat, bizantinul Laonic Chalcocondil, mărturisea în ale sale *Expuneri istorice* că „dacii" (= românii) au „un grai asemănător cu al italienilor", „obiceiuri de ale romanilor", dar că nu știe de unde „au ajuns în această țară și s-au așezat aici cu locuințele". Pontificele-umanist știa mai mult și mai exact. *El avea, cel dintîi, și imaginea clară a așezării românilor pe întreg teritoriul vechii Dacii* cînd scria că „o parte dintre români e supusă imperiului turcesc, iar o parte celui unguresc". Asemenea informații, provenind desigur de la călători, atestă intensitatea relațiilor italo-române în epoca lui Ștefan, cînd condițiile noastre politice, geografice, etnice, erau așa de bine cunoscute în peninsulă.

Toate textele umaniste pe care cartea atît de necesară — nescrisă încă — despre *Românii în conștiința europeană* le va cita după Enea Silvio Piccolomini, repetă, cu detalii dar fără elemente esențiale, aceeași imagine despre *Dacia*. Nu ne-am fi așteptat la mai mult, pentru că adevărul istoric fusese rostit : *În vechea Dacie semința romană se perpetuase și ea se afirma acum, în evul mediu, prin limba, înfățișarea, obiceiurile și vitejia românilor, divizați între Muntenia, Moldova și Transilvania, dar aceeași în aceste trei provincii.*

La această înfățișare a noastră în conștiința europeană contribuie Raffaélo Volterrano în 1506 scriind în ale sale *Comentarii* despre „Daci qui Valachi" și despre „Dacia quam nunc Valachiam apellant", pe care o descrie între Dunăre și nordul Carpaților, cu Transilvania, din care, arată el, s-a tras Matei Corvin „e Corvina romanorum gente".

Conștiința continuității romane în Dacia

Despre Dacia vorbește cărturarilor apuseni Francesco della Valle, tovarăș al lui Aloisio Gritti în Transilvania, între 1532—1534, în a sa *Scurtă istorisire* în care relatează aventura nefericitului venețian în țara noastră. La Mănăstirea Dealului, della Valle are — și raportează — *dovada existenței conștiinței latinității între români.* Acolo, călugării „îi povestesc toată istoria venirii acelor popoare ca să locuiască țara", cu Traian, care așează coloni romani în Dacia cucerită. Contemporanul său Giovannandrea Gromo, călător în Transilvania în slujba lui Ioan Sigismund Zapolia, observă aceeași conștiință locală a descendenței românilor din colonia romană stabilită aci după înfrîngerea regelui Decebal. Italianul Antonio Bonfini, care scrie ungurilor o istorie în anii săi de exil la Buda (1484-1502), are, printre cei dintîi umaniști, *revelația miracolului unui popor care și-a menținut identitatea după un mileniu de ocupații străine.* Întrebarea lui din *Rerum hungaricarum decades*, cum de s-au putut păstra la neamul geto-dac urmele limbii latine după năvălirile sarmate, gotice, hunice, vandale, gepide, germane, este reluată — ceea ce nu s-a observat pînă acum — de stolnicul Constantin Cantacuzino în a sa *Istorie a Țării Românești* : „Însă nu puțină mirare este, la toți cîți scriu de aceasta, nici la cîți bine vor socoti de acești rumâni, cum s-au ținut și au stătut pînă astăzi așa, păzindu-și și limba — și cum au putut și pot și pămînturile acestea lăcuiesc ? Care acestea la puține limbi și neamuri să vede".

Cu Domenico Maria Negri ne apropiem și mai mult de acea viziune unitară a Daciei pe care o va prelua și afirma cu atît de însemnate rezultate politice umanismul românesc. Negri, care consacră multe pagini Daciei în opera sa, o descrie în frontierele sale istorice, *din nordul Transilvaniei pînă la Dunăre și Mare* (1557).

. Traducerile *Geografiei* lui Claudiu Ptolemeu, de la aceea a lui Jacopo da Scarperia (secolul al XV-lea) pînă la versiunea lui Pietro Andrea Mattiolo, contribuie la acreditarea și răspîndirea acelorași idei nu numai prin textul ilustrului cărturar din

Alexandria, ci și prin comentariile traducătorilor. Pornind de la asemenea ediții alcătuiește Giovanni Lorenzo d'Anania cosmografia sa intitulată *L'universale fabbrica dell mondo*. Opera are valoare prin acel exemplar păstrat astăzi în Biblioteca Vaticană, care a fost adnotat în 1582 de celebrul Torquato Tasso, autorul *Ierusalimului liberat*. Numeroase adaosuri marginale de ordin geografic și istoric ale poetului confirmă cît de familiară era în Apus, în secolul al XVI-lea, adevărata imagine a Daciei, ca și imaginea contemporană a statelor succesoare din cuprinsul ei : Moldova, Transilvania și Țara Românească. Antonio Possevino, în lucrarea sa *Transilvania*, scrisă în 1584, avea despre români și cunoștințele directe îngăduite de călătoria sa la noi. El confirmă descendența latină a românilor prin asemănarea limbii și prin înfățișare.

Expresia acestei viziuni de geografie politică este din ce în ce mai clară și în comentariile la *Geografia* lui Ptolemeu (Veneția 1596), ale lui Giovanni Antonio Magini, care arată textual : Transilvania „numită Dacia mediteraneană și Ripensis este prima și cea mai importantă provincie a Daciei... Vechea Dacie mai are încă două părți : una e Moldova... cealaltă este Valahia Cisalpină".

„Abundența Daciei" și puterea oștilor ei

La descrierile istorice și geografice ale Daciei, umaniștii au adăugat de timpuriu unele observații de importanță politică, economică și militară. Ei insistă mai întîi asupra bogăției Țărilor române : „cu adevărat, cele trei provincii ale Transilvaniei, Valahiei și Moldovei sînt trei mari abundente și perpetue furnizoare care aduc provizii la Constantinopol : grîne de tot felul, vite, prin urmare brînzeturi, unt și alte lactate, apoi miere și fructe de vară și de iarnă..." — arată Filippo Pigafetta, în scrisoarea sa din 2 mai 1598 trimisă cardinalului Paravicino. „Această fertilitate a Transilvaniei — spune Magini — este arătată în monetele lui Traian pe care este însemnată abundența Daciei".

La bogăție, autorii respectivi adaugă puterea militară a locuitorilor fostei Dacii. Românii sînt — arăta Piccolomini — „cei mai puternici și mai războinici dintre națiunile transdanubiene". Succesele luptelor lui Matei Corvin (pe care îl știe de origine română) și ale lui Ștefan cel Mare cu turcii le relatează încă din 1480 Raffaello Volterrano. În 1501, în *Geographia* lui Francesco Berlinghieri se definea rezistența antiotomană a românilor :

Questo paese ha molte volte straccho l'assalto di Turchia allo Istro intorno dove habitato è dal popol Valaccho *.

Berlinghieri și-a scris cartea, se pare, între 1465 și 1482, ceea ce îngăduie să ghicim în informația lui ecourile rezistenței antiotomane a lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare.

Era firesc ca asemenea observații să genereze ideea *rolului pe care Țările române organizate într-o unitate de comandament corespunzătoare vechii Dacii l-ar putea avea în soluționarea problemei capitale din Europa de sud-est și centrală începînd din al XV-lea secol : oprirea expansiunii otomane și eliberarea teritoriilor ocupate din Balcani.*

În discursul său ținut în fața diplomaților italieni adunați la Mantova, în 1459, principele Sigismundo Malatesta arăta că românii sînt legați prin sentimentele și atitudinea lor politică de cauza creștinătății. Piccolomini era încredințat, și încerca să convingă Consiliul permanent al celor Șase cardinali instituit pentru studierea unui proiect de cruciadă, că, alături de alte popoare balcanice, românii se vor ridica de partea armatelor statelor europene împotriva Porții otomane.

În 1501, Matteo da Murano, medicul lui Ștefan cel Mare, descria senioriei veneției bogăția țării, distanța relativ scurtă față de Constantinopol (15—20 de zile de drum), adăugînd : „de aceea cu respect amintesc senioriei voastre că *de aci s-ar putea strînge coastele perfidului han al turcilor și că după cum mi-au spus mulți oameni vrednici și negustori care vin de la Constantinopol, turcii au mare frică de acest Domn (Ștefan cel Mare, n.n.) și de creștinii (care ar putea veni asupra lor, n.n.) dinspre această țară*". Era aci afirmarea rolului Țărilor române de „poartă a creștinătății", de atîtea ori menționat în corespondența diplomatică a cancelariilor Țării Românești și Moldovei.

Refacerea Daciei — în ansamblul politicii europene

De la o viziune de geografie istorică pînă la un proiect politic nu era decît un pas. Țările române, așezate la nord de Dunăre, constituind prin cele două bariere naturale (marele fluviu și Carpații) o admirabilă poziție strategică, oferind de asemenea prin bogățiile lor o bază economică, iar prin armatele pe care le puteau forma o apreciabilă forță militară, se impuneau orică-

* „Această țară a respins de multe ori atacul Turciei în părțile Dunării, unde este locuită de poporul român".

rui strateg preocupat de o campanie antiotomană. Mai bine de trei veacuri, unitatea de comandament asupra Țărilor române reprezintă o condiție importantă a soluționării prin luptă a „chestiunii Orientale".

Istoria diplomatică a Europei centrale și de sud-est cunoaște numeroase proiecte de unire a celor trei țări sub o singură autoritate. Aceste proiecte reprezintă, după descoperirea Daciei de către cărturarii umaniști, a doua etapă în istoria pasionantă a renașterii Daciei ca stat român unitar modern. Fiecare dintre aceste proiecte, indiferent de intențiile autorilor lor, a avut pentru poporul nostru însemnătatea de a demonstra posibilitatea și necesitatea unirii Țărilor române. *Se cuvine să observăm însă că aceste proiecte și-au dovedit realismul și au reușit temporar numai atunci cînd ele au izvorît dintr-o minte românească, s-au realizat prin voință românească, și aceasta pentru că numai în aceste cazuri ele erau inspirate de idealurile istorice ale poporului nostru.*

Încercările românești

Începuturile le-a făcut Ștefan cel Mare. Ani întregi din activitatea marelui om de stat unitatea de comandament despre care vorbeam exista în fapt prin domnia în Țara Românească a unor voievozi a căror politică era dirijată de la Suceava și prin prezența garnizoanelor românești în cetăți din nordul Transilvaniei : Ciceul și Cetatea de Baltă. Principalele campanii antiotomane ale lui Ștefan sînt premerse de asigurarea colaborării militare din Țara Românească și Transilvania pentru refacerea frontului de luptă încercat și de Iancu de Hunedoara. Aducerea repetată a lui Basarab Laiotă pe tronul Țării Românești între 1473 și 1475, a lui Basarab cel Tînăr-Țepeluș în 1477, a lui Mircea în 1481, instalarea de garnizoane și pîrcălabi moldoveni în cetățile muntene, corespund acestei voințe a marelui domn. Politica sa transilvăneană avea același sens : feudele de la Ciceu și Cetatea de Baltă, ctitorirea mănăstirii Vadului, colaborarea și încuscrirea cu voievodul Bartolomeu Dragfi, întăresc rolul politic al lui Ștefan în Transilvania. „Parcă ai fost trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea și apărarea Transilvaniei", îi scriau, la 26 aprilie 1478, brașovenii.

Feciorul său, Petru Rareș, ridică această concepție politică pe un plan superior de realizare. După campania din 1529 în Transilvania, provincia s-a găsit practic sub controlul domnului Moldovei, de care ascultau nobilimea maghiară, secuii și patriciatul săsesc ; între 1530—1532 în Țara Românească domnește Vlad, ginerele lui Rareș, supus directivelor politice ale socrului său. În felul acesta, din nordul Carpaților pînă la Dunăre se afirmă pentru prima oară, temporar voința unui om politic român, pe întreg întinsul vechii Dacii Pe această realitate înțelegea Rareș să-și întemeieze reușita viitoarelor sale campanii antiotomane.

În aceiași ani, planul lui Rareș este reluat de aventurierul venețian Aloisio Gritti, în slujba lui Soliman Magnificul, care ar fi vrut să domnească într-o „Dacie otomană sub supremația sultanului", cum o va defini Nicolae Iorga. Înlăturarea aspră a lui Gritti de către Rareș, prin executarea lui în 1534, nu a fost o simplă răfuială politică, ci și afirmarea ideii că stăpînirea Transilvaniei și a celorlalte două țări române trebuia să rămînă o inițiativă românească, iar nu mijlocul de căpătuire a unui aventurier oarecare.

În afară de Gritti, secolul al XVI-lea cunoaște încă un curios proiect străin de unire a Moldovei și Țării Românești. Este acela al lui Grantrye de Granchamps, ambasador al Franței la Constantinopol. În 1566, el acționa ca să obțină pentru sine tronul Moldovei și Țării Românești, cu intenția de a le coloniza cu hughenoți francezi. În acest scop, el ceru în căsătorie pe una din fiicele doamnei Chiajna, ajungînd cu demersurile destul de departe.

Proiectele lui Granchamps, care apăreau chiar colegilor săi din cercurile diplomatice țarigrădene — ca, de exemplu, ambasadorul Austriei — drept „lucruri noi și nemaiauzite", s-au năruit ; doamna Chiajna i-a aflat intențiile de a ajunge la un tron pe care ea îl dorea pentru fiul său Petru și a respins pe interesatul „ginere" sub cuvînt că nu-și poate da fiica unui catolic.

Proiectul de cel mai mare răsunet în conștiința poporului nostru și cu cele mai durabile consecințe — pentru că el a demonstrat posibilitatea refacerii Daciei, a unirii Țărilor române sub conducerea unui voievod român — a fost acela al lui Mihai Viteazul : „și hotaru Ardealului, pohta ce-am pohtit, Moldova, Țara Rumânească". Deși vremelnică, această unire realizată de „Mihail Voevod, cu tocmeala lui și cu pieire a mulți voinici", n-a putut fi uitată și la ea se vor referi cu mîndrie și cu speranță toți gînditorii și oamenii politici care vor lupta încă trei secole pentru formarea statului unitar român.

Unirea înfăptuită de Mihai a însemnat în istoria refacerii Daciei expresia idealului românesc : unirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur stat independent și suveran. Ea a inaugurat secolul în care conștiința unității poporului român și a moștenirii romane își găsea admirabile expresii în operele cărturarilor noștri.

În literatura cronicărească, Dacia apare prin operele lui Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir. Insistența Stolnicului asupra cuceririi și romanizării Daciei, asupra hotarelor ei, asupra unității de neam a locuitorilor Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești are pentru istoria poporului nostru o importanță capitală. Întîlnim în gîndirea politică românească apariția ideii că Țările române în hotarele lor medievale nu sînt decît fragmentele unui stat unitar. Scriind *Istoria Țării Rumânești*, Stolnicul simte nevoia să înceapă cu istoria Daciei, iar nu numai de la întemeierea țării „de cînd osebită de Ardeal și de țara Moldovei iaste", făgăduind să arate „cînd și pînă cînd zic istoricii și gheografii că au fost împreună și de cînd s-au osebit". Aceste cuvinte ale Stolnicului cuprind în germene ideea unității posibile a Țărilor române.

Planuri străine „din cuțite și pahare"

Viziunea vechii Dacii apare în toate proiectele elaborate în cancelariile marilor puteri europene sau izvorîte din fantezia oamenilor politici, cărturarilor, aventurierilor care urmăreau să dea Țărilor române o soartă comună, același statut politic, aceeași organizare. Era și acesta un mod de a recunoaște unitatea țărilor noastre, în asemenea proiecte care nu țineau seama de voința românilor, ci exclusiv de foloasele pe care un stat sau altul le putea trage din bogăția și rodnicia pămîntului românesc.

Astfel, în 1653, generalul Henri de Turenne, „marele Turenne", propune lui Ludovic al XIV-lea ca Franța să anexeze Transilvania, Moldova și Țara Românească, regiuni foarte bogate *(oppulentissimae regiones)*, acesta fiind cel mai sigur mijloc pentru înfrîngerea Porții otomane. Regele-Soare nu dădu urmare propunerii sfetnicului său, dar reținu ideea și, prin anii 1685—1687, reflectă să unească Moldova și Țara Românească fie sub sceptrul regelui Poloniei, Ioan Sobieski, fie sub acela al contelui Tököly.

În secolul al XVIII-lea, desfășurarea Chestiunii Orientale făcu să se vorbească deseori despre Moldova și Țara Românească. Principatele fiind situate în chiar zona de contacte și conflicte dintre Turcia și puterile europene, ideea „eliberării" lor pentru a le anexa fie Austriei, fie Poloniei, fie Rusiei țariste, fie Franței a fost emisă în repetate rînduri. În aceeași vreme s-au elaborat însă și proiecte de unire a Țărilor române într-un stat independent sub numele de Dacia.

La 10 septembrie 1782, Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei, scria împăratului austriac, Iosif al II-lea, că ar trebui, pentru „a preveni orice discuție între cele trei imperii (Austria, Rusia și Turcia — *n.n.*) și în consecință pentru a evita pe cît posibil o vecinătate nemijlocită între ele" să se creeze „un stat independent între cele trei imperii, care să fie menținut pentru totdeauna în independență față de cele trei monarhii". *„Acest stat, cunoscut cîndva sub numele de Dacia"* împărăteasa Ecaterina îl vedea condus de un suveran de o religie dominantă, referindu-se la religia creștină. Ideea refacerii Daciei a fost însă atît de „scumpă" Ecaterinei, încît aceasta revine de multe ori asupra ei în corespondența diplomatică de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar favoritul împărătesei, prințul Potemkin, se și vedea „rege al Daciei".

Asemenea planuri au existat și în alte epoci și în alte state, în funcție de interesele fiecăruia dintre ele.

În 1828, diplomatul grec Capodistria relua propunerea formării unui „ducat sau regat al Daciei", scriind în acest sens împăratului rus Nicolae I; în broșura *Cîteva cuvinte despre Chestiunea Orientală*, publicată la Corfu, în 1853, de A. C. Dandolo se propunea unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat, pe care J. G. Pitzipios, în 1860, îl numește „Statul dac". *Cu un an înainte însă, refacerea Daciei începuse prin unirea Moldovei și Munteniei săvîrșită nu ca urmare a vreunui plan străin „din cuțite și pahare", ci de voința poporului român. Ea avea să fie desăvîrșită peste șase decenii, în 1918.*

Întreaga istorie a patriei noastre a fost luminată de idealul unirii Țărilor române într-un singur stat — *de idealul refacerii Daciei romane*. Procesul de formare și de împlinire a acestui ideal a fost îndelungat și complex.

În tradiția cărturărească a antichității clasice, umaniștii au descoperit mai întîi imaginea Daciei lui Traian și i-au stabilit apoi identitatea cu Țările române medievale, identitate nu numai geografică, dar și etnică. Surpriza entuziastă a acestei descoperiri, în care umaniștii vedeau o dovadă a trăiniciei operei de civilizație a romanilor, asociată observațiilor directe ale călătorilor, generează judecăți realiste despre rolul Țărilor române în rezolvarea „Chestiunii Orientale" și despre reunirea lor sub o singură conducere politică și militară. Ideea se întîlnește apoi cu conștiința unității de neam a românilor și naște un ideal și un program. În paginile de istorie ale lui Bălcescu și Kogălniceanu, în revendicările poporului român formulate de generația revoluționară de la 1848, în entuziasmul luptelor care au dus la actul istoric din 1859, trebuie să citim culminarea biruitoare a pasionantului proces al descoperirii și refacerii Daciei.

FEMEILE ȘI SPIONAJUL

Problemele spionajului au inspirat, de-a lungul anilor, o vastă literatură în toate țările lumii. Din păcate, în goana după senzațional, sînt aruncate pe piață numeroase cărți lipsite de orice valoare, scrise de publiciști mai mult sau mai puțin talentați, care din interese pecuniare, servesc cititorilor episoade captivante care... n-au existat decît în imaginația autorilor.

Multe cărți privitoare la spionaj — puține însă care să poată fi reținute. Printre acestea din urmă, recentul volum 2-me Bureau contre Abwehr *(„Biroul 2 împotriva Abwehrului"), Editions de la Table Ronde, Paris, 1967.*

Autorii — Jacques Abtey și dr. Fritz Unterberg Gibhardt — au ocupat în anii 1937—1945 posturi importante în serviciile de contrainformații francez și, respectiv, german. Faptele relatate se întemeiază pe arhivele Biroului 2 și ale Abwehrului, pe amintirile personale ale autorilor și pe relatările unor oameni care au cunoscut, îndeaproape, activitatea de spionaj. Sînt înfățișate multe episoade incomplet cunoscute sau chiar ignorate pînă acum privind înfruntarea dramatică dintre serviciile de spionaj francez și german.

Pentru cititorii noștri, reproducem fragmente dintr-un interesant capitol privind cîteva figuri feminine celebre ale spionajului mondial.

Evocînd unele spioane „mari" am fi ispitiți să spunem despre ele că au fost în stare atît de faptele cele mai bune, cît și de faptele cele mai rele.

Cred că ar fi, totuși, o mare greșeală să pornim de la o asemenea premisă. E ușor să devii celebru, să ajungi în amintirea posterității, cînd sfîrșești în fața plutonului de execuție după o viață plină de tot felul de aventuri, așa cum a fost cazul cu Mata Hari.

Dar cine știe cîte au fost femeile acelea minunate care, în perioada ocupației, s-au consacrat, pe tăcute și fără a căuta să atragă ulterior atenția asupra lor, unei activități de spionaj pe cît de eficace, pe atît de eroice? Aceste femei — și ele au fost majoritatea — dacă erau în stare de faptele cele mai bune, nu puteau fi însă în stare de faptele cele mai rele. De aceea, o dată ostilitățile terminate, ele și-au păstrat anonimatul, afară doar de acelea cărora li s-a gravat cîndva numele pe un monument comemorativ. Am putea spune că acestea nu au fost spioane în sensul mai mult sau mai puțin peiorativ care se atribuie acestui cuvînt, ci agenți de informații benevoli.

În general, marii șefi ai serviciilor de informații evitau să încredințeze misiuni importante reprezentantelor așa-zisului sex slab. În timp de pace, afară de cazul cînd un motiv major determina o femeie să-și ofere serviciile — de pildă, lupta împotriva discriminării rasiale practicată de Hitler — nu erau decît foarte puține candidate pentru această meserie delicată și periculoasă. Nu te puteai încrede în cele care-și ofereau serviciile numai din spirit de aventură. Cred că acestea erau, eventual, în stare de faptele cele mai bune, ca și de faptele cele mai rele.

În general, Canaris era împotriva folosirii agenților-femei. În 1934, contraspionajul german reușise să pună capăt activității unui spion foarte dibaci, căpitanul Sosnovski, de la serviciul de informații polonez, care izbutise să recruteze mai mulți informatori în rîndurile personalului feminin din Ministerul de Război german, în special două tinere din familii aristocratice, Fräulein von Natzmer și Fräulein von Falkenhayn. Ele făceau amîndouă parte din vechi familii de militari.

Fapt este că aceste tinere femei, amîndouă îndrăgostite de frumosul Iuri Sosnovski, i-au predat acestuia toate documentele secrete aflate la îndemîna lor.

Toată afacerea aceasta s-a încheiat foarte tragic: condamnate la moarte, ele au fost decapitate cu securea, în timp ce Sosnovski, arestat și el, a fost schimbat cu niște agenți germani capturați de polonezi.

Nu știu dacă această trădare senzațională l-a determinat pe șeful Serviciului de informații german să renunțe, în afară de anumite excepții, la serviciile agenților-femei, dar fapt este că abia în timpul războiului a apărut din nou elementul feminin în rîndurile Abwehrului. Riscurile de trădare fiind atunci minime, datorită faptului că cetățenii națiunilor aflate în stare de război cu Germania dispăruseră în mod practic de pe teritoriul german, serviciile lui Conaris au angajat numeroase femei, care au putut fi întîlnite de atunci ca secretare în birourile Abwehrului și cărora li s-au dat posturi sedentare. Rareori, și numai în cazuri excepționale, o femeie era însărcinată cu vreo misiune „activă" de spionaj sau de contraspionaj, și în cazul acesta funcția ei putea fi aceea a unui agent de legătură.

Totuși, uneori, s-a recurs la femei pentru misiuni de supraveghere sau de urmărire.

Nemții au recunoscut mai tîrziu — Rezistența franceză le-a dovedit acest lucru — că o femeie putea fi tot atît de curajoasă ca și un bărbat, putea să aibă tot atîta perseverență, tot atîta voință și o discreție pe care te puteai bizui. Bineînțeles, o selecție este necesară. Dar este necesară și în ceea ce privește bărbații.

Enigmatica Mata Hari, celebra dansatoare, curtezană și spioană despre care s-au scris mii de tomuri, înfățișînd-o în cele mai contradictorii ipostaze, nu putea să nu rețină atenția autorilor. Ei dau o variantă originală asupra vieții acestei spioane, încercînd să degaje faptele reale — pentru care există dovezi certe — de zgura ficțiunilor abundent puse în circulație timp de cinci decenii, în goana după senzațional. Ipoteza lor conține, poate, o doză mai mare de adevăr.

Cît de bucuros am fost, fiind numit la Biroul 2, să nimeresc în sala arhivelor, printre toate dosarele așezate pe rafturi pînă în tavan și care conțineau adevărul... Nimeni nu avea dreptul să divulge aceste secrete, în cazul cînd le-ar fi aflat, înainte de scurgerea unui termen de douăzeci de ani de la petrecerea faptelor.

În ce o privește pe Mata Hari, acest termen a fost respectat, deoarece maiorul Ladoux, șeful contraspionajului, nu a permis publicarea **Amintirilor** sale decît în anul 1937. Tocmai aceste însemnări au permis cunoașterea, parțială, a afacerii Mata Hari

Mata Hari, al cărei nume adevărat era Margaretha Zelle, căsătorită cu MacLeod, de care a divorțat apoi, era olandeză atît prin tată, cît și prin mamă. Soțul ei, căpitanul MacLeod, din armata olandeză, a dus-o în India, unde a fost impresionată de arta dansatoarelor din această țară. Întrucît căsătoria ei cu căpitanul, deși au avut doi

copii, s-a încheiat cu un divorț, ea a hotărît să facă coreografie, s-a dat drept orientală și și-a cîștigat, în scurtă vreme, o anumită notorietate în Europa, la Paris în special, ca dansatoare indiană.

Din dosarul ei nu reiese însă că ar fi fost, încă de pe atunci, o spioană.

Locuind în numeroase capitale europene, unde este foarte solicitată, ea își face anumite relații, care nu sînt neapărat platonice.

Trăind pe picior mare, duce întotdeauna lipsă de bani, în pofida unor onorarii importante.

Vom vedea că această lipsă de bani se află la originea carierei sale de spioană — dacă putem numi carieră cele cîteva deplasări pe care le-a efectuat pentru serviciile speciale — și a morții sale tragice. Iată însă amănuntele :

Biroul 2 din perioada primului război mondial căuta persoane susceptibile să se ducă în străinătate fără a stîrni bănuieli, mai ales în țările neutre, care încă pe vremea aceea erau platforme pentru Serviciile de informații.

Astfel, colonelul Goubet, șeful Serviciului de informații francez, se gîndește să facă din Mata Hari un agent. Îi împărtășește intențiile sale căpitanului Ladoux, șeful serviciului său de contraspionaj. Acesta știe că înainte de război, pe vremea cînd locuia la Berlin, dansatoarea a fost prietena unui ofițer superior german, care devenise între timp conducătorul Nachrichtendienst-ului la Madrid. Ar fi, fără îndoială, un lucru foarte bun dacă Mata Hari ar intra din nou în legătură cu acest adversar, în interesul Biroului 2... Trebuie însă să accepte să devină un agent al acestuia.

După cum am mai spus, nimic nu ne permite să credem că dansatoarea lucra încă de pe atunci pentru neamț : o anchetă foarte temeinică în această privință a dat rezultate negative. Corespondența pe care o primește în luxoasa ei casă din Neuilly sau post-restant, bulevardul Haussmann, este supusă de mai multe luni unui control discret. Mata Hari primește relativ puține scrisori din străinătate. În ceea ce privește datoriile ei, nici o încasare dubioasă nu le micșorează simțitor, iar deplasările în străinătate sînt motivate de angajamentele sale artistice.

Căpitanul Ladoux știe prin cine poate intra în legătură cu dînsa : printre oamenii din serviciul lui, un anume P. o cunoaște bine pe dansatoare.

P., convocat, își spune părerea despre Mata Hari : e inteligentă, șireată, ar putea să corespundă. Socoate că dacă i s-ar face o propunere interesantă, care i-ar permite să-și plătească unele datorii, ar accepta să devină un agent al Serviciului.

P. are planul lui : va proceda în așa fel, încît Mata Hari să vină singură să-și ofere serviciile șefului Biroului 2. Știe că este plină de datorii, dar că speră să obțină bani datorită unui angajament la Cazinoul din Paris, pentru care poartă de altfel discuții. Sub pretextul că îi face un serviciu, el se oferă să-i servească drept pianist pentru pregătirea scheciului de care depindea încheierea contractului cu Cazinoul din Paris ; de fapt, el îi face un deserviciu, manevrînd în așa fel, încît să fie tărăgănate discuțiile. „Silind-o astfel să ajungă la discreția lui", obține pînă la urmă de la dansatoare, prin influența pe care o exercită asupra ei, să-și ofere serviciile colonelului Goubet.

Cele relatate mai sus nu figurează în dosarul lui Mata Hari, care nu se referă decît la faptele care au dus la arestarea ei. În schimb, memoriile maiorului Ladoux ne dezvăluie aceste fapte, așa cum ne dezvăluie și condițiile în care a fost angajată dansatoarea : aceasta obține un salariu fix și cheltuieli de reprezentare și de deplasare.

Din păcate, dosarul și memoriile nu suflă nici un cuvînt despre misiunea care-i este încredințată, dar este evident că, date fiind posibilitățile ei, va trebui să se ducă la Madrid, pentru a lua legătură cu ofițerul german pe care l-a cunoscut odinioară și care se află în fruntea Nachrichtendienst-ului din Spania.

E vorba, deci, chiar de la început, de o misiune de agent dublu. Toată lumea știe, în orice caz toți cei care au cît de cît idee despre problemele spionajului, că misiunea unui agent dublu este cea mai delicată misiune care poate fi încredințată unui agent. Cel însărcinat cu o asemenea misiune trebuie, în principiu, să fie un agent confirmat, care să inspire o încredere totală.

Mata Hari merita oare o asemenea încredere ? Iată o femeie, tînără, care nici nu este măcar franceză, care a locuit multă vreme în Germania, care are numeroși prieteni germani, care a fost amanta unui ofițer german. Este plină de datorii și va acționa din interes, căci acest război nu înseamnă nimic pentru ea.

În schimbul unei anumite sume de bani, i se cere acestei femei să-și trădeze prietenul în folosul Franței. Asta însemna să ispitești diavolul. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît, în timp ce serviciul francez avea faima meritată, de a nu fi prea gene-

ros — din lipsă de fonduri probabil —, serviciul german știa să fie darnic atunci cînd era cazul.

Pe de altă parte, o regulă veche, aplicată cu strictețe de Biroul 2, cerea agenților dubli să predea banii pe care i-ar fi primit eventual din partea serviciului advers. Această regulă nu deranja de loc un H.C., dar admit că putea pune la grea încercare un om care nu „lucra" decît pentru a-și spori veniturile...

Este oare de mirare că Mata Hari s-a poticnit pe un drum ca acesta ? Într-adevăr, drama ei, așa cum reiese atît din dosar, cît și din memoriile lui Ladoux, provine de aici.

Din ziua cînd și-au dat seama că Mata Hari nu spune adevărul despre sumele pe care le-a primit de la serviciul german, ea a devenit definitiv suspectă. Supusă din clipa aceea unei supravegheri pe cît de eficace, pe atît de stîngace uneori, de vreme ce pînă și ea și-a dat seama, Mata Hari a comis imprudența să încaseze într-o bancă valoarea unui cec care nu putea proveni decît de la Nachrichtendienst. Bineînțeles, ea a „uitat" să comunice acest lucru și să predea banii. Suma era relativ mare.

Ladoux, care-și pierduse încrederea, hotărî, după multe șovăieli, s-o aresteze.

Procesul lui Mata Hari a avut loc în iulie 1917. Ea fusese arestată la începutul anului. Mata Hari avea atunci 41 de ani.

Situația din Franța era cît se poate de critică : moralul armatei era zdruncinat și cuvîntul trădare circula atît pe front, cît și în spatele frontului. Trebuiau date exemple.

Mata Hari a fost condamnată la moarte de Curtea marțială și executată la 15 octombrie 1917.

Merita într-adevăr pedeapsa cu moartea pentru complicitatea cu dușmanul ? Nu trebuia oare să beneficieze de circumstanțe atenuante ?

Să rezumăm cele relatate mai sus : cînd Biroul 2 o recrutează pe Mata Hari, ea nu este suspectă. Ancheta la care a fost supusă nu i-a fost defavorabilă. Dacă ar fi fost defavorabilă, ar fi de neînțeles cum a putut deveni Mata Hari un agent al serviciului de informații francez, salariată cu forme în regulă.

Misiunile ei în străinătate : se încredințează acestei femei, care nu este de naționalitate franceză, care este plină de datorii, una din cele mai delicate sarcini, misiunea de agent dublu, care nu se trasează în general decît unor agenți siguri și confirmați, afară doar de cazul cînd este vorba de agenți trimiși de serviciile de informații adverse, care au venit din proprie inițiativă să spună totul Biroului 2 (agenți „întorși"). Desigur, faptul că a avut legături de prietenie cu ofițerul german care a devenit șeful Nachrichtendienst-ului în Spania putea să-l ispitească pe căpitanul Ladoux să restabilească legătura între Mata Hari și fostul ei prieten, dar asta însemna să te joci cu focul. Însemna de asemenea să te joci cu aceea care avea să tragă ponoasele.

Chiar numai din acest motiv consider că Mata Hari ar fi meritat circumstanțe atenuante.

Le-ar fi meritat și din alte motive : procedeul de a-i spori grijile bănești, tărăgănîndu-se discuțiile pe care le începuse cu Cazinoul din Paris, ca să ajungă astfel „la discreția" Biroului 2, este nedemn. Știu, adeseori se spune : în materie de spionaj, nu există sentimente. La aceasta aș răspunde : știință fără conștiință nu înseamnă decît pieirea sufletului.

Întrucît procesul a avut loc cu ușile închise, în absența ziariștilor, ar trebui să putem consulta minutele grefierului pentru a cunoaște motivele pe care s-a întemeiat acuzația prezentată de procurorul Mornet.

După spusele unor ziariști, Mornet ar fi comunicat presei diferitele fapte care l-au determinat să ceară pedeapsa capitală. Mata Hari ar fi fost acuzată, printre altele, de faptul că ar fi transmis dușmanului planurile ofensivei din anul 1915, contribuind astfel la eșecul acestei ofensive și pricinuind moartea unui număr de 100.000 de francezi. Ar fi fost acuzată, pe de altă parte, că a organizat rețele de subagenți, lucrînd în Franța pentru Nachrichtendienst, că ar fi transmis germanilor informații privind tancurile britanice, mișcările armatei și ale marinei...

În această privință, pot afirma că nici o piesă din dosarul ei aflat la Biroul 2 nu pomenea despre asemenea fapte. Singurul fapt susceptibil de a fi reținut privește tăinuirea sumei pe care a încasat-o la bancă și care provenea de la serviciul de informații german.

Avînd în vedere împrejurările cu totul deosebite în care a fost recrutată de Biroul 2, socot că procurorul Mornet nu dispunea de temeiuri suficiente pentru a cere pedeapsa cu moartea.

Un ultim motiv care mă face să consider că vinovăția deplină a lui Mata Hari este îndoielnică :

Cîțiva ani după procesul mareșalului Pétain, procurorul general Mornet a luat parte la emisiunea radiofonică intitulată „Tribune de Paris", în care era vorba de Mata Hari. Organizatorul acestei emisiuni, Paul Guimard, a povestit că, după emisiune, magistratul a stat de vorbă, destul de prietenește, cu dînsul.

— Totuși, domnule procuror, a fost probabil pasionant procesul acesta. Să cîntărești răspunderile...

— Oh, știi dragul meu, toată această poveste cu Mata Hari a fost un fleac, nu făcea nici cît o ceapă degerată !

Nu insist.

În încheierea capitolului este creionată figura Marthei Richard :

Dacă povestea cu Mata Hari a făcut să curgă multă cerneală, Marthe Richard, „agent francez", agent dublu și ea, dar loial, a asigurat multe succese cinematografului în perioada dintre cele două războaie.

Unul sau două filme au fost consacrate faptelor sale temerare și numele ei a devenit numele uneia dintre cele mai celebre spioane ale vremurilor noastre. Bineînțeles, am avut curiozitatea firească, cînd am intrat la Biroul 2, să aflu adevărul...

Da, exista într-adevăr o fișă pe acest nume în arhivele noastre, dar am constatat imediat, cu mirare, că nu cuprinde decît o singură referință.

Dosarul care corespundea acestei fișe nu conținea decît o singură filă : o fișă de agent de probă de prin 1915 sau 1916.

Am cerut să se facă investigații și, pînă la urmă, a trebuit să mă înclin în fața evidenței : nu exista într-adevăr în lăcașul sacrosanct al serviciului de informații francez decît o singură fișă despre „celebra spioană" — o fișă de agent de probă.

Capitolul nu se oprește, din păcate, asupra unor figuri feminine din perioada celui de al II-lea război mondial, despre care s-a scris, comparativ, mult mai puțin.

ULTIMELE CUVINTE ALE UNOR OAMENI CELEBRI

Anaxagora (cunoscut filozof grec, conducătorul unei școli) : Să dați băieților o zi de vacanță !

Boileau : E o mare mîngîiere pentru un poet în pragul morții, că n-a scris nici un rînd necuviincios față de morală.

Boleyn Ana (pe eșafod, în 1536) : Călăul, cred, e îndemînatic, iar gîtul meu e subțire !

Danton (către călău) : Sînt sigur că vei arăta mulțimii capul meu. Va veni în curînd o vreme, cînd toți îl vor privi cu plăcere.

Diderot : Primul pas spre filozofie este necredința.

Goethe : Licht, mehr Licht ! (Lumină, mai multă lumină !)

Malesherbes (către preot) : Taci ! Flecăreala ta nenorocită mă dezgustă.

Mozart : Luați ultimele mele note și lăsați-mă să aud încă o dată farmecul și mîngîierea lor.

Platon : Socot că soarta călăuzitoare și norocul vieții mele au fost : întîi, că m-am născut om și grec, nu barbar și brută ; iar apoi, că am trăit în vremea lui Socrate.

Renan : Noi murim, dispărem, dar timpul înaintează mereu.

Voltaire : Lăsați-mă să mor în pace !

O COLECȚIE DE ISTORIE

EVA CRIȘAN

Printre numeroasele monumente istorice pe care le posedă bătrînul oraș de pe Someș și cu care, pe drept cuvînt, se mîndresc clujenii este și clădirea din Piața Libertății, nr. 28. În forma ei actuală, construcția datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Specialiștii au stabilit însă că nucleul edificiului este cu mult mai vechi și a fost construit în secolul al XVI-lea, atașîndu-se zidului de incintă al cetății medievale.

Pe lîngă interesul artistic pe care-l prezintă, clădirea din colțul pieții centrale a Clujului merită să fie relevată și datorită faptului că ea a adăpostit prima farmacie a orașului, înființată în 1573, urmînd în ordinea vechimii celor de la Sibiu, Brașov și Bistrița.

Nu mai știm astăzi cum arăta vechea farmacie clujeană la data înființării ei și nici aspectul exact al clădirii care o adăpostea. Știm însă cu certitudine că farmacia „Sf. Gheorghe" — cum s-a numit ea — a funcționat aproape două secole ca farmacie comunală și abia de la 1752 a început să fie concesionată, pentru ca, mai tîrziu, să intre în proprietatea diferiților farmaciști particulari. Arhivele Clujului păstrează numeroase documente privind, în special, farmacia comunală.

Fapt este că farmacia clujeană a funcționat fără întrerupere din 1573 pînă în 1949, cînd a fost transformată în muzeu. În localul vechii farmacii poate fi văzută acum una dintre cele mai bogate și mai interesante colecții de istorie a farmaciei din țara noastră și, sîntem îndreptățiți să adăugăm, printre puținele din Europa. La noi, o frumoasă colecție de istorie a farmaciei mai posedă Muzeul Brukenthal din Sibiu, care — într-un viitor pe care-l sperăm apropiat — urmează să fie expusă și ea într-o veche farmacie sibiană. Poate fi amintită apoi colecția de istoire a farmaciei din Craiova, expusă la Casa medicului și farmacistului, și în sfîrșit, mica, dar interesanta colecție a muzeului din Sighișoara.

Bazele colecției de istorie a farmaciei de la Muzeul de istorie din Cluj, astăzi amenajată într-o secție aparte, au fost puse încă la sfîrșitul secolului trecut. Ea s-a mărit treptat, ajungînd să numere astăzi aproximativ 2 000 de piese.

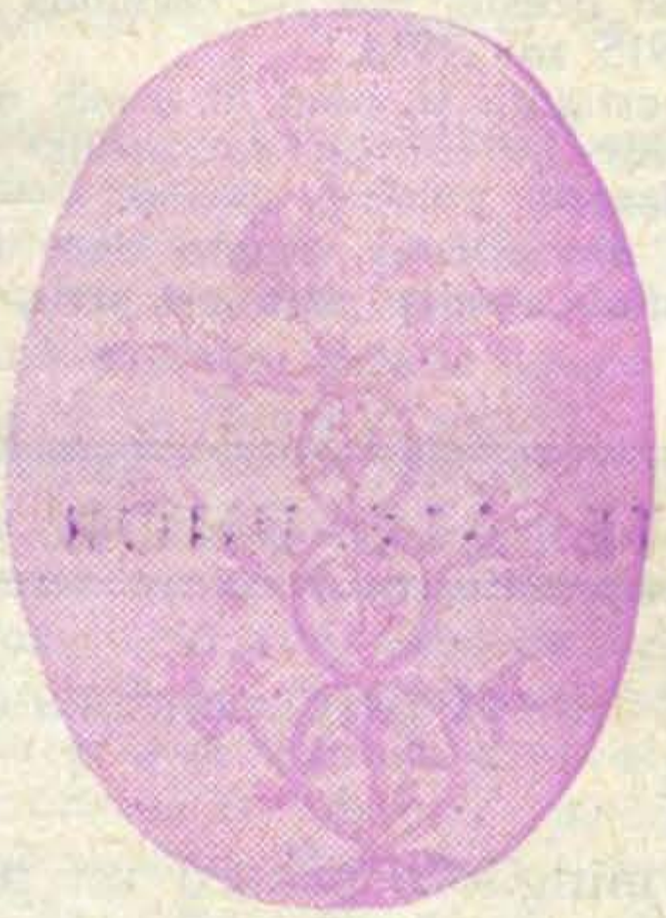

Detaliu din fresca tavanului farmaciei din Cluj, reprezentînd un cocor — simbolul vigilenței

În cele patru încăperi ale vechii farmacii pot fi văzute mobile de farmacie, începînd cu secolul al XVI-lea, vase pentru păstrarea medicamentelor (standuri) din faianță, lemn, sticlă, porțelan sau cositor. Unele standuri datează din secolul al XVI-lea, altele din secolele XVII-XVIII sau XIX.

Deosebit de interesante sînt vechile medicamente, de mult ieșite din uz, sau unele care s-au folosit în farmacii pînă aproape de zilele noastre. Cele mai multe dintre acestea erau rezervate numai celor bogați, ca, de exemplu, praful de mumie, pentru care se plătea în evul mediu cel puțin greutatea echivalentă în aur, cu credința că era un leac pentru aproape toate bolile. Pentru a impresiona și a justifica prețul cerut, farmacistul adăuga, chiar pe

Sticle pictate în care se păstra... „elixirul dragostei"

A FARMACIEI LA CLUJ

cutie, specificarea că era vorba de *mumie veritabilă*. Cei mai puțin avuți trebuia să se mulțumească doar cu praful de mumie recentă, fără să fie *veritabilă*.

Un alt medicament deosebit de căutat, considerat și el un panaceu aproape universal, era *Theriaca venetiana*, la prepararea căruia se foloseau aproximativ 70 de ingrediente, printre care carne de viperă și opium. *Theriaca* s-a preparat încă de pe vremea romanilor, în secolul I e.n., și s-a păstrat în uzul farmaceutic pînă în veacul trecut. La cele două medicamente pomenite pot fi adăugate multe altele.

În colecția clujeană s-au păstrat, de asemenea, numeroase vase pentru medicamente, confecționate în evul mediu. Cele mai multe dintre ele sînt adevărate piese artistice aparținînd unor meșteri transilvăneni sau străini. Așa sînt standurile de faianță fină de la Batiz (un mic sat din regiunea Hunedoara), Turda, Holic, Buda etc.

Un interes aparte prezintă instrumentarul vechi de farmacie sau de laborator farmaceutic : mojare de diferite forme și dimensiuni — unul poartă data de fabricație, 1667 —, un percolator cu ajutorul căruia se extrăgeau tincturi din plante medicinale, aparataj de distilare, greutăți, balanțe farmaceutice de diferite forme și dimensiuni, mensuri și multe altele.

Într-un dulap de bibliotecă provenit dintr-o farmacie care poartă înscrisă, ca dată de confecționare, anul 1736, se păstrează vechi tipărituri farmaceutice, printre care unele au văzut lumina tiparului în secolul al XVII-lea la Nürnberg, Basel etc. În legătură cu tipăriturile de farmacie, merită să fie amintite farmacopeele, printre care figurează prima farmacopee românească, apărută în 1862, alături de alte farmacopei din Austria, Franta etc. Aici se află și diploma unui farmacist din Turda, emisă la 1776, droguri minerale și vegetale folosite la instruirea elevilor în farmacie etc.

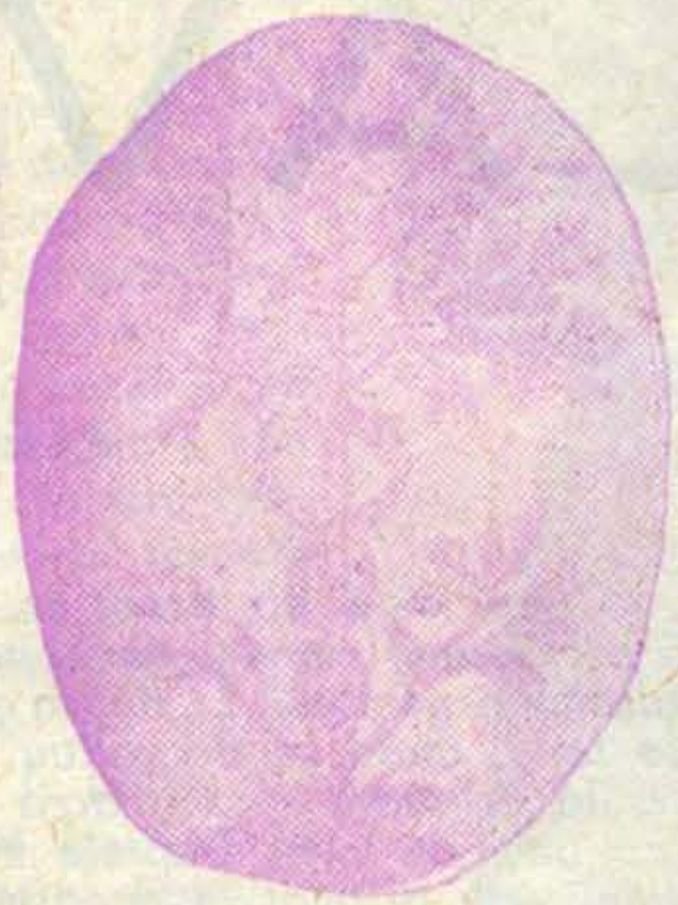

Detaliu din fresca tavanului reprezentînd arborele vieții

În covîrșitoarea lor majoritate, piesele colecției de istorie a farmaciei din Cluj provin din vechi farmacii transilvănene. Puține dintre ele, în special vase, au aparținut unor farmacii de peste hotare.

Fără să prezinte cronologic și complet evoluția practicii farmaceutice din țara noastră din cele mai vechi timpuri, colecția din Cluj oferă o idee clară despre drumul străbătut de această importantă ramură a medicinii din evul mediu pînă aproape de zilele noastre. Cartea de impresii a colecției consemnează zilnic aprecierile elogioase ale vizitatorilor.

În pivnițele fostei farmacii urmează să se amenajeze un laborator alchimic medieval, cu piese și instrumentar originale. Nu ar fi oare util să se înființeze un muzeu național de istorie a farmaciei, pentru care există din abundență materiale, începînd încă din epoca dacică ?

În articolul „Ultima scrisoare a lui Petre Andrei" apărut în nr. 8/1967 al revistei noastre, la pag. 26, coloana 1, rîndurile 1—2 s-a inserat greșit, ca dată a nașterii filozofului, 26 iunie 1861 în loc de 26 iunie 1891. Greșeala, apărută în faza de tipărire, nu a fost sesizată de redacție. Mulțumim tuturor cititorilor care ne-au scris în această privință.

EVADAREA DIN JILAVA

ALECU CONSTANTINESCU

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd au trecut în Partidul Liberal, mulți dintre așa-zișii generoși crezuseră că socialismul român, decapitat, n-avea să supraviețuiască. Se înșelaseră însă. Ideile socialismului găsiseră în tînăra și viguroasa clasă muncitoare din România un sol extrem de fertil, unde se dezvoltau cu o rapiditate excepțională. Vremelnic frînată — dar niciodată lichidată — mișcarea socialistă a irupt exploziv în deceniul următor, parcurgînd cu pași de uriaș treptele maturizării.

Din rîndurile proletariatului s-au afirmat în această perioadă figuri remarcabile de conducători, devotați cauzei emancipării clasei lor, intransigenți în lupta împotriva regimului bazat pe exploatare : Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu, M. G. Bujor, Al. Nicolau și mulți alții.

Acestei pleiade de fruntași eminenți ai mișcării socialiste i-a aparținut și Alecu Constantinescu. Muncitor cult și instruit — stăpînea limbile franceză, germană și rusă, avea întinse cunoștințe în domeniul istoriei, sociologiei, economiei — Al. Constantinescu a rămas o figură luminoasă în mișcarea noastră muncitorească. Viața grea din copilărie și exploatarea pe care a cunoscut-o în adolescență i-au îndreptat pașii, firesc, spre sala Sotir. De atunci, peste o jumătate de veac a participat la mișcarea revoluționară, atît în momentele de avînt, cît și în cele de retrageri vremelnice, arestat în repetate rînduri, prigonit de autorități, condamnat la moarte, închis în lagăr. Patriot înflăcărat, Alecu Constantinescu a rămas în anii 1916-1918 în teritoriul ocupat, punînd talentul și bogata sa experiență în slujba organizării rezistenței împotriva armatelor invadatoare. În perioada următoare, el a acționat cu fermitate, alături de alți conducători ai aripii de stînga a mișcării socialiste, pentru transformarea partidului socialist în partid comunist. S-a stins din viață în anul 1949, trăind fericirea de a vedea triumful revoluției populare în România și trecerea la construirea orînduirii socialiste.

Fiind unul dintre organizatorii demonstrației muncitorilor din 13 decembrie 1918, Alecu Constantinescu a fost implicat în procesul ce a urmat masacrului din Piața Teatrului Național și condamnat la moarte în contumacie. Siguranța n-a izbutit să-l aresteze decît în vara anului 1920.

Fragmentele din însemnările sale inedite, reproduse în acest număr al revistei „Magazin istoric", se referă la evadarea autorului, împreună cu alți socialiști — printre care : Alexandru Nicolau, Gheorghe Marin, Constantin Agiu, Gheorghe Tudor, Chirițescu Gavril — din închisoarea Jilava, unde fuseseră întemnițați.

A. Tatu-Jianu, N. Blană

În decembrie 1920, după greva generală, partea stîngă a fortului Jilava a fost înțesată cu greviști. Colonelul Anghelescu și, mai tîrziu, un oarecare locotenent — șefi ai lagărului Jilava — se simțeau mulțumiți de captura lui Averescu, unealta lui I. Brătianu, pentru numărul important [de deținuți] ce aveau de supravegheat, prin încarcerarea muncitorilor greviști [...]

Direcția Fortului Jilava luase măsuri să introducă un regim cît mai sever în contra celor din partea dreaptă a fortului, între care se afla și Sandu Costea *, secretarul și conducătorul mișcării conspirative comuniste. Colonelul pusese să se construiască carcere pentru cei ce vor îndrăzni să cîrtească măcar contra administrației. Acest fapt ne-a împins la hotărîrea de a declara greva foamei.

În timpul grevei, am primit un ziar adus în ascuns și aruncat noaptea pe fereastra celulei locuită de Comitetul conspirativ comunist, de către un caporal plin de viață, inteligență și energie. În timpul cînd l-a aruncat pe fereastră, a avut timpul să șoptească lui S. Costea, care se găsea la geam : „Noi știm cine sînteți și ce vreți voi. Feriți-vă să nu fiu descoperit, că vă aduc ziare din oraș ! Mîine poți să-mi dai o scrisoare pentru oraș..." Și i-am dat una către responsabilul rămas să înlocuiască munca secretă a Comitetului nostru. Bineînțeles, scrisoarea era făcută cu un alfabet creat de noi la Jilava, așa că nimeni n-ar fi putut să-l descifreze în cazul cînd ea ar fi căzut în mîini dușmane. Dar n-a căzut, iar treburile noastre s-au aranjat de minune ! Am regretat mult că nimeni dintre noi n-am putut veni în contact cu el după evadarea ** noastră de la Jilava [...]

Motivul grevei noastre era reaua alimentare a deținuților din cele două aripi ale fortului, alături de nemulțumirea că fuseserăm încarcerați la Jilava în loc de Văcărești — toți avînd serviciul militar în regulă, iar unii ca S. Costea și Cuzea avînd vîrsta de glotași.

Maiorul Cernat, însă, comisar regal, nici nu voia să audă de cererea noastră, a celor mai vîrstnici de a fi transferați la Văcărești.

În urma știrilor căpătate prin presa română [și văzînd] insistența ce o puneau gardienii noștri și vizitatorii oficiali de a înceta cu greva foamei, Comitetul a reluat în discuție chestiunea evadării **. Concluzia Com[itetului] a fost ca preparativele de evadare să se facă numai în cazul cînd va deveni definitivă hotărîrea de a fi expediați la Chișinău — cum dorea mai cu

* Unul din pseudonimele lui Alecu Constantinescu.

** În manuscris „evaziune".

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

Circulară Generală

seamă Ionel Brătianu, cel mai feroce dușman al nostru.

Dar greva foamei, care a durat fără întrerupere 12 zile, a aruncat pe cîțiva dintre noi într-o stare de nervi așa de acută, încît aceștia ar fi voit să evadeze cu orice preț și prin orice mijloace ; așa s-a făcut că unul dintre noi, G.M., credea că [va putea evada] după ce va tăia un fier de la fereastră, ceea ce a și făcut la celula unde locuia Comitetul ; n-a putut scoate nici măcar capul, necum corpul, în afară de faptul că nu era greu să-i fie gestul nesocotit observat de sentinelele care se schimbau în acel moment. [Pe] un alt tovarăș, starea de nervozitate în care îl adusese lipsa de libertate și greva foamei îl împingea la unele acte necugetate, nefolositoare nouă cu nimic politicește.

Secretarul Comitetului, însă, luase contact prin biletele cu un talentat și inteligent actor revoluționar, mecanic de meserie, care, fiind chemat la direcție să dreagă un motor de autocamion, s-a comportat în așa fel încît, căpătînd încrederea direcției, aceasta i-a permis să facă o plimbare deasupra fortului, pentru a lua „aer curat". El însă a reușit să convingă sentinela să-l lase să cerceteze — din „simplă curiozitate" — interiorul fortului, prevăzut cu un canal zidit în formă de boltă, al cărei diametru nu depășea 60-70 centimetri. Cu această ocazie, tov[arășul] a putut constata că acest canal parcurge cele două aripi ale fortului și că iese în partea dreaptă, în una din camerele celulei goale de dincolo de ulucile curții a doua și de ghereta sentinelei de jos. Acel canal servea, în cazul vreunei invazii militare inamice, să primească apă din bazinul interior și să inunde camerele prin niște țevi ce dădeau în culoarele fortului, despărțit prin uși de marile celule boltite în formă de arc și cu ziduri de beton armat în grosime de 1,25 metri.

Actorul nostru (numit de noi „inginerul") a dat lui S. Costea un plan interior, iar tov[arășii] au observat în culoar un cap de țeavă care ducea spre canalul interior de care am vorbit mai sus. O mică operație de meșter, și această ușuliță de tablă se deschidea, arătînd drumul spre libertate, mai cu seamă celor care o doreau cu atîta pasiune[...]

Într-o noapte (după ce primisem, ziua, un mic fierăstrău de tăiat fierul și un burghiu — amîndouă aceste scule într-o mare cutie de sardele, bine închisă, ca la fabrică, încît nimeni n-ar fi bănuit că înăuntru, lîngă sardele mari în untdelemn grecesc, se mai află și niște scule ce dau libertate), ne pomenim cu o scurtă și calmă bătaie la ușă. „Tovarăși, totul e gata de plecare..."

Era ora 3 noaptea, cînd, în urma avertismentului primit la ochiulețul de ferestruică al celulei, ne-am făcut în pripă bagajele și am ieșit în sală, ca de acolo să ne vîrîm pe brînci în prea îngustul canal ce ducea la unele din camerele goale, neocupate de nimeni. Era în decembrie. Ninsese toată ziua, iar spre seară se lăsase un geruleț ce făcea zăpada să cam scîrțîie sub picioare și mai cu seamă în tăcerea nopții... La ulucile ce despărțeau curtea noastră de aceea a curții din stînga, cele două sentinele stau de vorbă..., pe cînd un meșter făurar, după ce înfășurase cu o fîșie îngustă de pîslă o vergea a ferestrei ce da în curte, o tăia cu un fierăstrău fin de oțel englezesc, tăietură al cărei zgomot aproape imperceptibil nu fusese auzit de cele două sentinele, care nu se găseau mai departe de locul zgomotului decît la vreo 30 de metri dis-

tanță ; dar la cîte nu se gîndește un soldat, sentinelă noaptea, păzind niște oameni cinstiți[...]

După ce vergeaua a fost tăiată și pe urmă îndoită în sus printr-o smucitură de mîini voinice, cei 7 evadați au sărit în curte cu destulă precauțiune și unii s-au îndreptat spre șoseaua ce duce la București iar alții au tăiat cîmpul înotînd în zăpada care trecea de genunchi. La ora 7 dimineața, toți ne aflam la gazdele noastre, pregătite mai dinainte de alți tovarăși anunțați că ne vom muta domiciliul... politic. Acesta a fost numai un popas de o singură noapte ; în noaptea următoare, ne aflam la domicilii în periferia opusă a orașului. Cei rămași la Jilava — în afară de un tov[arăș] bolnav de piept (care a și murit de această boală) — ne-au povestit, cu mult mai tîrziu, panica ce cuprinsese pe toți șefii și temnicierii după această neașteptată evaziune — nefiscală...

După o lună și ceva de rămînere în capitală, și după ce Siguranța a publicat un mare afiș cu figurile celor evadați, în frunte cu Sandu Costea, promițînd 200 000 de lei recompensă aceluia ce-l va prinde, s-au făcut pregătirile necesare pentru trecerea Dunării[...] Această trecere a fost puțin mai periculoasă decît evadarea de la Fortul Jilava, și iată de ce :

Specialistul care avea misiunea să ne treacă Dunărea era un giurgiuvean care fusese convins de poliție să-i aducă anumite servicii cînd va fi vorba să treacă Dunărea „bolșevicii evadați". Siguranța a bănuit, probabil, că itinerariul celor evadați va fi Giurgiul.

În seara stabilită, Iancu și încă un tov[arăș] ne așteptau în gara Filaret. Pentru că trenul de Giurgiu trebuia să treacă pe la stația Jilava, fiecare dintre noi am fost deghizați cum s-a putut mai bine. Sandu Costea devenise mitocan-bivolar. La stația Jilavei s-a simțit puțină emoție..., dar trenul nu s-a oprit prea mult în stație. Emoția era mai puternică la gara Giurgiului, unde trebuia să coborîm, dar cum coborîrea s-a făcut pe partea opusă peronului și pe un întuneric destul de favorabil, am putut ajunge pe cîmp în liniște și destulă siguranță. Aci, un om scund și mustăcios întreabă cu o voce de bas, pe șoptite : „Cine e Costea ? Bun, să vie după mine și ceilalți, unul după altul, în dreapta, fără vorbă... !" „Șeful" ne-a dus pe cărarea cunoscută de el la marginea Dunării-confluent ; dar cum începuse un vînt rece și o ploaie măruntă, și cum barca ce trebuia să ne treacă în ostrov trebuia adusă cu mare precauțiune de la oarecare distanță pe marginea Dunării — fără să simtă sentinelele grănicere — „șeful" ne-a invitat să așteptăm în niște tranșee apropiate sosirea bărcii salvatoare. Frigul din tranșee, în care năpădeau năpraznic limbile vîntului, alături de temerea ca nu cumva „șeful" să ne trădeze Siguranței, făcea destul de neplăcută adăstarea noastră în acele tranșee ; dar iată-l, în fine, că sosește, anunțîndu-ne că barca va sosi în curînd la locul destinat, și ne invită să-l urmăm în mers curbat și cu pași ușori ; astfel, ajunși la poalele unei movile, ne-am culcat la pămînt, adăpostiți întrucîtva de vînt. Aci s-a îmbolnăvit grav tovarășul (al cărui nume l-am uitat) care făcea legătura între București și Giurgiu, ca să orînduiască trecerea în Bulgaria, la Rusciuk. Răceala contractată aci i-a atras moartea, suferind mai dinainte de o boală ce nu iartă — tuberculoza.

Suiți în barcă sub protecția întunericului, am intrat în ostrovul cu pădurice mică de sălcii, limbă lungă de pămînt ce ducea la locul unde, cu aceeași barcă, trebuia să trecem pe solul bulgar. Vijelia însă devenise atît de puternică, încît apele acestui braț al Dunării se ridicau furioase în sus, cu muchii ascuțite, amenințînd cu scufundarea orice barcă prea ușoară. Din această cauză „șeful" ne sfătui să așteptăm pînă a doua zi seara, cînd credea el că se va potoli vîntul [și] ne va putea trece ușor, fără pericol. Sandu Costea însă se opuse cu energie și trecerea s-a făcut după oarecare emoții. Barcagiul însărcinat să conducă barca noastră la malul opus era un tînăr robust, cam de 30—35 de ani. Ca orice căpitan, după ce ne recomandă să ne ținem cu mîinile ferm de marginile bărcii, privind numai înaintea noastră, cu o artă desăvîrșită și cu o putere de atlet tăie valurile periculoase pînă ce, ajuns la mal, își făcu semnul crucii, arătîndu-ne o față cam pală de emoție și îngrijorare.

„Niciodată — ne-a șoptit el — limba asta a Dunării n-a fost atît de înfuriată de furtună. Am scăpat ca prin urechile acului. Să trăiți !"

La orele 6-7 dim[ineața] am ajuns la prima gazdă din Rusciuk, un lucrător [aflat] în grevă, de la Regie. De două luni, de cînd dura războiul grevei, familia lui — o mamă bătrînă și soția, împreună cu el, nu mîncaseră decît niște turte de făină făcute cu apă și uscate pe plita mașinii de bucătărie, care servea și de sobă de încălzit, iarna fiind la început.

După anumite precauțiuni, de la Rusciuk am plecat la Sofia.

DE LA DUNĂRE ÎN ȚARA ȘEHEREZADEI

Călătorie peste mări și veacuri

A. VASIU,
M. FODOREANU

În istoria relațiilor dintre poporul nostru și alte popoare se înscriu, din timpuri străvechi, și legăturile româno-iraniene.

Cînd și în ce împrejurări s-au înfiripat aceste legături? Sînt mărturii că primele contacte între populațiile traco-geto-dacice din bazinul inferior al Dunării și civilizația străveche a medo-perșilor s-au stabilit prin secolele VIII-VII î.e.n. Mai întîi prin mijlocirea cimmerienilor, acei călăreți seminomazi, înrudiți cu triburile iraniene și cu cele tracice, care străbăteau drumurile Transcaucaziei, Asiei Mici și Asiriei, precum și ale Europei răsăritene și centrale. Despre urmele lăsate de aceștia vorbesc cele două topoare de fier cu brațe laterale dezgropate la Bîrlad (1956), ca și podoabele aflate în Transilvania, atribuite așa-numitului „cerc traco-cimmerian" sau „cimmero-agatirs". Legături au avut strămoșii strămoșilor noștri și cu sciții, un neam al cărui grai era înrudit cu limbile medoperșilor. Din urmele lăsate de ei în pămîntul țării noastre, multe au fost scoase la lumină de arheologi.

Dar semne ale acestor legături multiseculare între popoare atît de îndepărtate nu se găsesc numai în tainițele de sub pămînt. Venirea în Dobrogea romană a multor drumeți de peste mări, desigur mai ales cu treburi negustorești, unii așezîndu-se aici vreme îndelungată sau chiar pentru totdeauna, au lăsat influențe în toponimie, în credințe religioase.

CEI MAI VITEJI TRACI...

Întîiul persan vestit care a pășit pe malurile Dunării este marele rege Darius. Armata lui a ajuns pînă aici în anul 514 î. e.n., urmărindu-i pe sciții cei neodihniți care hărțuiau marginile dinspre miazănoapte ale împărăției persienești. Fără izbîndă s-au întors acasă oștile temutului rege. Poate să fi cîntărit destul și împotrivirea vajnică a geților, „cei mai viteji și mai drepți dintre traci", cum se spune în *Istoriile* lui Herodot. Unele mărturii despre români sînt înscrise, mai tîrziu, în paginile rămase de la cărturarii persani, care au trăit în mileniul nostru. Iată ce scrie geograful Gardizi, care a trăit în Persia veacului al XI-lea: „Lîngă slavi este un popor din Imperiul roman și toți sînt creștini, iar numele lor e (N-n-d-r)* și sînt mai mulți decît maghiarii, însă sînt mai slabi". O altă mărturie de preț găsim în cronica persanului Rașid-ed-Din, scrisă prin anul 1300. El amintește o luptă a tătarilor cu românii, în timpul marii invazii din 1241. Relatarea rezistenței contra năvălitorilor, confirmată și de letopisețul rusesc „Voskresenskaia", atestă o dată mai mult prezența și organizarea de stat și militară a românilor la nord de Dunăre, în acel veac de mare cumpănă pentru poporul nostru.

„...LUI ȘTEFAN VOIEVOD, CELUI MAI PUTERNIC..."

În evul de mijloc, amenințarea aceluiași dușman — Imperiul otoman — a prilejuit și unele încercări de înțelegere și alianță pe plan militar și diplomatic între voievozii Țărilor române și șahul Persiei.

După cucerirea Țarigradului (1453), tendințele de cotropire ale sultanului Mahomed al II-lea primejduiau deopotrivă și hotarele Persiei, cîrmuită pe atunci de șahul turcoman Uzun Hasan, și pămîntul Moldovei lui Ștefan, ca și interesele negustorești și politice ale înfloritoarei Republici Venețiene. Această împletire de

---

* Deși literatura istorică nu poate explica denumirea de N-n-d-r întîlnită în cronică (unii presupun că ar fi numele vreunui conducător, extins — potrivit unui vechi obicei — asupra întregului popor), cei mai mulți cercetători socotesc că Gardizi descrie Țara Românească și poporul român.

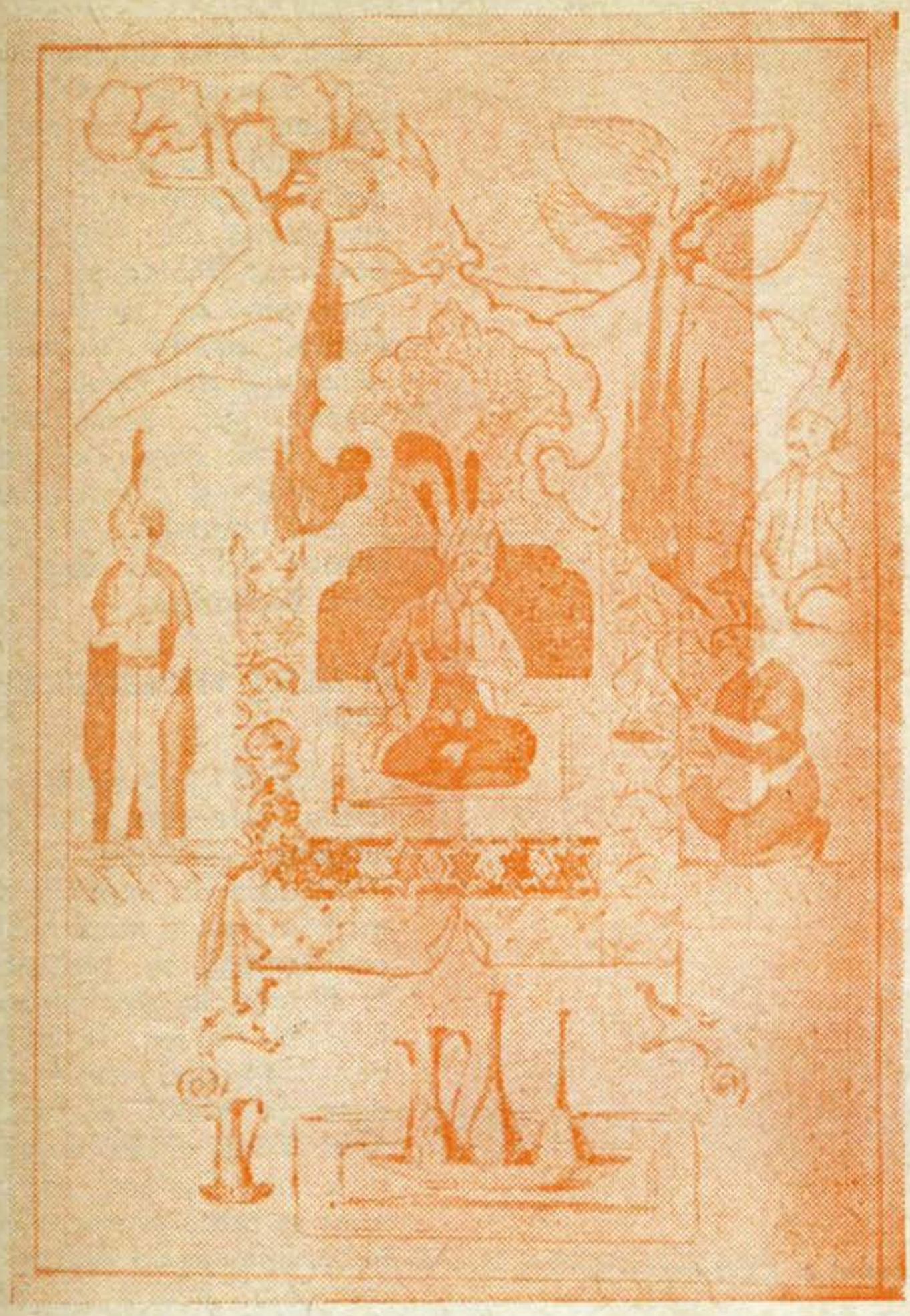

Pictură persană

destine istorice îl face pe șahul persan să trimită în Europa, cum citim în vechi hrisoave, pe Isaac Beg, un medic al său, „spaniol de nație, iar de lege evreu" („natione Hispanus, fide autem Hebreus"). Sosind în anul 1472 la curtea lui Ștefan Voievod, pe lîngă că lecuiește rana mai veche dobîndită de acesta în bătăliile de la Cetatea Chiliei, acel doftor al șahului are de împlinit și o solie de mare însemnătate : pregătirea diplomatică a luptei comune împotriva puterii ismailitenilor. După îndelungi peregrinări pe la unele curți europene și la cetatea veneției, Isaac Beg se întoarce la stăpînul lui, neuitînd să mai facă un popas la Scaunul Moldovei, în iarna 1472-1473.

Același Isaac Beg, doftor și sfetnic de taină al șahului persienesc, se mai înfățișează o dată la curtea lui Ștefan Voievod, în 1474, la un an după ce sultanul, cu prețul unor grele jertfe de sînge, izbutise să-l răzbească în război pe șah. De astă dată, el aducea o solie care a fost păstrată și se află la Biblioteca Marciană din Veneția.

„Hasan fiul lui Ali, fiul lui Osman, Marelui Domn milostiv și Marelui Domn în țara sa, lui Ștefan Voievod, celui mai puternic asupra Moldovei întregi, închinăciuni nesfîrșite din inimă curată. Să știți că pe Isaac Beg din partea noastră-l trimitem la prea luminații domni ai Frîncilor...". După ce-i înfățișează lupta pierdută împotriva lui Mahomed al II-lea, șahul îl înștiințează pe Ștefan că „în această primăvară voi aduna pe toți oamenii de război, puternic înarmați, și voi strînge toată puterea mea, îndreptîndu-mă spre porțile Otomanului. De aceea, e nevoie să dați de știre aceste lucruri Domnilor creștini mari și să-i asigurați de voința noastră, îndemnîndu-i să se gătească și să se puie la cale, să strîngă oști și să se unească și să vie asupra Otomanului, ca buni prieteni ai noștri din acea parte din Europa. Și eu, de asemenea, voi merge asupra lui din partea aceasta, și astfel trebuie să dăm jos pe omul acela din scaunul lui".

Din păcate însă, nici izbînzile lui Ștefan Voievod, mai cu seamă crîncena înfrîngere pricinuită oștilor turcești lîngă Vaslui (10 ianuarie 1475), nici izbînzile dobîndite de Uzun Hasan în Asia nu au urmările așteptate, lipsind ajutorul din alte state. În perioada următoare, Ștefan Voievod și șahul Uzun Hasan, ale căror hotare erau nemijlocit primejduite de lățirea stăpînirii otomane, nu și-au domolit lupta. Apropierea politică și militară a celor două state, în ciuda depărtării dintre ele, rămîne o pagină de căpătîi în istoria relațiilor româno-iraniene.

PETRU RAREȘ ȘI THAMASP-ȘAH

Chiar atunci cînd nu erau legate printr-o înțelegere, luptele Persiei și Țărilor române pentru apărarea ființei lor aveau prielnică înrîurire una asupra alteia. Urmașii lui Ștefan : Bogdan

Cavaler persan din secolul al XVII-lea

cel Orb, Ștefăniță și Petru Rareș au resimțit pozitiv faptul că armatele sultanilor erau silite să activeze concomitent și împotriva nesupusului șah Ismail, și în Egipt, și în Sudan, diminuîndu-se amenințarea lor asupra Moldovei. Folosind condițiile prielnice create de luptele pe care fiul lui Ismail, Thamasp-șah, le ducea împotriva lui Soliman Magnificul, Petru Rareș a încercat să scape țara de greul tribut față de Poartă. Nădăjduind să primească și sprijin de la vecinul său Ferdinand, rege al Ungariei și frate al vestitului împărat Carol Quintul, domnul moldovean îl îndemna în 1535 pe Ferdinand să nu scape prilejul și să „trimită la măria sa împăratul (Carol Quintul) pe omul său, ca să puie în mișcare acum toată puterea (universa castra) măriei sale. Clipa a sosit, căci sultanul și-a dus oștile păgîne cu el", în Persia. Dar, ca și altădată, ajutorul solicitat s-a lăsat așteptat de moldoveni ; Soliman l-a înfrînt pe șah căpătînd mînă liberă să întoarcă armele împotriva Moldovei. Neajutat de imperiali și trădat de unii boieri, Petru Rareș părăsește cetatea de scaun, iar în Suceava își așază tabăra însuși sultanul.

Luptele declanșate de sultan în depărtata Persie se repercutau adeseori asupra Țărilor române prin biruri împovărătoare. Gabriel Gavazza, trimisul dogelui venețian, scria la 24 martie 1580 că „au fost date porunci divanului ca să se aducă orz și porumb cît mai mult cu putință din Valahia și Bogdania (Moldova), pe Dunăre, pînă la țărmul Mării Negre, pentru trebuințele războiului din Persia". Asemenea vești, pomenind de astă dată, care, căruțe și cai, aflăm și din scrisoarea trimisă dogelui, la 19 februarie 1579, de către Nicolo Barbarigo.

ÎN ZILELE VITEAZULUI MIHAI VODĂ

Folosind împrejurări potrivite, între care și urmările lungilor războaie (1578—1590) duse de Imperiul otoman în Iran, o nouă alianță antiotomană se alcătuiește în Europa la sfîrșitul secolului al XVI-lea. În noiembrie 1594 cînd oștile conduse de Mihai Viteazul și Aron Vodă al Moldovei atacă pe Dunăre, un nou aliat se arată dornic a intra în coaliție : șahul Abbas, din ale cărui hotare o bună parte fuseseră ciuntite prin pacea încheiată cu Poarta cu patru ani în urmă. Englezul Anthony Sheley, însărcinat de șah cu reorganizarea armatei, îl slujește pe Abbas și ca diplomat, precum Isaac Beg odinioară pe Uzun Hasan. Ca să mijlocească înțelegerea cu suveranii creștini, el însoțește solia numeroasă a sfetnicului Hasan, împuternicită cu scrisori să-l reprezinte pe șah la curtea țarului, în Norvegia, Olanda, Spania, Roma și Florența, iar apoi la curtea împăratului Rudolf.

Poarta nu poate stăvili cu destulă tărie lupta de eliberare și de unire a românilor sub sceptrul lui Mihai Vodă Viteazul. O bună parte din oștile sultanului se aflau în Asia, imobilizate de ame-

Luptător valah din secolul al XVII-lea

nințarea persană, cu toate că șahul Abbas nu avea să purceadă la război decît în anul 1603. Scrisoarea către Marele Duce al Toscanei, în care Mihai dă de știre despre însemnata biruință de la Călugăreni (23 august 1595), cuprinde și deslușirea că turcii nu au trimis mai multă oaste din pricina „greutăților... cu perșii și cu frîncii pe mare, și n-au venit nici tătarii... De s-ar trimite ajutoare de la creștini, mari lucruri s-ar putea face".

Deși cu întîrziere, faima domnului muntean a ajuns pînă în îndepărtata Persie, la Abbas-șah, printr-un sol al regelui polon Sigismund al III-lea, cunoscutul Sever Muratovici. După o călătorie în Țările române, continuată cu corabia de la Mangalia pînă la Trapezunt, Sever Muratovici s-a înfățișat la curtea șahului, povestind acolo și despre voievodul muntean, „mare și puternic dușman" al sultanului, care „a bătut de multe ori pași și beglerbegi", reușind chiar pe marele vizir să-l alunge „dinaintea lui și să-i risipească oastea".

„CÎTEVA VEȘTI NOI DIN VALAHIA..."

Înfrîngerile Porții în Europa au fost folosite de șahul Abbas pentru a porni războiul. O spune aceasta și scrisoarea către regina Angliei, trimisă la 27 decembrie 1603 de Henry Tello, care se afla în solie la Istanbul : „...ocazie bine folosită de Persia văzîndu-l (pe sultan) ocupat în războiul din Ungaria, cu atît de puțin succes, și cu pierderea Transilvaniei și Valahiei". Zeci de ani avea să se războiască șahul Abbas ca, pînă la urmă (1639), să elibereze toate pămînturile persane cotropite anterior.

În vremea aceea urcă în scaunul Munteniei Matei Basarab. Urmărind o politică independentă, el se întemeia la rîndul său pe faptul că sultanul era absorbit de hărțuielile din Asia. Matei Basarab aflase de conținutul unei cărți cu pecețile Marelui Vizir, căpetenia oștilor otomane din Persia, prin care acesta îl sfătuia pe sultan să facă pace cu toți potrivnicii lui europeni și să-i trimită degrabă ajutor, căci „dacă nu ar veni, întreagă împărăția lui de peste mări se va duce de rîpă". Aceasta a întărit nădejdea și strădania voievodului român de a scutura jugul otoman, cum dă mărturie și Aloisiu Cantarini, om de credință al dogelui venetian în decembrie 1637 :

„...cîteva vești noi din Valahia, care lasă să se știe, deși pe ascuns, că toate gîndurile românilor sînt îndreptate către Persia".

Nicolae Iorga considera că pacea de care se bucurau Țările române în epoca aceea se datora și „...stării de lucruri la turci, prinși, cum vom vedea, în marele lor război împotriva șahului..." Din nefericire, conflictul dintre Matei Basarab și Vasile Lupu a diminuat folosirea împrejurărilor externe prielnice în scopul organizării rezistenței antiotomane : „Așea și Vasile Vodă — spune Miron Costin — avîndu fericite vremi de domnie den toate părțile, că și țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o do-

deială despre turci, carii aveau începută sfadă cu perșii și într-acele părți sta cu valuri (tulburări) au început sfadă cu Matei Vodă, domnul muntenesc..."

DIBAZELE DE AGEM

Tărîmul politico-diplomatic și militar nu este singurul pe care s-au dezvoltat relațiile dintre persani și români. Schimburile economice, ca și comerțul de tranzit între Persia și Europa centrală, care se realiza și prin Principatele române, au avut, se pare, tradiție. Încă în secolul al XVII-lea, Paul de Alep relata că arama românească are căutare în Turcia, Trebizonda, Castamona și Persia.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și mai ales în cele următoare mărfurile persane au avut o circulație destul de mare în Țările românești. Tarifele vamale menționează „dibazele de Agem" (stofe scumpe din Persia — Agem), „dibari de Persia" și „dibas de fir persan", „tiutiun persaciu", iar un călător german, dr. Karl Koch, întîlnește la Constanța, în 1843-1844, „armeni din înaltul neam al Mamigonienilor, care duc spre Persia optzeci de baloturi din Leipzig". Spre mijlocul secolului al XIX-lea portul Galați avea să primească, pe lîngă alte vase străine, și un vapor persan, iar ceva mai tîrziu, în arhive încep să apară veşti despre supuși persani veniți pentru negoț în România.

Contacte între cultura persană și cea a românilor — îndeosebi în literatură și artă — au continuat de-a lungul evului mediu, realizate însă prin filieră turcească. Un număr de cuvinte, împrumuturi turcești, care circulă și azi în limba română, au origine persană (abitir, barem, bostan, caftan, derbedeu, dulap, herghelie, lulea, năuc, piersică, raft, șal, tafta etc.). Sînt și cîteva zicători comune ambelor popoare, iar un proverb cu circulație la turci, pomenit de Cantemir în *Descrierea Moldovei*, glăsuia: „Un tînăr persan și-un cal moldovean sînt mai lăudați decît toți ceilalți".

Vechi scrieri persane și orientale, precum și scrieri despre perși au avut circulație mare în Țările române („Halima sau 1 001 nopți", „Alexandria", „Sindipa" etc.). De asemenea, în letopisețele muntene și moldovene (Miron Costin, Radu Popescu) și în operele lui Nicolae Milescu, D. Fotino, Dimitrie Cantemir și Antim Ivireanu, aflăm numeroase referiri la istoria Persiei. La rîndul ei, arta românească veche a asimilat unele elemente decorative orientale, inclusiv persane.

Peste mări și veacuri, istoria celor două popoare este marcată de semnele stimei și prețuirii reciproce, ale prieteniei și colaborării.

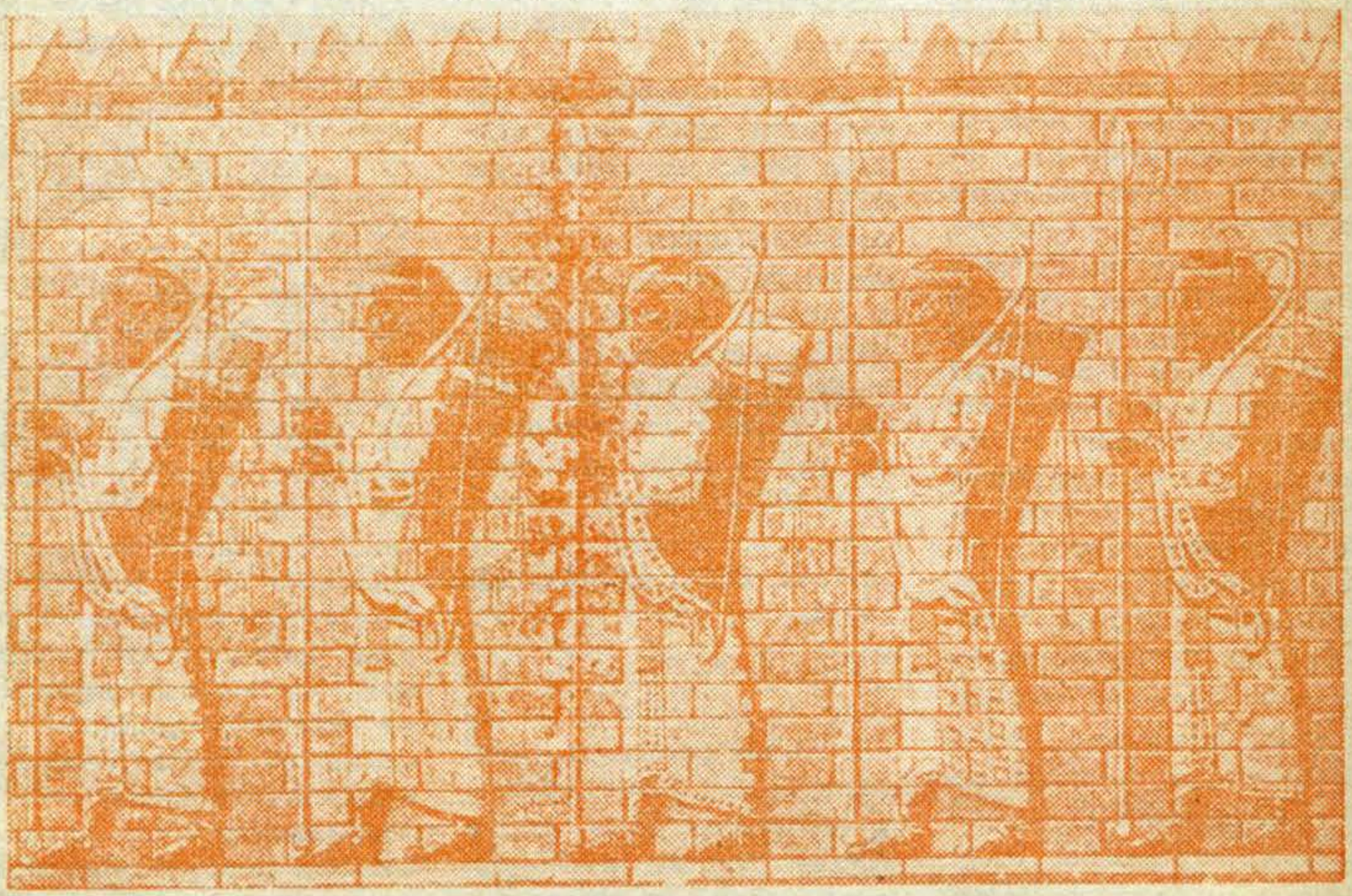

Luptători perși

MEMORII DE RĂZBOI

CHARLES DE GAULLE

În fața păcii[1]

Ce se va întîmpla cu Europa după înfrîngerea Germaniei și ce soartă i se va hărăzi acesteia ? Era problema capitală pe care evenimentele aveau s-o pună de pe o zi pe alta ; drept care, după cum e lesne de înțeles, mă ocupam de ea înainte de orice.

Într-o viață de om, Franța îndurase trei războaie din pricina vecinului de dincolo de Rin. Primul se sfîrșise prin mutilarea teritoriului național și o zdrobitoare umilire. Victorioși într-al doilea, recăpătasem, ce-i drept, Alsacia și Lorena, dar cu prețul unor pierderi și distrugeri care ne sîngeraseră și ne ruinaseră. Pe deasupra, reaua voință a puterilor anglo-saxone, care exploatînd inconsistența regimului nostru, ne-au silit să renunțăm la garanțiile și reparațiile care ni se acordaseră în schimbul controlului asupra Reichului și frontierei de pe Rin. Cel de-al treilea război a dus la fărîmițarea armatei noastre de la prima ciocnire, oficialitățile de stat s-au grăbit să capituleze, țara a trebuit să sufere ocupația, un jaf organizat, munca forțată, detențiunea a două milioane de oameni. Fără îndoială, în virtutea unui soi de miracol, independența și suveranitatea s-au păstrat în adîncurile imperiului. Încetul cu încetul, a fost reconstituită acolo o armată, în timp ce rezistența se extindea în metropolă. Franța contribuia la propria-i eliberare cu forțe importante, cu un guvern solid, cu o opinie publică închegată. De acum înainte ea avea certitudinea că va fi prezentă la victorie. Dar era mai mult decît evident că se va găsi atunci într-o asemenea stare de slăbiciune, încît situația sa în lume, adeziunea teritoriilor ei de peste mări și chiar sursele sale de existență vor fi compromise pentru multă vreme. În afară de cazul cînd, cu acest prilej — ultimul poate —, ea își va fi refăcut puterea. Tocmai la aceasta voiam să și ajung.

Viitorul Germaniei

Pentru ca redresarea Franței să fie posibilă, trebuia ca germanismul să-și piardă capacitatea de agresiune. În lumea plină de primejdii, care se și contura, avîntul economic al țării noastre, stabilitatea ei politică, echilibrul ei moral — fără de care efortul ce-l întreprindeam ar fi rămas zadarnic — erau incompatibile cu o existență amenințată de război din partea unui vecin care dovedise atît de des că are și poftă și măiestrie în acest sens. Este drept că epuizarea Germaniei, ocupația aliată, anexarea teritoriilor din est aveau să împiedice, vreme de mulți ani, crearea unei situații foarte grave. Dar după aceea ? Ce evoluție va cunoaște poporul german după înfrîngerea sa iminentă ? Va alege, poate, calea înțelepciunii și a păcii ? Această schimbare se va dovedi, poate, durabilă ? Evident, condițiile securității noastre vor depinde de ceea ce ne va aduce viitorul din acest punct de vedere. Dar atîta timp cît nu se știa cum vor evolua lucrurile, trebuia să procedăm pornind de la premisa că germanismul va rămîne primejdios. Ce garanții trebuia să ne luăm, lăsînd totodată marelui popor german posibilitatea de a trăi, de a progresa, de a coopera cu noi și cu restul lumii ?

Să nu mai existe un Reich centralizat ! După părerea mea, era cea dintîi condiție pentru a nu mai lăsa Germania să se întoarcă la apucăturile ei rele. De fiecare dată, cînd vreun stat dominator și ambițios a acaparat țări germane, limitînd diversitatea lor, a luat naștere imperialismul. Dovadă mai

[1] Subtitlurile și notele aparțin redacției.

mult decît evidentă, cele petrecute sub Wilhelm al II-lea și Hitler. Dimpotrivă, dacă fiecare dintre statele aparținînd trupului germanic ar putea exista de sine stătător, guvernîndu-se în felul său, tratînd propriile sale interese, atunci ar fi multe șanse ca ansamblul federal să nu fie înclinat a-și subjuga vecinii. Șansele ar fi încă și mai mari dacă Ruhrul, arsenal de materii strategice, ar căpăta un statut special sub control internațional. Pe de altă parte, teritoriile renane urmau să fie ocupate, desigur, de către armatele franceză, britanică, belgiană și olandeză. Dar dacă, în afară de aceasta, economia acestor teritorii ar fi legată de o grupare formată de occidentali — neexistînd, de altfel, vreo piedică în calea asocierii celorlalte elemente ale Germaniei la acest sistem — și dacă Rinul însuși ar deveni o cale liberă internațională, atunci s-ar realiza o colaborare între activitățile unor țări complementare. Toate motivele impuneau ca Saarul, păstrîndu-și caracterul său german, să se ridice la rang de stat și să se unească cu Franța în domeniul economic, ceea ce, mulțumită cărbunelui, ar reglementa chestiunea reparațiilor pe care trebuia să le primim. Astfel, lumea germanică, regăsindu-și diversitatea și întoarsă cu fața spre occident, și-ar pierde mijloacele de a duce războiul, dar nu și pe cele ale dezvoltării sale. Mai mult decît atît, nici una dintre părțile sale nu ar fi anexată de francezi, ceea ce ar lăsa deschisă ușa pentru reconciliere.

Această concepție asupra Germaniei de mîine era în legătură cu ideea pe care ne-o făceam cu privire la Europa. După sfîșierile îngrozitoare pe care le suferise în treizeci de ani, după vastele transformări care aveau loc în univers, Europa nu va putea să-și găsească echilibrul și pacea decît pe calea unei asocieri între slavi, germani, gali și latini [...]

Așa arăta planul pe care mi-l făurisem, știind prea bine că în această materie nimic nu se împlinește vreodată exact așa cum ai vrut, cîntărind ceea ce lipsea politicii mele în materie de credit în exterior, și de sprijin în interior, datorită slăbiciunii ce ne caracteriza, dar convins, totuși, că în acest sens Franța putea să determine o mare acțiune, să capete o înfățișare prestigioasă, să slujească în mare măsură interesele ei și pe acelea ale umanității. Dar pentru a păși pe această cale, trebuia să pătrundem în dezbaterea plină de ascunzișuri și contradicții în cadrul căreia America, Rusia, Anglia tratau fără noi despre ceea ce era în joc.

Pentru a ajunge la înălțimea poziției lor, noi porneam într-adevăr de jos de tot. În septembrie și octombrie, conferința de la Dumbarton Oaks, menită să pregătească viitoarea „Organizație a Națiunilor Unite", reunise pe reprezentanții Statelor Unite, Marii Britanii, Rusiei și Chinei — Franța fiind ținută la o parte. Ducînd tratative asupra „Consiliului de securitate", care urma să exercite conducerea organizației, conferința ajunsese la concluzia că acest consiliu va fi alcătuit numai din aceiași patru „mari". „E foarte bine așa !" — declara d. Connally, președintele comisiei pentru afaceri străine a senatului american — „Căci Statele Unite, Anglia, Rusia și China sînt cele patru mari națiuni care și-au vărsat sîngele pentru restul lumii, în timp ce Franța n-a jucat în acest război decît rolul unei națiuni mici". La Londra funcționa, de mai bine de un an, „Comisia europeană", în care delegații guvernelor britanic, american și sovietic studiau, fără participarea noastră, problemele privind Europa și îndeosebi Germania. În septembrie, Președintele și Primul ministru se întîlniseră la Québec pentru a-și fixa poziția, fe-

rindu-se să ne pună la curent. În octombrie, Churchill și Eden se duseseră la Moscova, pentru a se pune de acord cu Stalin și Molotov, fără ca cineva să ne fi informat despre ceea ce se realizase. Toate se desfășurau ca și cum aliații noștri ar fi perseverat în intenția de a ține Franța la o parte de aranjamentele lor.

Nu puteam pune direct capăt acestui surghiun, dar era pe deplin în puterea noastră de a-l face insuportabil celor ce ni-l hărăzeau. Căci, nimic din ceea ce aveau ei să decidă cu privire la Europa și, îndeosebi, la Germania, nu se va putea aplica dacă Franța nu va admite. Peste puțină vreme urma să fim prezenți pe Rin și Dunăre, cu o armată puternică. De altfel, sfîrșitul războiului ne va găsi pe propriile noastre picioare pe vechiul continent, în timp ce America se va afla din nou în emisfera sa, iar Anglia pe insula ei. Numai să știm să vrem, și vom avea mijloacele necesare pentru a rupe țarcul de acceptare resemnată și de renunțare docilă în care găseau de cuviință să ne închidă cei trei parteneri ai noștri. De pe acum, eliberarea teritoriului, restaurarea statului, reintroducerea ordinei în țară ne dădeau posibilitatea de a intra în acțiune. La 30 octombrie, i-am invitat pe d-nii Churchill și Eden să vină la Paris pentru a ne întîlni. De formă și fără să-mi fac vreo iluzie, adresasem, în același timp, o invitație asemănătoare d-lor Roosevelt și Cordell Hull, care au refuzat-o [...]

Churchill—un interlocutor reticent

În aceeași zi[2], în biroul meu din strada Saint-Dominique, am avut o ședință la care a fost examinată posi-

[2] 10 noiembrie 1944.

bilitatea unei cooperări franco-britanice pentru reglementarea problemelor mondiale. Lîngă Churchill stăteau Eden și Duff Cooper, lîngă mine, Bidault și Massigli. De data aceasta, era vorba de afaceri și nu de sentimente. De aceea, am avut în față niște interlocutori reticenți.

În ce privește înarmarea armatei franceze, ei n-au consimțit să ne acorde nici un ajutor apreciabil și nu s-au arătat dispuși să se alăture eforturilor întreprinse de noi pe lîngă Statele Unite pentru a obține vreun sprijin în acest sens. Referitor la Germania, englezii au recunoscut că Franța ar trebui să aibă, în acea țară, o zonă de ocupație, dar au rămas evazivi asupra aspectului concret pe care ar urma să-l capete această zonă. Într-o măsură și mai mică au acceptat să discutăm împreună ceva precis asupra viitorului regim al țărilor germanice, asupra Ruhrului, Rinului, Saarului etc. Dimpotrivă, ei nu ne-au ascuns că la Moscova, cu cîteva zile înainte, subscriseseră la proiectele lui Stalin privind viitoarea graniță dintre Rusia și Polonia, chemaseră și aduseseră de la Londra în capitala sovietică trei miniștri polonezi — d-nii Mikolajczyk, Romer și Grabski — pentru a-i soma să cadă la un aranjament cu „Comitetul de la Lublin", așa cum pretindeau rușii, în sfîrșit, că încheiaseră cu Kremlinul un soi de înțelegere pentru împărțirea Balcanilor în două zone de influență. „În România — a spus Churchill — rușii vor avea 90%, iar noi, englezii, 10%. În Bulgaria ei vor avea 75%, iar noi 25%. Doar în Grecia noi vom avea 90%, iar ei 10%. În Ungaria și în Iugoslavia vom fi părți egale." * Miniștrii britanici s-au eschivat în fața încercărilor noastre de a aborda fondul problemelor Levantului. În sfîrșit, au rămas imprecișii în privința Indochinei și, în general, a Extremului Orient.

Sub prudența curtenitoare a răspunsurilor lui Churchill și Eden se ghicea că ei se consideră participanți la un joc unde noi nu eram admiși și că păstrau, față de noi, o rezervă impusă de alții. Totuși nu conteneau să-și proclame încrederea în Franța și certitudinea de a o vedea reluîndu-și locul printre statele mari. Ei propuneau să inițiem de îndată negocieri în vederea încheierii unui tratat de alianță franco-britanic. Ba chiar ne aduceau invitația comună a Angliei, Statelor Unite și Rusiei de a face parte, împreună cu ele, din „Comisia europeană" de la Londra.

Acest prim pas nu era de neglijat. Dar nu ne satisfăcea cîtuși de puțin. În orice caz, Churchill s-a putut convinge, ascultînd spusele noastre, că nu ne vom împăca cu nici o altă situație decît cea de asociat cu drepturi egale. Continuîndu-și călătoria, el a putut constata, de asemenea, că poporul francez nu merită ca problemele sale să fie negociate de către alții.

La 12 noiembrie, premierul englez a fost primit la Primăria Parisului și a întîlnit acolo, la cererea sa, nu numai Consiliul municipal, ci și Consiliul rezistenței, Comitetul parizian de eliberare și mulți luptători din luna august [3]. „Mă duc acolo — îmi spusese el — ca să văd pe cei care au participat la răscoală!" Poate că trăgea și nădejdea că printre ei va da și peste adversari ai lui de Gaulle. La întoarcere mi-a relatat cît de uimit fusese. „Mă așteptam să mă găsesc în mijlocul unor răsculați agitați și înfierbîntați — mi-a povestit el —. Dar am fost primit de un cortegiu de parlamentari sau de oameni care făceau această impresie; am fost salutat de garda republicană în mare ținută, am fost introdus într-o sală plină de o mulțime înflăcărată dar chibzuită, mi s-au adresat discursuri de către oratori care cu siguranță își pregătesc candidatura pentru alegeri. Revoluționarii voștri seamănă leit cu laburiștii noștri! Cu atît mai bine pentru ordinea publică. Dar e păcat pentru pitorescul lucrurilor". Seara, după o nouă ședință, în prezența lui Eden și Bidault, și după un dineu la ambasada Angliei, l-am luat cu mine să viziteze Armata I-a franceză.

Sub zăpada ce cădea fără încetare, în tot cursul zilei de 13 noiembrie, dl. Churchill a trecut în revistă armata franceză renăscîndă, marile sale unități aflate în dispozitiv, serviciile ei în stare de funcționare, statele majore la lucru, generalii săi plini de încredere; totul era gata pentru atacul care urma să fie declanșat exact a doua zi. Primul ministru a părut impresionat de cele văzute, declarînd că, mai mult ca oricînd, se simte îndreptățit să acorde încredere Franței.

Această încredere a lui Churchill nu era suficientă, totuși, pentru a-l face să adopte față de noi politica de sinceră solidaritate, care ar fi putut restabili Europa și păstra prestigiul Occidentului în Orient, în Asia

---

* Churchill se referă la înțelegerea susmenționată și în volumele sale de „Memorii". Ulterior, majoritatea istoricilor occidentali au menționat și analizat această înțelegere. Recent, istoricul sovietic N. N. Iacovlev, într-o dispută cu istoricul iugoslav S. Costici, consideră că înțelegerea își are izvorul în „fantezia neînfrînată cu care a fost înzestrat Churchill", că în decembrie 1944, la Moscova, „nu numai că nu s-a încheiat nici un fel de «acord», dar ideile extravagante ale înaltului oaspete englez, Churchill, nu au fost în general dezbătute". N. N. Iacovlev consideră că Churchill ar fi urmărit, prin susținerea existenței unui atare acord, să prezinte în mod defavorabil politica externă a U.R.S.S.

[3] Aluzie la eliberarea Parisului, care a avut loc în august 1944.

și în Africa. Vizita pe care ne-o făcea era, poate, ultima ocazie pentru a-l determina să-și revizuiască poziția.

I-am tot repetat lui Churchill : „Vedeți doar, Franța își vine în fire. Dar oricîtă încredere aș avea în ea, știu că nu-și va recăpăta atît de repede puterea de altădată. Dv., englezii, veți termina acest război acoperiți de glorie. Dar situația dv. relativă, riscă să fie înrăutățită într-o mare măsură — chiar dacă este o nedreptate —, date fiind pierderile și cheltuielile dv., forțele centrifuge care frămîntă Commonwealthul și, mai ales, ascensiunea Americii și Rusiei, iar în viitor cea a Chinei ! Iată, deci, că, avînd de înfruntat o lume cu totul nouă, cele două vechi țări ale noastre sînt deopotrivă de slăbite. Dacă, pe deasupra, ele rămîn despărțite, cît va mai conta fiecare ? Dimpotrivă, punîndu-se de acord și acționînd laolaltă, Anglia și Franța vor cîntări destul de greu ca nimic să nu se facă fără voia sau hotărîrea lor. Tocmai această voință comună trebuie să stea la baza alianței pe care ne-o propuneți. Dacă nu, la ce bun să semnăm un document în doi peri ?"

„Echilibrul Europei — am adăugat eu —, pacea garantată pe Rin, independența statelor de pe Vistula, Dunăre, din Balcani, menținerea alături de noi, sub formă de asociere a popoarelor din toate părțile lumii, cărora le-am deschis calea spre civilizație, o organizație a națiunilor care să fie altceva decît arena certurilor dintre America și Rusia, în sfîrșit, pe tărîmul politicii, primatul recunoscut al unei anumite concepții despre om în pofida mecanizării progresive a societății, iată — nu-i așa ? — cum arată marile noastre interese în lumea care ni se vestește. Să ne punem de acord pentru a susține, umăr la umăr, aceste interese. Dacă dv. doriți, eu sînt gata s-o fac. Cele două țări ale noastre ne vor urma. America și Rusia, stînjenite de rivalitatea dintre ele, nu vor putea să treacă peste noi. De altfel, vom avea sprijinul multor state și al opiniei publice mondiale care, din instinct, se tem de coloși. În ultima analiză, Anglia și Franța vor da împreună chip păcii, tot așa cum, de două ori în treizeci de ani, au înfruntat împreună încercările războiului".

Winston Churchill mi-a răspuns : „Nu mă gîndesc — fiți sigur de aceasta ! — ca Franța și Marea Britanie să se despartă. Dumneavoastră sînteți martorul și dovada a ceea ce am făcut pentru a împiedica aceasta atunci cînd situația era extrem de grea. Chiar azi eu vă propun să încheiați cu noi o alianță de principiu. Dar în politică, ca și în strategie, este mai bine să convingi pe cei mai puternici decît să te ridici împotriva lor. Tocmai asta încerc să fac. Americanii au mari resurse. Ei nu le întrebuințează întotdeauna cum trebuie. Mă străduiesc să-i lămuresc, fără a uita, bineînțeles, să fiu de folos țării mele [...].

„Cît privește Franța — repeta Churchill —, mulțumită dv. ea reapare. Nu vă pierdeți răbdarea ! De pe acum ușile se crapă. Mai tîrziu, ele se vor deschide larg în fața dumneavoastră. În chip firesc, va veni vremea cînd veți căpăta un fotoliu la masa consiliului de administrație. Atunci nimic nu ne va putea împiedica să acționăm împreună. Pînă atunci, lăsați pe mine !"

Primul ministru și-a luat rămas bun de la mine la 14 noiembrie, ducîndu-se să inspecteze sectorul britanic al frontului. Eden se întorsese la Londra. Din ceea ce ne arătaseră ei, reieșea că Anglia era favorabilă reapariției politice a Franței, că urma să fie tot mai favorabilă ei din motive de echilibru, tradiție și securitate, că dorea o alianță de formă cu noi, dar nu consimțea să-și lege jocul de al nostru, crezîndu-se în măsură să și-l facă singură pe al ei, manevrînd între Washington și Moscova, limitînd exigențele acestora și, totodată, trăgînd foloase. Pacea la a cărei instaurare noi, francezii, voiam să contribuim potrivit cu ceea ce ni se părea a fi logic și drept, englezii considerau oportun să o trateze conform rețetelor empirismului și compromisului. Pînă una-alta, ei urmăreau cîteva obiective precise, acolo unde granițele statelor și situațiile create nu erau încă fixate, oferind astfel ambiției britanice posibilități de manevră și extindere.

Așa se întîmpla, înainte de toate, cu Mediterana. Atena, Belgrad, Beirut, Damasc, Tripoli, trebuiau, potrivit planurilor Londrei, să completeze în viitor preponderența britanică ce se baza înainte pe Gibraltar, Malta, Cipru, Cairo, Amman și Bagdad [...]

Cu alte cuvinte, la clubul celor mari găseam bine înscăunate tot atîtea egoisme sacre cîți membri înscriși erau. La Washington, Roosevelt se destăinuise față de mine în privința ambițiilor americane, drapate în idealism, dar practice în realitate. Conducătorii de la Londra ne demonstraseră că ei vizau țeluri specific britanice. Și acum stăpînii Kremlinului aveau să ne arate că ei slujeau doar interesele Rusiei Sovietice.

Într-adevăr, imediat după vizita făcută în Franța de d-nii Churchill și Eden, dl. Bogomolov a întreprins demersuri active pentru a mă determina să plec la Moscova. Dat fiind că Franța reapărea liberă și vie, iar guvernul ei ființa din nou la Paris, era în intenția mea să stabilesc un contact direct cu Stalin și miniștrii săi. Am acceptat deci invitația, ca și programul stabilit de dl. Molotov și ambasadorul nostru Roger Garreau. S-a căzut de acord ca, însoțit de Georges Bidault, să mă duc pentru o săptămînă în capitala sovietică. Astfel ne vom putea informa reciproc asupra modului în care ambele părți concep reglementarea viitoare a păcii. Poate că va fi posibil să reînnoim cum-

va solidaritatea franco-rusă, care, deși adesea nesocotită și trădată, rămînea totuși conformă cu rînduiala firească a lucrurilor, atît față de primejdia germană, cît și de încercările de hegemonie anglo-saxonă. Întrevedeam chiar proiectul unui pact în virtutea căruia Franța și Rusia să se angajeze la o acțiune în comun, dacă se va întîmpla ca într-o bună zi Germania să devină iarăși amenințătoare. Neîndoios, această ipoteză primejdioasă nu avea sorți să se pună chiar atît de curînd. Dar încheierea unui tratat franco-rus avea darul de a ne ajuta să răzbim imediat pe terenul reglementării la nivel european.

Înainte de a lua drumul Kremlinului, am ținut să formulez, în public, condițiile în care Franța concepea reglementările viitoare. Adunarea consultativă inițiase o dezbatere în domeniul afacerilor străine. Potrivit uzului, vorbitorii au debitat generalități în care palpita idealismul, dar care rămîneau în sfera nebulosului, sub aspectul obiectivelor practice. Toți condamnau hitlerismul, dar se fereau să precizeze ce urma să se facă cu Germania. Adresau, cu mărinimie, aliaților noștri expresia sentimentelor celor mai călduroase, dar nu cereau, din partea lor, decît prietenie. Socoteau necesar ca Franța să-și reia rangul cuvenit, dar evitau să indice, pe ce cale și cu ce mijloace. Drept care, în declarația făcută la 22 noiembrie am spus cu atît mai răspicat ce voiam noi.

Mai întîi, am remarcat că „reîncepem să dispunem de mijloacele unei acțiuni diplomatice, care să fie pe măsura Franței". „Aproape toate guvernele străine — am arătat eu — au recunoscut acum guvernul Republicii. Cît privește Germania, tunurile noastre din Alsacia și din alte regiuni sînt pe cale să-i obțină recunoașterea în singurul chip potrivit, adică prin victorie... Pe de altă parte, ocupăm un loc în Comisia europeană de la Londra și în Comisia pentru afacerile italiene... Am avut recent convorbiri sincere, ample și prietenești cu primul ministru și ministrul afacerilor străine britanice... Ne propunem să procedăm la fel cu guvernul sovietic în cursul apropiatei noastre călătorii la Moscova... Nădăjduim să discutăm într-o zi, în condiții asemănătoare, cu președintele Statelor Unite ale Americii". Arătam astfel că Franța își regăsește audiența necesară pentru a juca din nou rolul cuvenit.

Acest rol trebuia să fie cel al unuia dintre cele mai mari state. O afirmam evocînd viitoarea Organizație a Națiunilor Unite și voința noastră de a face parte, acolo, din consiliul de conducere. „Noi credem — spuneam eu — că puterile ce sînt în măsură să acționeze materialmente și moralmente în diversele părți ale lumii vor trebui să-și exercite în comun datoria de a impulsiona și orienta... După părerea noastră, Franța este, fără nici o îndoială, una dintre aceste puteri". Am adăugat : „Sîntem gata să îndeplinim, o dată mai mult, cota de sarcini pe care o comportă îndatoririle preponderente. În schimb, considerăm că nu sîntem angajați de nici o măsură privind Europa și de nici o hotărîre importantă privind alte părți ale lumii, asupra cărora nu am putut delibera în aceleași condiții ca și cei care le-au luat"

Înainte de toate, acesta era cazul cu soarta Germaniei. „În privința atît a ocupației teritoriului german, cît și a sistemului de administrație, care să se aplice popoarelor germane ocupate, a regimului viitor ce trebuie să li se statornicească, a frontierelor ce urmează să li se fixeze — în vest, est sud, nord —, a măsurilor de control militar, economic, moral ce vor trebui să li se impună sau a soartei populațiilor ce vor putea fi desprinse din statul german, Franța nu se va considera responsabilă decît dacă își va fi exprimat părerea". Am mai precizat următoarele : „Noi nu vom putea concepe această reglementare decît dacă ea ne va asigura securitatea elementară pe care natura a așezat-o pe malurile Rinului, atît pentru noi, cît și pentru Belgia, Olanda și, într-o largă măsură, pentru Anglia". Dar, afirmam că, fixînd Germaniei un destin obligatoriu pașnic, Franța înțelegea să facă, în sfîrșit, posibilă rodnica construcție a unității Europei. „Noi credem în ea !" — am proclamat. „Și sperăm că se va traduce prin documente precise, care să lege între ei cei trei poli : Moscova, Londra și Parisul".

După aceea, ne-am manifestat intenția de a reglementa cu Italia „repararea neajunsurilor ce ne-au fost pricinuite" și dorința „de a stabili cu guvernul și poporul italian relații din care să poată rezulta o reconciliere sinceră" ; apoi, menționînd evenimentele din Pacific, am subliniat hotărîrea noastră „de a avea o participare tot mai mare la efortul de război comun", voința noastră „de a redobîndi pe acele meleaguri tot ceea ce ne-a smuls inamicul" ; după toate acestea conchideam : „Poate că Franța se găsește în fața unuia dintre acele prilejuri istorice, cînd unui popor i se oferă un destin cu atît mai măreț, cu cît au fost mai crîncene încercările prin care a trecut. Dar nu vom putea nici să ne susținem drepturile, nici să ne împlinim îndatoririle dacă renunțăm să devenim puternici... În pofida pierderilor și durerilor, în pofida oboselii oamenilor, să ne reconstruim puterea ! Iată care este, de acum înainte, marea cauză a Franței !"

DESPOTATUL DOBROGEAN

dr. ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

O veche tradiţie

Aşezată la ţărmul Mării, la răscruce de mari drumuri, unde s-au întrepătruns civilizaţiile dacă, greacă şi romană şi unde Bizanţul şi-a exercitat mult timp stăpînirea, Dobrogea a fost — după expresia lui C. Brătescu — cea dintîi provincie a ţării noastre care a intrat în lumina istoriei.

Teatru al unor importante evenimente, al unor crîncene încleştări de forţe politice diverse, teritoriul dintre Dunăre şi Mare a cunoscut, în cursul zbuciumatei sale istorii, repetate încercări ale forţelor locale de a crea organisme politice proprii, capabile să le apare interesele, să înlăture sau să împiedice stăpînirile străine. În secolul al X-lea, după înfrîngerea şi supunerea Bulgariei estice, Bizanţul, înţelegînd însemnătatea economică a regiunii de la gurile Dunării, importanţa strategică şi caracterul particular al dezvoltării ei, a organizat aci tema de graniţă, *Paradunavon* sau *Paristrion*, care cuprindea, pe lîngă Dobrogea, şi o parte a Bulgariei de est dintre Dunăre şi Balcani.

Renumita scriitoare bizantină Anna Comnena, povestind luptele tatălui ei, Alexios, cu pecenegii în regiunea Dunării, menţionează existenţa pe teritoriul temei Paristrion, în a doua jumătate a secolului al XI-lea, a unor organizaţii politice conduse de Tatu, Saccea, Chalis şi Seslav. Aceste organizaţii politice erau destul de puternice pentru a încerca să se desprindă de sub autoritatea bizantină. Ridicarea lor împotriva Bizanţului în anii 1086-1091 se înscrie în şirul frămîntărilor ce au zguduit imperiul după stingerea dinastiei macedonene şi pe care el a reuşit să le înfrîngă cu mari eforturi şi apelînd la ajutorul cumanilor. Tendinţele centrifugale au continuat însă să se manifeste, împăraţii bizantini şi mai tîrziu conducătorii celui de al doilea ţarat bulgar fiind obligaţi să respecte formele sub care se prezenta organizarea politică pe teritoriul dintre Dunăre şi Mare.

Într-o diplomă acordată raguzanilor de ţarul Ioan Asan al II-lea este amintită „ţara Cavarnei" (Karvunska hora), nucleul viitorului stat dobrogean. Ţarul Constantin Tich „recunoştea" caracterul particular al teritoriului Cavarna, formînd din această unitate social-politică un apanaj special pentru principele Smilţa.

În ultima treime a secolului al XIII-lea a fost reinstalată stăpînirea bizantină în Dobrogea de nord, a cărei viaţă economică era dominată de negustorii genovezi, instalaţi la Vicina, în alianţă cu Hoarda de Aur. Criza manifestată la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea în sînul Hoardei de Aur a înlesnit extinderea stăpînirii ţarului bulgar Svetislav în regiunea gurilor Dunării.

După moartea lui Svetislav (1321) se surprind din nou în Dobrogea tendinţe de creare a unei unităţi politice proprii. În 1325, fosta „ţară a Cavarnei", ţinutul dintre Varna şi Caliacra, apare ca formaţiune teritorial-politică distinctă, subordonată din punct de vedere religios Varnei.

Frămîntările din Bizanţ şi situaţia Dobrogei

În deceniul cinci al secolului al XIV-lea, frămîntările din Bizanţ, generate de luptele pentru tron între Ioan al V-lea Paleologul şi Ioan al VI-lea Cantacuzino, au permis consolidarea vieţii autonome a formaţiunii politice dobrogene. În 1346, conducătorul ei, Balica, intervenea în luptele din Bizanţ. Rolul deosebit pe care-l va fi avut oastea trimisă de Balica în aceste lupte a făcut ca unul dintre comandanţii ei, Dobrotici, să capete titlul de *strateg* (cel mai înalt grad în armata bizantină) şi să se căsătorească cu fiica primului sfetnic al Paleologilor, Alexis Apokaukos. El va deveni apoi *despot* — titlu ce conferea celui care-i deţinea un mare prestigiu, recunoscîndu-i-se

DE LA DOBROTICI LA MIRCEA CEL BĂTRÎN

prin aceasta puterea politică reală — și va ocupa după moartea lui Balica scaunul „țării Cavarnei".

Vasal Bizanțului, Dobrotici a căutat să extindă hotarele „despotatului" condus de el spre sud și sud-vest, înlăturînd accesul la mare al țaratului bulgar de la Tîrnovo.

În prima perioadă a stăpînirii sale, Dobrotici a contribuit la întreținerea luptelor interne balcanice, stînjenind eforturile pe care le întreprindeau unii dintre stăpînitorii balcanici pentru unirea generală contra turcilor.

În epoca imediat următoare ocupării de către turci a peninsulei Galipoli și a schimbărilor intervenite în lumea balcanică au avut loc probabil diferende între împăratul Ioan al V-lea Paleologul și Dobrotici. Ca să împiedice înaintarea turcească și să readucă în imperiu fostele posesiuni bizantine din Peninsula Balcanică și de la Dunărea de Jos, împăratul Ioan Paleologul, după eșuarea negociațiunilor cu republicile maritime italiene și apoi cu papa, a căutat să obțină sprijinul regelui Ludovic I, dornic de altfel și el să supună Peninsula Balcanică puterii sale. Împăratul a întreprins, în primăvara anului 1366, o călătorie la Buda, unde a avut loc o înțelegere între el și Ludovic I. La întoarcere, Ioan al V-lea Paleologul a fost prins și închis de Dobrotici. Expediția cruciată din 1366, inițiată de papă împotriva turcilor și a cărei conducere o avea Ame-

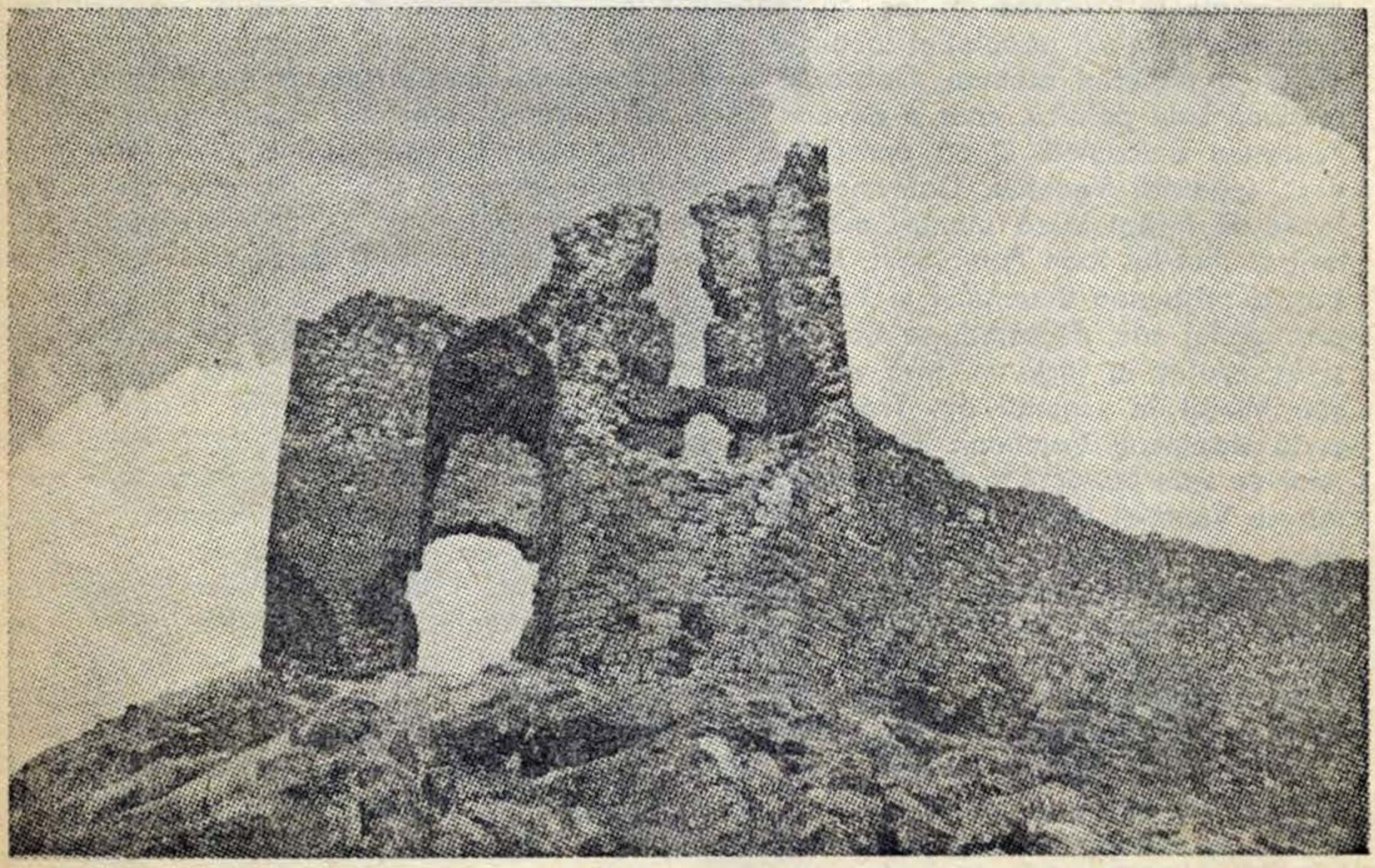

Ruinele cetății Ienisala

Monede de la Mircea cel Bătrîn găsite pe teritoriul Dobrogei

deo de Savoia (Contele Verde), vărul împăratului, s-a transformat în expediție de eliberare a lui Ioan Paleologul. Amedeo de Savoia a atacat, în vara anului 1366, castelele stăpînite de Dobrotici pe malul mării, reușind să cucerească o parte din ele (Sozopol, Mesemvria, Anhialo, Rosocastro și Emona), nu însă și Varna, unde se afla împăratul prizonier. Amedeo de Savoia a fost nevoit să înceapă tratative cu Dobrotici. Acesta a eliberat pe împărat în schimbul recunoașterii autonomiei formațiunii politice dobrogene.

Politica de larg orizont dusă de Dobrotici

O dată situația rezolvată în sud, prin împăcarea cu Bizanțul, Dobrotici și-a îndreptat privirile spre nord, spre gurile Dunării, care-l ispiteau prin valoarea economică și unde intervenise un gol de autoritate politică ce facilita instaurarea stăpînirii sale.

În 1369, Dobrotici se afla în legături politice foarte strînse cu Vladislav-Vlaicu, domnul Țării Românești. În august 1369, el apare, alături de Vladislav-Vlaicu, garant pentru Sratimir din Vidin al păcii încheiate între acesta și regele maghiar Ludovic I.

În urma dispariției „principelui" Dimitrie, tătar de neam, dar care se asimilase în mediul local al stăpînilor de pămînt și juca rol de protector al orașelor de la gurile Dunării, lui Dobrotici i-a revenit rolul de protector politic al autonomiei orășenilor dobrogeni, autonomie pe care Imperiul bizantin nu putea s-o mai asigure. Aliindu-se cu negustorii italieni, cărora le acordase mari privilegii, și cu tătarii, Bizanțul lovise în interesele orășenilor și, în genere, ale populației de la Dunărea de Jos.

În calitate de protector al orașelor de la Dunăre, Dobrotici avea să ducă un îndelungat război cu genovezii, care în tendința de a-și asigura monopolul tranzacțiilor comerciale la Dunărea de Jos, comiteau tot felul de abuzuri, ce creau o stare de nemulțumire în sînul populației locale. Ca să facă față împotrivirii negustorilor genovezi, aliați cu Imperiul otoman, Dobrotici a fost nevoit să desăvîrșească organizarea formațiunii sale politice, care a devenit după 1371 unul din cei mai importanți factori în Peninsula Balcanică. După aprecierea unor însemnați oameni politici ai vremii, cum erau senatorii Veneției, Dobrotici era considerat un mare stăpînitor, care avea mijloace să înfăptuiască planuri măreție. Curînd după 1371, fiica lui Dobrotici s-a căsătorit ca fiul lui Ioan Paleologul, Mihail, care a fost instalat la Mesemvria. În 1376, Dobrotici propunea Bizanțului și Veneției un plan amplu de natură să ducă la creșterea prestigiului său. Folosindu-se de certurile genovezo-venețiene, contînd pe cuscrul său și încrezător în forța militară pe care o avea, el a căutat să-l instaleze pe ginerele său Mihail în scaunul din Trapezunt, unde genovezii dețineau poziții importante și unde stăpîneau Comnenii. Planul n-a putut fi adus la îndeplinire datorită evenimentelor ce s-au petrecut în Bizanț. Genovezii, nemulțumiți că Ioan al V-lea Paleologul promisese Veneției insula Tenedos — mult disputată de cele două republici maritime italiene — au îndemnat pe sultanul Murad să intervină, au răsturnat din scaun pe Ioan Paleologul și l-au așezat în locul acestuia pe fiul său, Andronic al IV-lea Paleologul, dispus la concesii față de genovezi și de turci. Intervenind în luptele pentru tron, ce măcinau puterea bizantină, Dobrotici a sprijinit, împotriva lui Andronic, pe Ioan al V-lea Paleologul, căruia i-au venit în ajutor și venețienii. La 1 iulie 1379, Ioan al V-lea intra în Constantinopol, recîștigîndu-și tronul pe care-l va deține pînă în 1391.

Succesul acțiunii la care a participat Dobrotici, flota sa nedîndu-se în lături să înfrunte pe aceea a puternicei Genove, a adăugat noi fapte aureolei sale de iscusit diplomat, priceput strateg și viteaz comandant.

(Continuare în pag. 53)

XX

Detaliu din macheta obeliscului Inchinat Republicii,
operă a sculptorului C. Medrea

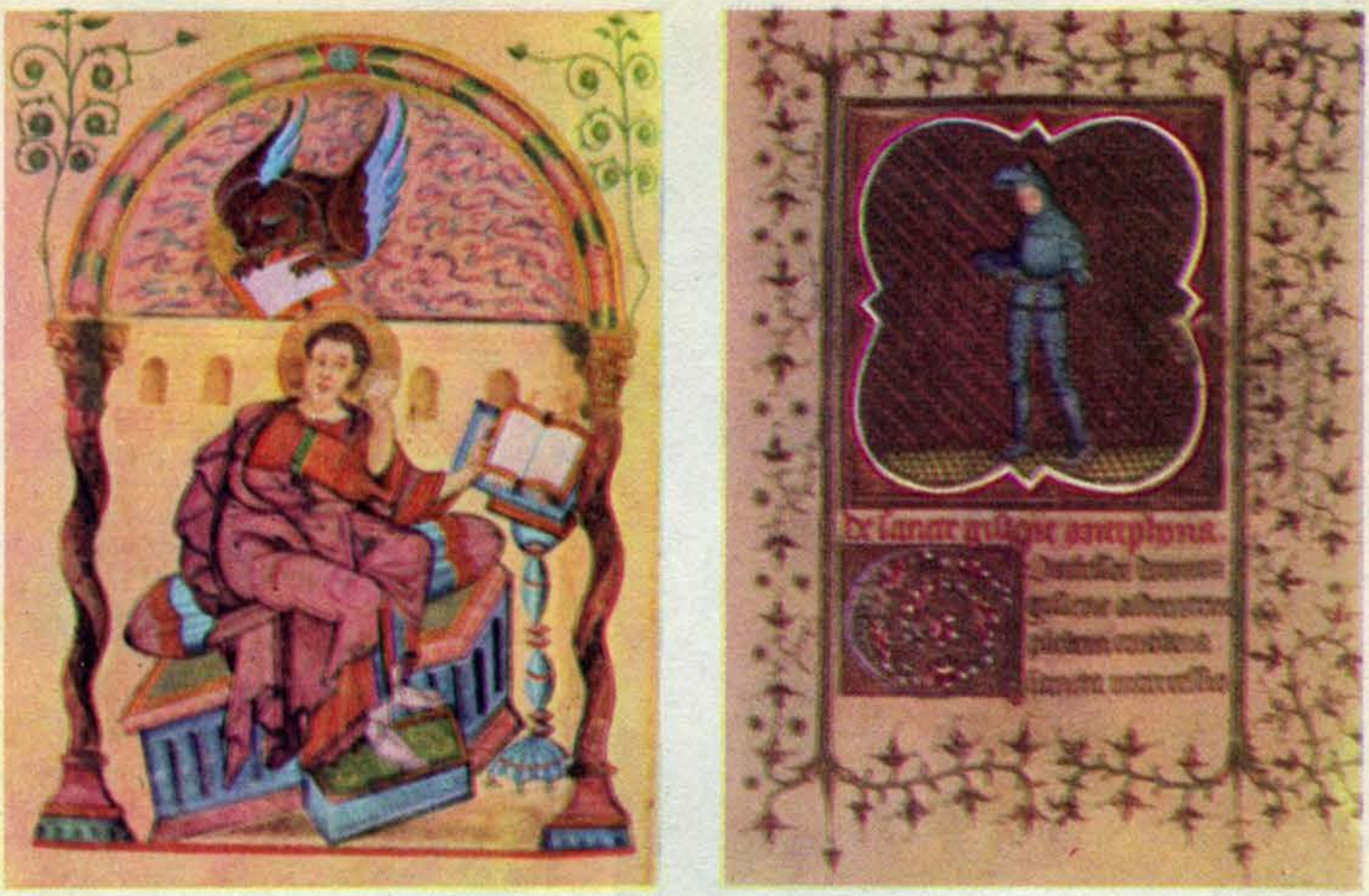

Miniaturi din «Codicele Burgund» — manuscris din secolul al XV-lea (foto: Ion Buțănescu)

Una dintre cele mai vechi hărți reprezentînd Țările Române. Atlasul lui Ortelius, editat în anul 1584 (foto: Ion Buțănescu)

Carol Popp de Szathmari: Bărăţia de la Cîmpulung Muscel (foto: inginer Dumitru Morozan)

Africa neagră: imaginea strămoșului (Statul Ciad, localitatea Sao). **Din colecția «Muzeul Omului» din Paris**

Sculptură din Noua Guinee (din colecția «Muzeul Omului» din Paris)

(Urmare din pag. 48)

Impresionați de ridicarea pe arena vieții internaționale a unei forțe capabile să-și spună cuvîntul în marile evenimente ale vremii, căpeteniile de state, diplomații, cronicarii au numit ținutul dintre Dunăre și Mare cu numele, devenit vestit, al conducătorului său. Același lucru s-a întîmplat, de altfel, și cu Țara Românească și Moldova, desemnate adesea în izvoare cu numele „întemeietorilor" lor : Țara Românească — Țara Basarabească (Țara Basarabilor — de la Basarab) și Moldova — Bogdania (de la Bogdan I).

Întărirea statului dobrogean lovea în interesele negustorilor genovezi, obligați să cedeze din pozițiile cîștigate la Dunăre și Marea Neagră. De aceea ei s-au hotărît ca, folosindu-se de turci, să-l înlăture pe Dobrotici și să lichideze statul condus de acesta.

Ultimele două decenii ale secolului al XIV-lea au cunoscut întărirea alianței negustorilor italieni cu turcii. Prin pacea de la Torino, din 8 aprilie 1381, mediată de Amedeo de Savoia, s-a pus capăt conflictului dintre Genova și Veneția. După această dată, prin politica lor de pactizare cu turcii, au înlesnit căderea popoarelor din sud-estul Europei sub stăpînirea otomană.

În 1383, turcii au dezlănțuit o mare ofensivă de cuceriri în Peninsula Balcanică, lovind între alte state și pe cel dobrogean.

Nu se știu împrejurările în care statul dobrogean a trecut de la Dobrotici la fiul său Ivanco, cunoscut și el în izvoare cu titlul de „despot".

Deși nori tot mai amenințători se anunțau pentru statul dobrogean, Ivanco a căutat să se folosească de situația politică nou creată pentru a păstra stăpînirile pe care le organizase tatăl său. Semn al poziției sale de independență, Ivanco a bătut, se pare, o monedă proprie de aramă cu legenda în limba greacă.

Conștient de imposibilitatea unei rezistențe prelungite împotriva turcilor, Ivanco a acceptat, în 1386, pacea cu Imperiul otoman, iar în anul următor (1387), la Pera, a încheiat un tratat de pace și de comerț cu genovezii. Aceasta se explică prin faptul că după împăcarea Veneției cu Genova, statul dobrogean a trebuit să se acomodeze noilor relații economice și politice stabilite între Bizanț, orașele italiene și Imperiul otoman.

Faptul că Ivanco, ca de altfel și țarul Șișman de la Tîrnovo, nu a răspuns cererii sultanului Murad de a se alătura oastei otomane în expediția ei contra sîrbilor, soldată cu eșecul de la Pločnic (1387), a provocat răzbunarea sultanului.

Mircius Dei...

În 1388, Murad I a organizat împotriva lui Ivanco și Șișman o mare expediție, condusă de vizirul Ali-pașa. În cursul expediției, Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, văzînd situația grea în care se aflau cei doi stăpînitori, neputința lor de a rezista turcilor, a trecut Dunărea, la chemarea localnicilor, și a ocupat mai multe cetăți, ca ele să nu cadă sub stăpînirea semilunii.

După aceea, în urma victoriei repurtate împotriva oștilor otomane, lăsate în Dobrogea de marele vizir, Mircea cel Bătrîn a scos de la turci, cu ajutorul populației locale, Dobrogea cu Silistra, unind-o cu Țara Românească. Prin aceasta, el adăuga gloriosului său titlu pe cel de *despot al ținuturilor lui Dobrotici* și de *domn al Silistrei*. În tratatul încheiat la 20 ianuarie 1390 cu regele Poloniei, Vladislav Jagello, Mircea cel Bătrîn se intitula : „Mircius Dei gratia Woiewoda Transalpinus, Efogoras et Omlas dux, Severini comes, terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus".

Trecută în preajma luptei de la Nicopole în stăpînirea turcească, Dobrogea va fi recucerită de Mircea cel Bătrîn în 1404.

Descoperirile de tezaure monetare, în care se află monede de la Mircea cel Bătrîn, răspîndite pe întreg teritoriul Dobrogei, sînt grăitoare pentru starea de prosperitate a provinciei în vremea marelui voievod, pentru traficul intens de mărfuri ce se realiza aci și pentru rolul însemnat pe care-l avea în schimburile comerciale moneda românească.

În 1417, Dobrogea a căzut, pentru mai mult de patru secole și jumătate, sub stăpînirea otomană.

Menținerea, în tot cursul acestei lungi stăpîniri, a unor permanente legături între populația din Dobrogea și cea din celelalte provincii românești, a întărit vitalitatea elementului românesc dobrogean, fapt ce a hotărît, cînd împrejurările politice au permis, în secolul al XIX-lea, viitorul politic al provinciei.

PLEVNA

col. ION CUPŞA

În şirul lung de lupte duse de poporul nostru pentru a-şi apăra libertatea şi independenţa, războiul din anii 1877-1878 ocupă un loc de frunte. El formează o verigă importantă a procesului de consolidare a statului naţional român, a luptei pentru independenţă şi unitate naţională. În cursul războiului, tînăra armată română, renăscută după atîtea veacuri de restrişte, animată de aceleaşi sentimente ca şi masele populare din rîndurile cărora provenea, a dus numeroase lupte victorioase, care se înscriu cu cinste în cartea tradiţiilor eroice ale poporului nostru.

După ce a acoperit pe Dunăre marşul forţelor ruse prin sudul Munteniei şi concentrarea lor la sud de Bucureşti, armata română a sprijinit cu artileria forţarea fluviului de către unităţile aliate şi cucerirea cetăţii Nicopol. Apoi, la cererea insistentă a marelui duce Nicolae, un corp de armată român format din trei divizii, aflat sub comanda generalului Alexandru Cernat, a trecut Dunărea şi s-a alăturat trupelor ruseşti din zona Plevna.

Gruparea otomană din Plevna stătea ca un ghimpe în coasta forţelor ruse, împiedicîndu-le să treacă la sud de Balcani. Două bătălii sîngeroase date în cursul lunii iulie pentru a o nimici nu dăduseră rezultatele scontate.

Trecerea armatei române peste Dunăre a modificat considerabil raportul de forţe, creind condiţii pentru iniţierea unui nou atac asupra Plevnei. Ca o recunoaştere a însemnătăţii participării armatei române, trupele ruse şi cele române care au participat la a treia bătălie de la Plevna au fost puse sub comanda principelui Carol, avînd ca şef de stat major pe generalul rus Zotov.

După o îndelungată pregătire de artilerie, în ziua de 30 august, la orele 15, s-a dezlănţuit cel de al treilea atac, de data aceasta şi cu participarea armatei române. Divizia a 3-a română avea misiunea să cucerească reduta Griviţa 2.

Aflat în mijlocul ostaşilor din batalionul său, maiorul Şonţu dădea ultimele instrucţiuni. „Băieţi — le-a spus el soldaţilor, în încheiere — să fiţi viteji, să înaintaţi bărbăteşte. Ni s-a încredinţat cinstea de a deschide lupta ; să fim vrednici de aceasta, să arătăm că sîntem români şi că nu ne temem de vrăjmaşi. Înainte !“ Electrizat de îndemnul comandantului, batalionul, răspîndit în trăgători, a ieşit din valea Bucovului, dar, în loc să aibă în faţă un platou deschis, cum se aştepta, s-a pomenit în faţa unei văi, necunoscută pînă atunci de trupele române. Această vale, care mai tîrziu a fost denumită Valea Plîngerii (sau a Lacrimilor), avea malurile cu pante repezi, care stinghereau înaintarea trupelor române şi le expuneau mult timp focului ucigător al inamicului. Fără nici o ezitare, ostaşii noştri au coborît în vale, au urcat panta alunecoasă şi au ieşit în imediata apropiere a redutei.

Turcii au deschis un foc năpraznic asupra dorobanţilor maiorului Şonţu, silindu-i să se oprească. Atunci, batalionul căpitanului Valter Mărăcineanu s-a desfăşurat, intrînd în luptă alături de primul batalion. „Gata copii ! Să vă ţineţi tot după mine ! Să nu daţi un pas înapoi“ — a strigat căpitanul Mărăcineanu.

Atacul a fost reluat cu vigoare sporită şi primele rînduri au pătruns în şanţurile redutei, începînd lupta corp la corp. Văzînd că ostaşul care purta fanionul tricolor al batalionului a căzut rănit, Valter Mărăcineanu a luat steagul şi, fluturîndu-l deasupra capului, a strigat : „După el şi după mine !“ Cu tot focul năpraznic al turcilor, românii au reuşit să cucerească primele şanţuri. Mereu în frunte, căpitanul Mărăcineanu a intrat în ultimul şanţ care acoperea reduta şi a înfipt pe parapetul ei steagul tricolor. În această crîncenă încleştare au căzut mulţi viteji, printre care maiorul Şonţu şi căpitanul Valter Mărăcineanu.

În acest timp, Divizia a 4-a română ataca reduta Griviţa 1. De patru ori au asaltat ostaşii noştri fortificaţiile inamice. Înfruntînd focul ucigător, ocupînd cu grele jertfe şanţurile de apărare, ei au reuşit să pătrundă în interiorul redutei, în timp ce două batalioane ruse atacau dinspre sud-vest. Garnizoana turcească din reduta Griviţa 1 a opus rezistenţă înverşunată. În interiorul fortificaţiilor s-au dat, timp de o oră, crîncene lupte corp la corp, în cursul cărora ostaşii români au înscris pagini de neasemuit eroism. Duşmanii au fost, în cea mai mare parte, nimiciţi, iar reduta a rămas în stăpînirea românilor. Pe parapetul ei a fost înălţat drapelul Regimentului 14 dorobanţi. Steagul turcesc din redută a fost capturat de soldatul Grigore Ion, care, pentru fapta lui eroică, a fost decorat cu ordinul „Steaua României“ ; ţarul Rusiei i-a acordat ordinul Crucea „Sf. Gheorghe“.

Eroismul armatei române, iscusinţa comandanţi-

lor ei și spiritul de jertfă al masei ostașilor, au fost evidențiate și de corespondenții de presă străini, care urmăreau desfășurarea războiului. Astfel, ziarul vienez „Die Presse“ scria: *„Aripa dreaptă e compusă numai din români. Ordinea excelentă și sîngele rece al soldatului român, dovedesc îndeajuns moralul trupelor. Am văzut cu ochii mei cum se bate soldatul român și pot atesta că el e neînfricat, curajos și iscusit în luptă“*. *„Soldații români* — scria ziarul englez „Daily Telegraph“, *s-au condus cu o bravură demnă de cele mai bune elogii. Dacă se va ține cont că acești soldați erau la începutul carierei lor și că se luptau contra unor fortificații puternice, apărate de o armată redutabilă, trebuie să recunoaștem că s-au luptat în mod remarcabil*“. La rîndul lui, ziarul italian „Il dovere“ sublinia că *„intrați în luptă, românii au dat dovadă de o vitejie unică, de o valoare puțin comună“*.

În ansamblul său, cea de-a treia bătălie de la Plevna nu a dat însă rezultatele scontate de comandamentul aliat. Din sistemul lucrărilor de fortificații inamice, numai trupele române reușiseră să cucerească si să mențină reduta Grivița 1. Ziarul „The Morning Post“ sublinia că *„în fața Plevnei, trupele românești au repurtat singurul succes al zilei“*, iar ziarul budapestan „Pester Lloyd“ afirma că *„românii au fost aceia care... au salvat la Grivița onoarea zilei“*

Grelele pierderi umane înregistrate în timpul atacului din 30 august, ca și existența puternicelor fortificații inamice, au convins comandamentul aliat că Plevna nu putea fi cucerită prin asalt, ci prin blocadă. Au început acțiunile de încercuire a Plevnei. În această etapă a bătăliei, o deosebită însemnătate a avut ocuparea Rahovei, la 9 noiembrie, de către trupele române, sprijinite de unități rusești. Aici au pierit eroic maiorul Giurescu, maiorul Ene și numeroși alți soldați și ofițeri.

Cercul din jurul Plevnei se consolida tot mai mult. Puternica armată aliată de încercuire — constituită din 125 de batalioane, 88 de escadroane și 64 de baterii rusești și din 45 de batalioane, 38 de escadroane și 19 baterii românești — efectua zilnic bombardamente asupra Plevnei, care demoralizau pe asediați. Resursele alimentare și de muniții ale trupelor inamice se terminaseră la sfîrșitul lunii noiembrie.

În aceste condiții, în dimineața zilei de 28 noiembrie (10 decembrie 1877), Osman-pașa împreună cu întreaga sa armată de circa 50 de mii de oameni a încercat să străpungă blocada româno-rusă. Prin bulgarii care se strecurau din Plevna, comandamentul aliat fusese însă prevenit la timp asupra planurilor lui Osman-pașa și luase măsurile necesare pentru respingerea tentativei acestuia.

Primul eșalon turcesc a atacat violent trupele ruse, încercînd să spargă, dar fără succes, încercuirea. În acest timp, unitățile române, trecînd din proprie inițiativă la ofensivă sub conducerea locotenentului colonel I. Cotruț, au atacat din flanc și au reușit să cucerească Grivița 2 și redutele de la Opanez. Pentru a împiedica o eventuală revenire a turcilor în locurile fortificate, Regimentul 5 de linie român a ocupat, la chemarea populației bulgare, Plevna. *„Românii* — scria, după bătălie, ziarul francez „Mémorial diplomatique“ — *au contribuit foarte mult la strălucita luptă care a dus la luarea Plevnei. S-ar putea chiar spune că, într-un moment critic, ei au salvat situația acestei zile“*.

Dîndu-și seama de zădărnicia continuării tenta-

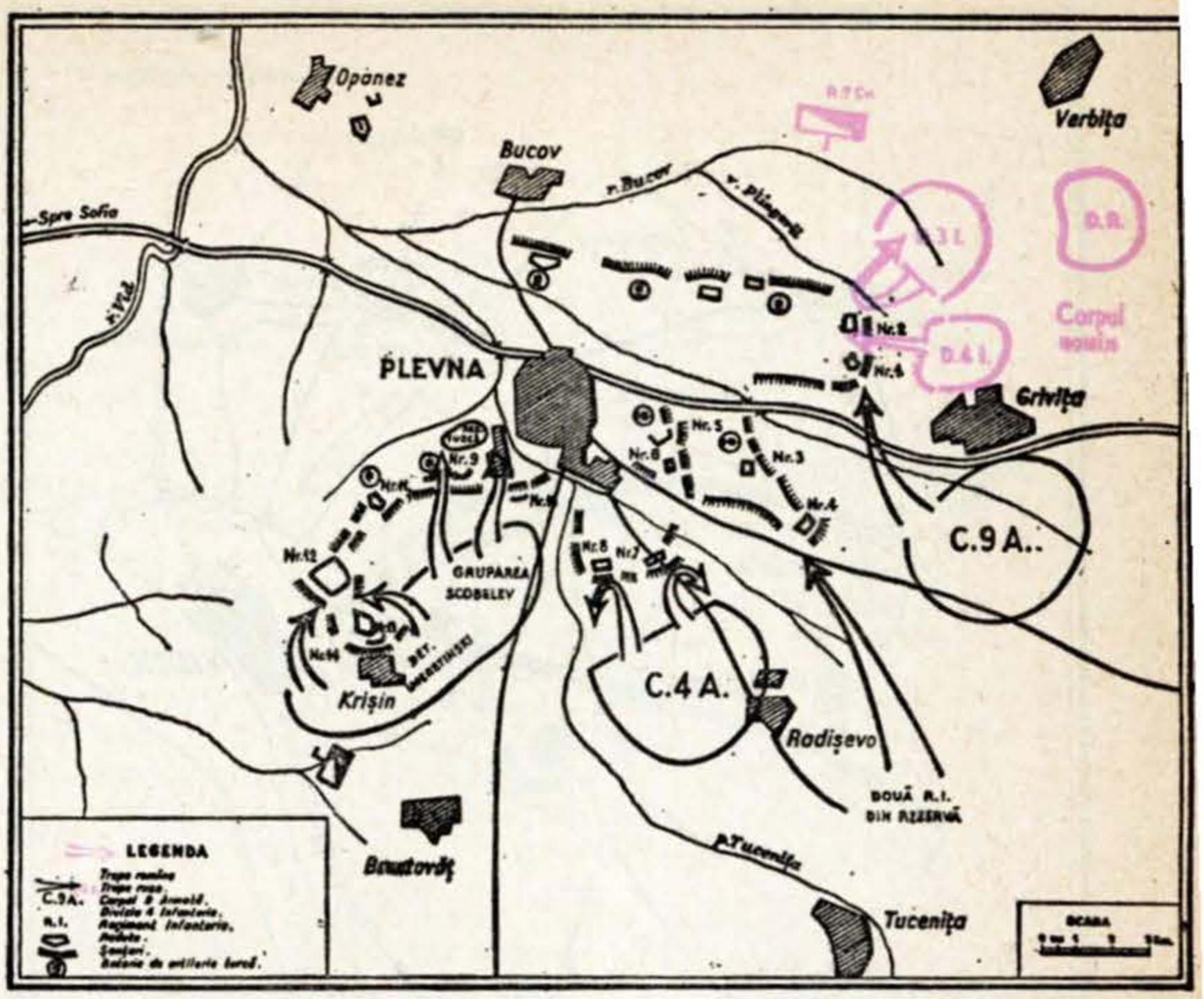

Bătălia a 3-a de la Plevna.

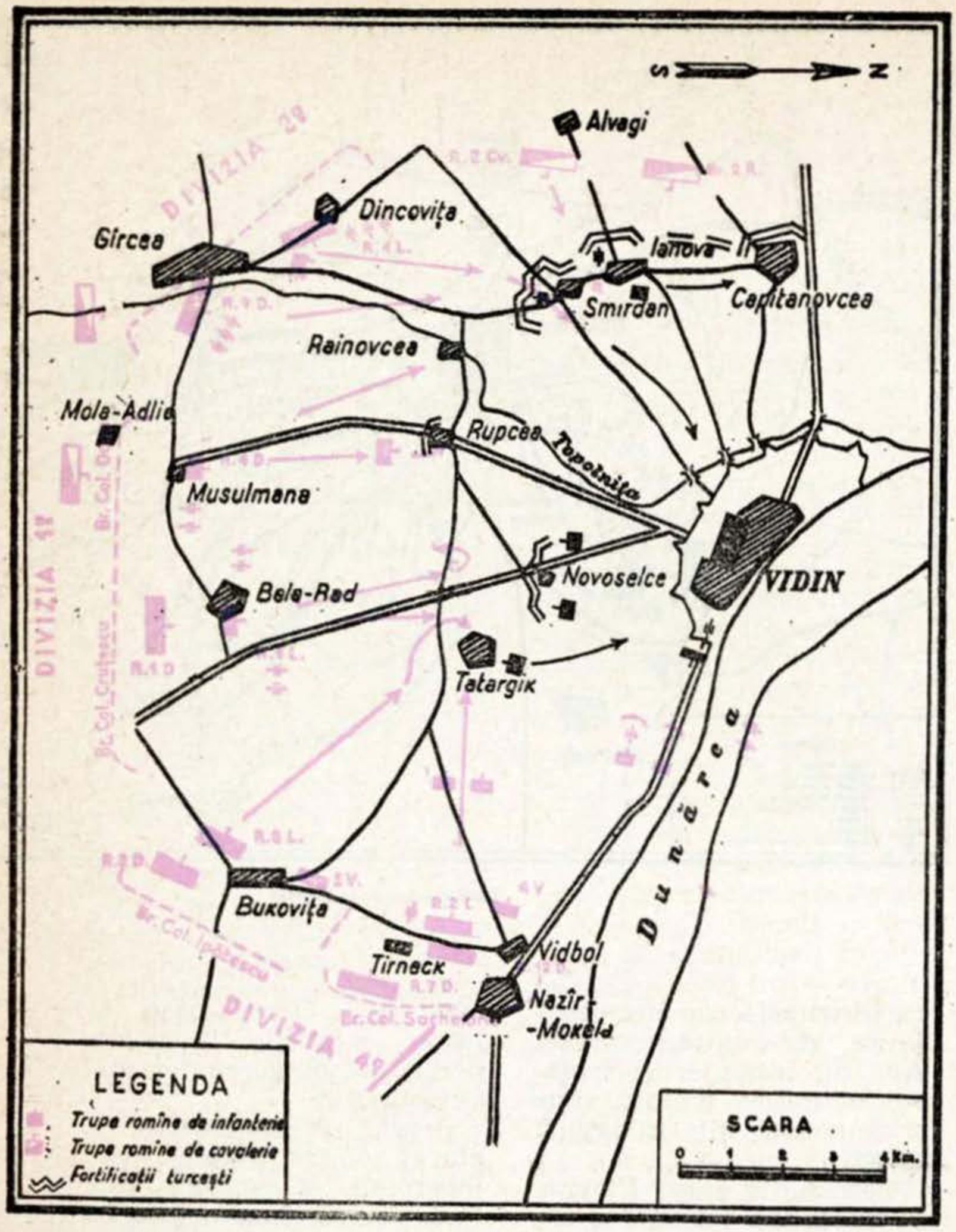

Luptele de la Vidin

tivei de spargere a blocadei, Osman-pașa rănit s-a predat colonelului român Cerchez, spunînd: „Capitulez cu armata mea. predîndu-mă junei și bravei armate române".

Bătălia Plevnei se terminase. Eliberarea Plevnei a reprezentat cea mai importantă victorie a trupelor aliate româno-ruse și a voluntarilor bulgari în timpul războiului de la 1877-1878, victorie dobîndită cu grele jertfe.

După capitularea lui Osman-Pașa, forțele ruse și voluntarii bulgari au continuat ofensiva în direcția Constantinopol, iar celor române le-a revenit misiunea să nimicească grupările turcești rămase în cetățile de la nord de Munții Balcani.

În ziua de 12 ianuarie 1878, trupele române au angajat lupte grele pentru cucerirea cetății Vidin. Luptele din zona Smîrdan, Inova, au durat numai cîteva ore. Pînă în seara zilei, grupul cel mai puternic de fortificații din poziția înaintată a cetății Vidin a fost cucerit prin măiestria, impetuozitatea și vitejia ostașilor români. Turcii au fost siliți să se retragă în cetate, unde timp de zece zile au fost supuși unui puternic bombardament executat de artileria română de pe ambele maluri ale Dunării, cu 140 de guri de foc. În acest timp, forțele ruse se apropiau de Constantinopol. Comandamentul turc a cerut armistițiul, în vederea încheierii păcii. În urma semnării armistițiului, cetățile Vidin și Belogragic au fost predate trupelor române.

Războiul din anii 1877-1878 constituie un eveniment de seamă în istoria poporului nostru. Prin jertfele de sînge ale ostașilor români și prin eforturile eroice ale întregului nostru popor, a fost înlăturată odioasa suzeranitate otomană, a fost cucerită independența de stat a României. Cîteva luni mai tîrziu, marile puteri europene au recunoscut, în Congresul de la Berlin, independența României, a Serbiei și Muntenegrului, precum și autonomia Bulgariei.

Armata română a adus o contribuție importantă la victorie, la eliberarea popoarelor din această parte a Europei. Cîmpiile Bulgariei sînt presărate cu morminte ale ostașilor ruși, români și ale voluntarilor bulgari, mărturii ale luptelor înverșunate antiotomane și ale frăției de arme pecetluite cu numeroase jertfe, cimentate cu sîngele vărsat în comun. Lupta comună antiotomană a rămas ca o întruchipare a prieteniei și a camaraderiei de arme, ale căror tradiții și-au găsit o expresie înaltă în războiul antihitlerist și au căpătat un conținut nou, superior, în anii construirii socialismului.

MĂRTURII FINLANDEZE DESPRE PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA RĂZBOIUL DIN 1877–1878

ION NIVĂNESCU

Vizitatorul român al Muzeului Armatei sau al Muzeului Național din Helsinki are plăcuta surpriză să găsească în vitrinele cuprinzînd numeroase colecții de decorații militare — mărturii ale faptelor vitejești săvîrșite de fiii Finlandei în decursul frămîntatei sale istorii — și cîteva exemplare din distincția românească „Trecerea Dunării". Cum a ajuns această decorație, instituită în războiul nostru de independență din 1877-1878, pînă în nordul îndepărtat, în Suomi, țara miilor de lacuri?

Evenimentele petrecute acum 90 de ani, au trezit un viu interes în rîndul poporului finlandez, care privea cu simpatie și admirație lupta de eliberare a românilor și a celorlalte popoare care acționau pentru cucerirea independenței.

Mulți finlandezi au luat parte activă la războiul din 1877-1878, înrolați în Batalionul finlandez de gardă (lifgardets 3-dje finska Skarpaskyttebataljon) din Helsinki sau răsfirați în diferite unități ale armatei ruse — soldați, sergenți, ofițeri sau chiar generali.

Unii dintre aceștia au lăsat bogate mărturii scrise despre meleagurile românești și despre vitejia ostașului român în lupta pentru independența națională.

Pînă în prezent, în arhivele și bibliotecile din Finlanda au fost identificate 27 de lucrări și materiale documentare cuprinzînd referiri la participarea României la războiul din 1877—1878.

Ofițerul Victor Tuderus, în memoriile sale intitulate „Ce am văzut și prin cîte am trecut în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878" — lucrare aflată în manuscris —, păstrează impresii frumoase despre orașele românești prin care a trecut: Iași, Vaslui, Bîrlad, Tecuci, Focșani, R. Sărat, Buzău, cu nelipsitele lor grădini publice și case curate și elegante. În contactul cu populația românească, tînărul ofițer cunoaște „firea meridională, vie a locuitorilor, care se manifestă pretutindeni, creind o atmosferă de veselie constantă". La rîndul său, medicul Batalionului F. Wahberg în memoriile sale, subliniază caracterul optimist al poporului român și constată cu admirație „marea lui ambiție națională".

Julius Krohn descrie primele acțiuni militare ruso-române din acest război. Este vorba de luptele pentru nimicirea flotilei turcești care împiedica operațiunile de trecere a Dunării. El remarcă iscusința și vitejia maiorului român Murgescu, care a avut rolul principal în scufundarea unui monitor turcesc în noaptea de 12 mai 1877.

Ofițerul G. W. Eklund, referindu-se la eroismul manifestat de trupele române la Plevna, arată că acestea au mers în lupta lor pînă la limitele posibilităților umane; el constată că românii *„au făcut tot ceea ce ființe omenești sînt în stare să facă"*.

O importanță deosebită are lucrarea colonelului Teodor Fritiov Bläfield, fost șef de stat major al armatei finlandeze, care a întocmit o lucrare mai vastă asupra operațiunilor militare de la Plevna, publicată în revista „Finsk Militär Tideskrift", în numerele din anii 1886-1891.

Bläfield relevă meritele armatei române, subliniind „demonstrațiile iscusite" de lîngă Calafat, care l-au determinat pe Osman pașa să amîne plecarea spre Plevna în vederea sprijinirii unităților turcești angajate în jurul Șiștovului. De asemenea, el elogiază vitejia diviziilor românești 3 și 4 în timpul atacurilor prin asalt în jurul Plevnei, atitudinea eroică a ostașilor români în asalturile de la Griviția, Rahova, Opanez, curajul deosebit dovedit de români la reduta Griviția nr. 2, „zelul admirabil" cu care românii și-au construit fortificațiile etc. Bläfield a remarcat acțiunea dusă independent de armata română, între Isker și Vid.

Numeroasele mărturii privind rolul armatei române în războiul din 1877-1878, existente în publicațiile și arhivele finlandeze, întregesc cu date și aspecte interesante cunoașterea unuia dintre cele mai importante momente ale luptei poporului român pentru libertate și independență. În același timp, ele atestă solidaritatea poporului finlandez cu cauza dreaptă pentru care luptau românii.

MICROARHIVA

„Magazin istoric“

„ABUZURILE SĂVÎRȘITE DE FOSTUL REGE CAROL II“

După abdicarea lui Carol al II-lea, o comisie specială a anchetat abuzurile săvîrșite de fostul suveran în dauna statului și a avuției naționale. Afacerile veroase ale regelui și camarilei erau, desigur, de notorietate publică, de aceea rezultatul anchetei putea fi dinainte prevăzut. Cu toate acestea, concluziile comisiei — întemeiate pe un impresionant material documentar, pe depoziții ale unor oameni de afaceri, funcționari de stat etc. — au produs stupefacție chiar în rîndul unor cercuri foarte apropiate de Palat. Pentru că, cu puține excepții, nimeni nu-și putuse imagina proporțiile abuzurilor săvîrșite de rege și camarilă.

A fost un jaf în adevăratul înțeles al cuvîntului, care a început în primele zile ale domniei lui Carol al II-lea, la 8 iunie 1930, și a luat sfîrșit la 6 septembrie 1940, cînd regele și o parte a camarilei părăseau țara într-un tren înțesat cu aur și obiecte de valoare. A fost un jaf care a lovit în cele mai diferite sectoare ale economiei naționale — industria și agricultura, creditul și comerțul. După un deceniu de domnie, Carol al II-lea devenise unul dintre cei mai bogați oameni din lume.

Fragmentele reproduse mai jos din raportul sintetic al comisiei de anchetă aduc noi date asupra venalității și corupției monarhiei.

CAPITOLUL I

DARURI, AVANTAJE ȘI SUBVENȚII PRIMITE DE LA PARTICULARI

Fostul suveran a primit de la particulari o serie întreagă de daruri și de avantaje prin care și-a mărit în mod considerabil averea. Prin valoarea lor, toate aceste daruri au depășit semnificația unor manifestări protocolare sau a unor mărturii de devotament și afecțiune deosebită, devenind pur și simplu mijloace ilicite de îmbogățire în dauna particularilor.

Fără îndoială că este firesc ca la diferite prilejuri, un rege, ca orice alt particular, să facă și, la rîndul său, să primească daruri. Dar cînd acestea constau în sume de bani, în acțiuni sau valori, în proprietăți imobiliare sau în obiecte de o valoare disproporționată față de semnificația ce se încearcă a li se da, capătă un aspect care se îndepărtează cu totul de ceea ce trebuie să fie o conduită regească.

1. Darurile de la Malaxa, Auschnit, Reșița etc.

Inginerul Malaxa, ascultat de Comisiunea de anchetă pentru cercetarea gestiunii și administrării Secretariatului General al Palatului Regal a arătat că la aniversări și cu alte prilejuri făcea fostului suveran daruri pe care le socotea normale, printre

care întregul său grajd de curse în valoare de circa 2.000.000 lei, o colecție mare de mărci de circa 5.000.000 lei, un tablou de Grigorescu, un tablou celebru de Luchian etc.

Max Auschnit a declarat de asemeni că a plătit contravaloarea a 6.000 lire sterline la Londra colonelului Capșa, care era însărcinat să cumpere lui Carol II un armăsar de prăsilă.

Trimiterea banilor s-a făcut prin Banca națională din partea Casei regale cu scutire de primă, plătindu-se astfel numai 3.000.000 lei. Dacă valuta ar fi fost procurată în tîrgul liber, ar fi costat îndoit.

Societatea Reșița a acordat fostului rege în decurs de 3 ani suma de 150.000.000 lei, pe care acesta o ceruse într-o audiență comună lui Max Auschnit și inginerului Malaxa cu titlu de contribuție la operele sale sociale. Între actele aflate la Urdăreanu s-au găsit 3 fotocopii reprezentînd chitanțele pentru ultimele vărsăminte ale Reșiței, pentru așa zisul fond al operelor sociale. Din cercetările făcute s-a stabilit că cele 150.000.000 lei au intrat la Casa regală fără a fi trecute în registrele administrației și fără a fi vărsate vreunui așezămînt cultural sau social.

Uneori însă, darurile oferite de unii din apropiații tronului erau acoperite din fonduri publice. [...]

Exemplul fostului rege a fost urmat îndeaproape de cei din jurul său.

Inginerul Malaxa arată că foarte des făcea Elenei Lupescu daruri de zeci și sute de mii de lei. În august 1939, Elena Lupescu a cerut inginerului Malaxa să o ajute să continue lucrările de la „Ferma Albă“ care stagnau. În această privință, inginerul Malaxa declară textual : „Făceam atari îndatoriri d-nei Lupescu, pentru că este prea cunoscută situațiunea ei de atunci față de suveran și este ușor de înțeles că dacă prea puțini au avut atitudini de altă natură cu d-na Lupescu, ei o puteau face ca simpli indivizi, dar nu o puteam face eu, conducător al unor mari întreprinderi, tîrînd după mine existența a zeci de mii de oameni“.

Întreținerea bunelor relații cu Ernest Urdăreanu era la fel de costisitoare. Inginerul Malaxa i-a dat în repetate rînduri sume de bani, punîndu-i chiar la dispoziție casa fostă a principelui Nicolae din Parcul Filipescu, unde Urdăreanu a locuit gratuit.

Uneori darurile ce i se ofereau lui Urdăreanu căpătau o formă prin care se încerca să se salveze unele aparențe de onestitate.

În acest sens, Max Auschnit declară următoarele : «...prin 1936, în urma unei afaceri ce am făcut-o cu dl. Malaxa la Londra, dl. Malaxa a dat cu participarea și a mea, 10.000 lire lui Urdăreanu. Am întrebuințat ca formă că ar fi „participat“ și dînsul în afacerea de la Londra. Pe atunci Urdăreanu era lipsit de mijloace și ne-am gîndit că aceasta ar fi o formă convenabilă pentru dînsul de a-l ajuta.»

2. Subvenții și daruri de la Banca națională a României

Banca națională a contribuit larg la acordarea de subvențiuni și la facerea de daruri către Casa regală. Din adresa nr. 2388/1940 a Băncii naționale reiese că aceasta a vîndut, în iulie 1938, Uniunii fundațiilor culturale regale, imobilul din București, str. Lipscani nr. 18-20 (fost Palatul Băncii Generale Românești) cu prețul de lei 65.000.000, plătibil în 20 de ani, fără dobîndă, cu începere de la 1 iulie 1938, în rate anuale de lei 3.250.000.

Acest imobil producea, la data vînzării, chirii anuale de 5.126.000. Așadar, rata anuală a imobilului nu numai că era acoperită de chirii, dar îi mai rămînea Fundației un beneficiu anual. Operațiunea deci apare ca o adevărată donațiune producătoare de venituri pentru beneficiar. Deosebit de aceasta, s-a mai acordat Fundațiilor regale în cursul anilor 1938-1939 de către Banca națională subvenții în numerar în sumă de 6 milioane.

Imobilul fusese dobîndit de Banca națională de la Banca Generală a Țării Românești, pentru suma de lei 90.000.000. Așadar, Banca națională a păgubit, prin vînzarea acestui imobil, lei 25.000.000 din capital, fără a mai socoti dobînda pe 20 ani și chiriile imobilului. În asemenea condițiuni ale unei vînzări oneroase pentru bancă, rata de la 1 iulie 1940 nefiind plătită pînă la 30 septembrie 1940, Banca națională a investit actul de vînzare cu formula executorie pentru realizarea vînzării și a cîștigat procesul la tribunal. [...]

În afară de această operațiune, din anul 1932 și pînă în prezent, Banca națională a mai acordat Casei regale pentru opere de binefaceri subvenții și ajutoare în valoare totală de 81.000.000 lei.

Sumele ce se acordau anual erau de cîte lei 9.000.000, afară de anul 1932, cînd s-a acordat 15.000.000 lei, și de 1933, cînd s-a acordat 3.000.000 lei.

Din aceste sume, numai o parte infimă se folosea în scopul pentru care erau acordate. Dl. Ion Rădulescu, administratorul bunurilor private ale fostului suveran, a declarat în fața Comisiunii de anchetă, că o parte numai din sumele acordate de Banca națională pentru ajutoare se dădeau Prefecturii Palatului și se împărțeau. „...Propriu-zis nu se poate afirma că această sumă a fost utilizată în ajutoare, deoarece mie mi se ordona de Urdăreanu, iar eu i-o puneam la dispoziție. Ce făcea cu unele din aceste sume, nu pot ști, căci eu eram acoperit cu chitanța lui, că a primit banii

pentru executări din înalt ordin. Din cîte cunosc, cînd se dădeau sume mari de ajutoare — pe lîngă reclame din gazete și radio — precum a fost cu plugurile de vreo 2.000.000 lei date prin Bucuța, pentru păturile date la cercetași, se mai trimiteau tot felul de adrese de mulțumire, chitanțe, etc..., fapte ce mă fac să cred că sumele date lui Urdăreanu luau altă cale decît aceea de binefaceri, cărora erau destinate aceste fonduri."

Acordarea de sume atît de considerabile nu a fost făcută fără proteste din partea unora din acționari în adunările generale ale Băncii naționale. Procesul-verbal al adunării generale din 19 februarie 1933 consemnează protestul d-lui dr. Gerota „...Este o datorie a Băncii naționale să vină în sprijinul operelor culturale, de binefacere și a celor nevoiași, dar exprimă dorința ca sumele acordate pentru binefaceri, presă etc. ...să figureze în darea de seamă, pentru a se cunoaște numele celor cari beneficiază de ajutorul Băncii naționale. Regretă că Banca națională dă, în schimb, sume importante, Casei regale, a cărei listă civilă ar putea fi mărită de cetățeni, iar nu de Banca națională din fondurile ei secrete". Protestele au fost repetate în adunările generale din 18 februarie 1934 și 22 martie 1936. După unele informațiuni date de acționari ai Băncii naționale, care participau la aceste adunări generale, protestele profesorului Gh. Gerota erau făcute în termeni mult mai tari decît se arată în procesele verbale, ceea ce determina închiderea discuțiunilor.

Dintre darurile făcute de Banca națională fostului rege se menționează următoarele :

— Din tabloul de repartizare a monetelor jubiliare de aur, bătute cu prilejul împlinirii a 10 ani de domnie, se vede că Banca națională a acordat Casei regale 225 de colecții mari.

— Cu prilejul emiterii monetelor jubiliare ale comemorării a 100 ani de la nașterea întemeietorului dinastiei române, s-au acordat fostului suveran 22 monete mari, 22 mijlocii și 22 mici.

— Pentru confecționarea unui buzdugan fostului suveran, s-a donat din aurul băncii o cantitate în valoare de 225.345 lei, iar din stocul Ministerului Apărării Naționale, aur în valoare de 689.684 lei.

— În 1940 s-au predat Monetăriei naționale 24,578 kg aur în valoare de lei 5.652.963 care au servit la confecționarea următoarelor : un pahar de 1,178 kg, o farfurie de 1,998 kg și harta României în relief de 19,6305 kg, deci în total 22,7965 kg aur fin, restituindu-se restul Băncii.

Problemele ce nasc din raporturile Băncii naționale cu Casa regală prezintă diferite aspecte :

1) Ca orice particular, Banca națională poate contribui — și de fapt contribuie — la opere de binefaceri. De asemeni, este la alegerea ei să dea o contribuțiune directă sau să o facă prin intermediul altora, persoane sau instituțiuni.

Este însă mai greu de stabilit dacă acordarea continuă, în decurs de 10 ani, fostului suveran, a unei sume ce atinge 81.000.000 a fost pornită numai din gîndul de a se ajutora operele sociale inițiate de acesta.

2) În chestiunea dăruirii de aur în lingouri și monete, este discutabil dacă Banca națională poate fi considerată proprietara absolută a aurului pe care îl cumpără și dacă poate dispune cum crede de el. Dat fiind însă că Banca națională are de fapt monopolul procurării aurului — monopol acordat și pentru înalte considerațiuni de stat — este de neconceput ca acest aur să fie socotit ca un bun de care proprietarul să poată dispune cum va crede de cuviință.

Pentru lămurirea ori cărui echivoc, Statul Român s-a adresat justiției, cerînd ca fostul suveran, prin reprezentanții săi legali, să restituie suma de 7.444.992 lei, contravaloarea aurului sustras din stocul destinat acoperirii monetei noastre.

3. Cetatea de nisip

În cursul anului 1934, în interval numai de 6 săptămîni, s-a construit la Eforie pe un teren al statului o clădire pentru Casa regală. În scriptele acesteia nu apare însă debursarea vreunei sume pentru acea clădire.

Din cercetările făcute, s-a stabilit că întreaga clădire a fost făcută de către Societatea „Techirghiolul", o anexă a Băncii Marmorosch Blank, care a luat asupra sa nu numai finanțarea, dar și supravegherea continuă a lucrărilor.

Terenul statului a fost cerut prin petiția depusă în numele Soc. „Techirghiolul", de către administratorul acesteia, dr. Hoenig, înregistrată la Ministerul Agriculturii și Domeniilor sub nr. 19 572, din 4 iulie 1934, în vederea construirii unei reședințe de vară pentru familia regală.

Deoarece însă ministerul nu putea ceda în mod gratuit un teren unei societăți particulare, fostul ministru Manolescu Strunga a decis că, întrucît e vorba de Casa regală, să se facă o predare provizorie, urmînd ca situațiunea să fie lămurită ulterior.

Ca urmare, se dresează la 4 august 1934 un proces verbal de predare a terenului în suprafață de 2-3 ha, specificîndu-se expres că delimitarea este provizorie.

La 11 noiembrie 1934, construcția fiind complet terminată, doctorul Hoenig, administratorul delegat al societății, procedează la predarea vilei și dependințelor „Cetății

de Nisip“ către colonelul Drossu, fostul prefect pe atunci al Palatului regal, iar la 20 noiembrie 1934, societatea notifică ministerului această predare, cerînd să se ia măsuri pentru a fi descărcată.

Ulterior, cu adresa nr. 40 C/935, Casa regală intervine la Ministerul Agriculturii și Domeniilor pentru a i se mai ceda noi terenuri învecinate. Suprafața totală cedată gratuit de stat se ridică astfel la 4 ha și jumătate, cuprinzînd zona de halaj și plaja cea mai bună de la Eforie. [...]

Acest palat devenind proprietatea particulară a Casei regale, unele autorități publice au fost invitate a face lucrări de amenajare a propriilor lor exploatări :

— s-a cerut Ministerului Lucrărilor Publice să facă lucrări pentru apărarea taluzelor drumului de acces la vilele regale de pe plaja Eforie, lucrări care au costat 200.000 lei ;

— tot Ministerul Lucrărilor Publice execută și un drum de acces în stațiunea Eforie, între rampa de debarcare a automobilelor regale și reședința regală, drum care a costat 130.000 lei.

— Ministerul de Finanțe a acordat o subvenție de 250.000 lei pentru împrejmuirea vilei, iar din fondurile puse la dispoziție pentru construcția Palatului regal s-au întrebuințat 21.114 lei pentru reparațiuni.

— Direcțiunea porturilor maritime a executat la Eforie lucrări de asanare în valoare de 800.000 lei, sumă care s-a achitat de diferite autorități.

Pe lîngă aceste lucrări impuse autorităților, s-a cerut și d-lui Tabacovici să facă un tunel sub linia ferată, pentru trecerea automobilelor spre vilă.

E interesant de cunoscut motivele care au determinat Soc. „Techirghiolul“ să dăruiască acest palat fostului suveran. Mobilul adevărat e greu de stabilit cu certitudine. În orice caz, graba cu care s-a construit vila, intensitatea eforturilor (se lucra zi și noapte, cu cîte 300 lucrători pe șantier), stăruința organelor însărcinate cu supravegherea construcției, lasă să se vadă că actul Societății „Techirghiolul“ nu a fost cu totul dezinteresat. În acest sens, martorul Al. Raulescu, fost inginer în Ministerul Agriculturii și Domeniilor, audiat de Comisiunea de anchetă, declară :

«Motivele care determinau pe Societatea „Techirghiolul“ să facă această donațiune suveranului sau să-i pună permanent la dispoziție, erau, aparent, de ordin comercial, și anume, de a-l avea pe suveran ca sezonist, ceea ce ar fi ridicat enorm localitatea, în care societatea vîrîse mulți bani și care acum — după ce guvernul țărănist, care-l sprijinea, părăsise puterea — cam tînjea. În Eforie se vorbește — și acesta e un zvon public, pe care-l relatez și pentru care nu-mi iau nici un fel de răspundere — că realitatea era alta și anume că BLANK luase asupra sa DISCOMUL. El avea obligațiunea să verse anual invalizilor de război o cotă de binefaceri. Au trecut ani și el nu a dat nimic invalizilor. În cele din urmă, BLANK ar fi convenit cu Soc. invalizilor să le facă pentru suma datorată un hotel pînă la concurența acelei sume. BLANK a construit la Eforie hotelul BELLONA, care a devenit proprietatea Societății invalizilor. Cum Societatea invalizilor găsea că BELLONA nu acoperă suma, pe care BLANK le-o datora, a formulat pretențiuni. Se vorbește că — în acest stadiu — ar fi intervenit fostul suveran la Societatea invalizilor, cerîndu-le să se mulțumească cu BELLONA, pe care Societatea nici cînd n-ar fi putut s-o construiască. Lumea vorbește că Societatea „Techirghiolul“ (adică tot BLANK), sub îndemnul lui BLANK, ar fi pornit construcția de care vorbim, CETATEA DE NISIP, pentru suveran, ca reprezentînd pentru Societatea „Techirghiolul“ o parte din sumele cu care BLANK ar fi profitat de ceea ce datora Societății invalizilor de război și costul BELLONEI. Repet că nu-mi iau nici un fel de răspundere asupra acestei versiuni publice și asupra căreia ar putea da informațiuni avocatul Văgăunescu, din Bacău». [...]

4. Acțiuni intrate în patrimoniul fostului suveran, fără plată

Fostul suveran a achiziționat o serie de acțiuni ale diferitelor societăți comerciale sau industriale, fără a achita valoarea lor, în numerar sau în orice alt mod. Toate aceste acțiuni au fost înregistrate prin creditarea contului „Capital“, procedeu care nu se utilizează decît atunci cînd un bun — mobil sau imobil — intră în patrimoniul unei persoane fără contravaloare, ca o donațiune, moștenire etc. ...

a) *Acțiunile Soc. Lujeni.* Fostul suveran a dobîndit gratuit 435.000 bucăți acțiuni ale Soc. „Lujeni“ în valoare nominală de lei 217.300.000 și care aflîndu-se în depozit la Banca de Credit Român au fost declarate de aceasta la Tribunalul Ilfov sub nr. 8 din 11 septembrie 1940, în conformitate cu dispozițiunile Decretului-lege pentru blocarea acțiunilor proprietatea regelui Carol II, din 9 septembrie 1940.

În registrele Administrației Casei regale nu apare nici o sumă de cumpărare a acestor acțiuni, astfel că proveniența lor e greu de stabilit.

Înregistrarea acțiunilor s-a făcut prin operațiune de cont la valoarea de 300 lei bucata, reprezentînd un total de 130.500.000 lei.

Sînt totuși unele indicii care arată că ele au fost plătite de Max Auschnit. Radu

MICROARHIVA „MAGAZIN ISTORIC"

Lobei, fostul director de cabinet al lui Armand Călinescu, declară în acest sens : „Știu că Auschnit, întrebat de mine în urma zvonurilor ce circulau, mi-a confirmat că dădea sume de bani lui Urdăreanu și că ar fi procurat și fostului suveran acțiuni ale unor fabrici de zahăr (cît îmi amintesc, de o sumă considerabilă, aș zice vreo 380.000.000 lei). Mie mi-a spus sub forma că a făcut cadou fostului suveran aceste acțiuni. Detalii nu pot da, dar mi se pare că statul a avut de suferit, deoarece, mi se pare că și Banca națională a avut de făcut plăți în devizele țării, către oarecari deținători ai acestor acțiuni aflați în străinătate."

Max Auschnit în depozițiile lui nu declară că a făcut acest dar. Totuși, subliniază că, cu ajutorul Băncii de Credit și a Creditului Industrial, și prin tratative anevoioase a contribuit la naționalizarea grupului de fabrici de zahăr Lujeni, Crișciatic, Zucica, consolidînd poziția grupului românesc, din care cel mai important factor era Casa regală.

În fine, administratorul bunurilor private ale fostului rege arată că au fost distribuite gratuit, pe baza unei note scrise a lui Urdăreanu, următoarele acțiuni Lujeni : 10.000 bucăți colonelului Stavăr, 2.000 buc. administratorului Rădulescu, 1.000 bucăți lui E. Buhmann și 1.000 bucăți lui Florian Marinescu. Aceste acțiuni nu au fost înscrise niciodată în scriptele Casei regale.

b) *Acțiunile Băncii Marmorosch Blank et Co.* La data de 13 februarie 1937, vicemareșalul Ernest Urdăreanu a predat Administrației Bunurilor Private un pachet cu 10.000 acțiuni Banca Marmorosch Blank et Co., purtînd cuponul pe 1931 și specificate în două borderouri numerice — unul de 6.000 și altul de 4.000 acțiuni — în care nu se indică nici numele proprietarului acțiunilor, nici data emisiunii borderoului.

Borderourile sînt întocmite de Serviciul Titlurilor menționatei bănci, și nu arată cursul sau valoarea acțiunilor, nici modul cum au fost dobîndite, prin cumpărare, cesiune etc. ...

Inițial acțiunile n-au fost evaluate, ci au fost înregistrate cu 1 leu bucata. Ulterior însă, au fost evaluate pe cursul de 150 lei bucata, apoi la 200 lei bucata, iar la 31 decembrie 1939, la 570 lei bucata, figurînd astfel în bilanț cu valoarea de lei 5.757.000.

Din faptul că borderoul numeric este lăsat în alb, în ceea ce privește data și numele, rezultă că n-au fost dobîndite prin cumpărare.

Cercetările făcute la Banca Marmorosch Blank nu au putut stabili cine anume a dăruit aceste acțiuni fostului rege.

c) *Acțiunile Société Financière Textile pour la France et l'Etranger.* Crédit Suisse din Zürich face cunoscut la 20 martie 1936 că dl. Margulies Lazăr din București a constituit un depozit de 9.000 acțiuni „Société Financière Textile pour la France et l'Etranger" pentru contul fostului suveran, cu indicația că aceste acțiuni vor fi administrate de Societatea fiduciară „Fides" din Zürich.

Margulies era mandatarul fostului rege ; nu s-au putut lua însă precizări de la el asupra acestei afaceri, fiind plecat definitiv din țară.

Acțiunile au fost înregistrate (act nr. 162/1936) ca intrate în patrimoniul lui Carol II, tot prin creditarea contului „Capital" fără a fi plătite nici în țară, nici în străinătate.

Contabilizarea acțiunilor în valoare nominală de 500 franci francezi fiecare, a fost făcută la 225 franci, pe cursul de lei 6,70 francul francez, figurînd astfel cu o valoare totală de 13.565.000 lei.

d) *Acțiunile „Astra Vagoane".* La data de 27 aprilie 1935, Crédit Suisse Zürich confirmă primirea în depozit a cantității de 30.000 acțiuni „Astra Vagoane", depusă de dl. Mihail N. Schapira din București, pe contul fostului suveran.

Din registre nu rezultă că acțiunile ar fi fost achitate în țară sau în străinătate, fiind contabilizate prin creditarea contului „Capital" ca orice avere intrată în patrimoniu fără contravaloare.

Acțiunile au fost înregistrate pe cursul de lei 500, valoarea lor ridicîndu-se la suma de 15.000.000 lei.

În februarie 1937, aceste 30.000 acțiuni au fost vîndute Soc. „Reșița" tot prin dl. Mihail N. Schapira ca mandatar al regelui, pe cursul de 600 lei, realizîndu-se suma de 18.000.000 lei, care urma să fie considerată integral ca un beneficiu, nefăcîndu-se dovada dobîndirii acțiunilor prin mijloace obișnuite. Separat s-a mai încasat, la 18 iulie 1938, prin același mandatar care a mijlocit toată operațiunea, suma de lei 2.100.000, reprezentînd cota parte de lei 70 de acțiune, rezultată din lichidarea activelor și pasivelor societăților „Astra Vagoane", „Unio" și „Romloc" conform unui proces-verbal neanexat încheiat între acționarii vînzători la 19 februarie 1937. Suma totală realizată din această operațiune ar fi de lei 23.068.168, ținînd seamă numai de cele 30.000 acțiuni înregistrate. Dacă s-ar lua în considerare și celelalte 30.000 acțiuni, rezultatul total ar fi de lei 46.227.252.

În total, averea fostului rege Carol II a fost sporită prin acțiunile fără plată cu 204.113.231 lei.

ANDRÉ MAUROIS

LA BUCUREŞTI

CLAUDIA CLEJA GÎRBEA

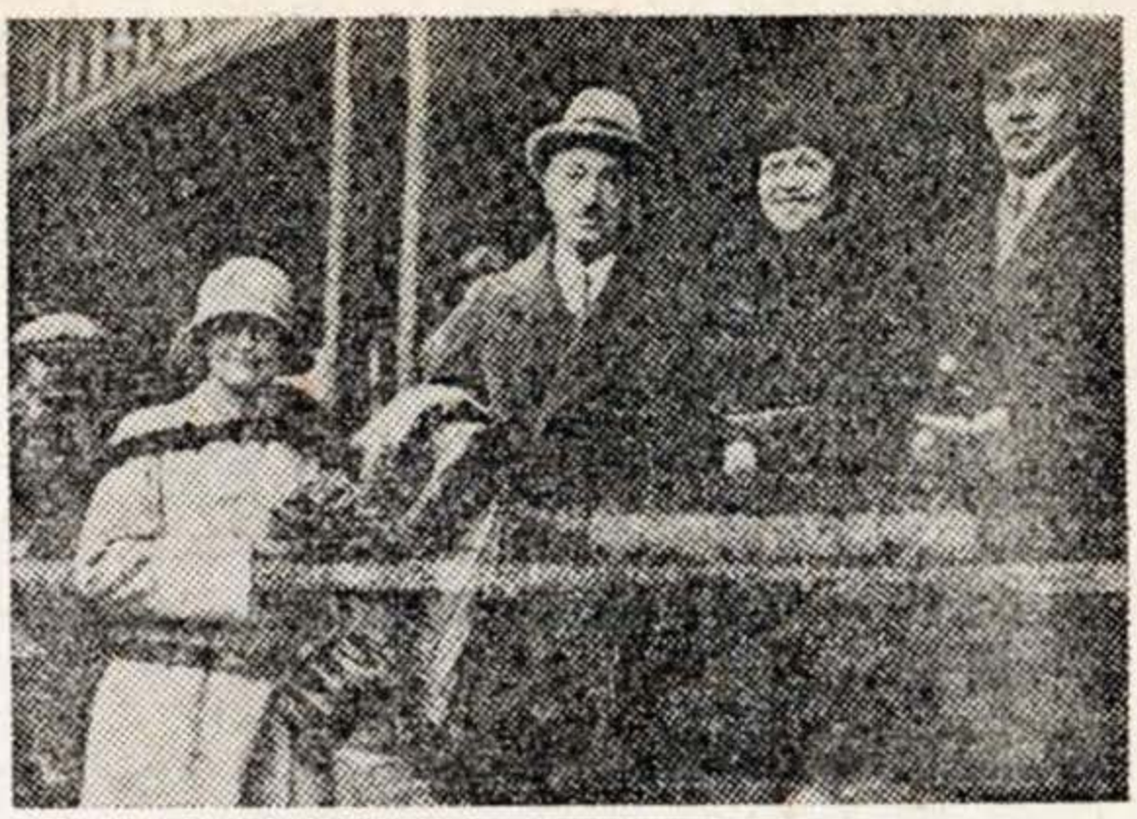

In timpul vizitei la Bucureşti

A încetat din viaţă André Maurois — unul din cei 40 de „nemuritori" ai Academiei Franceze. Romancier, biograf, eseist, critic şi istoric, Maurois a lăsat o operă multilaterală deosebit de complexă, care de aproape o jumătate de secol cunoaşte un prestigiu statornic.

Mesager al culturii franceze peste hotarele patriei sale, André Maurois a călătorit mult, în Europa şi în America, unde a ţinut cursuri, conferinţe, răspunzînd chemărilor de pretutindeni : „...În voiaj şi numai în voiaj, omul devine el însuşi" — nota André Maurois în jurnalul său.

Credincios acestei pasiuni, în 1929, călătorind spre Orient, pe urmele paşilor lui Byron, a cărui biografie o pregătea, Maurois se opreşte cîteva zile la Bucureşti, între 8—12 aprilie, unde, ca invitat al cercului *„Les amis de l'Université des Annales"*, urma să ţină trei conferinţe la Ateneul Român. Opera lui se bucura încă de atunci de o excepţională preţuire în rîndul cititorilor români : „Cărţile dv. — spunea Liviu Rebreanu cu prilejul unui banchet dat de «Societatea scriitorilor români» în cinstea oaspetelui francez — de la delicioasele „Silances du colonel Bramble" (Tăcerile colonelului Bramble) pînă la admirabilele „Climats", sînt prea cunoscute aici, şi nu numai de scriitori, ci şi de un foarte mare număr de cititori care vă admiră."

Din primele momente ale prezenţei sale la Bucureşti, Maurois s-a arătat „încîntat să vorbească presei româneşti". Într-un interviu acordat ziarului „Dimineaţa", el s-a pronunţat asupra celor mai variate probleme, începînd cu soarta romanului clasic, tendinţele literaturii franceze, modul de a scrie o biografie şi terminînd cu : ...„proiectele sale de viitor". La Ateneul Român a ţinut trei conferinţe, cu teme la fel de variate : „Pentru ce şi cum se scrie un roman" (8 aprilie), „Spiritul francez şi humorul englez" (9 aprilie) şi „Impresii din America" (10 aprilie), cucerind inima celui „mai difícil, mai intelectual şi mai ales public al capitalei".

În timpul şederii la Bucureşti are întîlniri cu personalităţi de frunte ale culturii şi artei româneşti. Este înconjurat cu atenţie şi căldură.

La banchetul dat în onoarea lui la restaurantul „Cina" iau parte figuri cunoscute ale vieţii literare : Ion Minulescu, Cincinat Pavelescu, Ion Pillat, Victor Eftimiu, Camil Petrescu, Ion Vinea şi mulţi alţii. Răspunzînd la toastul lui Liviu Rebreanu, André Maurois declara : „Cele cîteva zile pe care le-am petrecut în România, au fost pentru mine o bucurie sufletească de rară calitate. Am avut impresia că mă găsesc într-un cerc de cunoscuţi şi prieteni, cu care am discutat literatură în toată accepţia acestui cuvînt. Am mai avut plăcuta surprindere să văd că gusturile mele artistice sînt împărtăşite şi de dv. M-am întîlnit cu dl. Minulescu în preferinţele mele pentru Marcel Achard şi Bernard Zimmer. Voi duce cu mine în Franţa o amintire neştearsă a zilelor petrecute în România. Am fost măgulit să semnez atîtea exemplare ale cărţilor mele..."

Amintirea zilelor petrecute în România a rămas într-adevăr „neştearsă" în memoria ilustrului om de litere pînă la sfîrşitul vieţii. În 1965, în vîrstă de 80 de ani, mărturisea lui Valeriu Râpeanu, într-un interviu, că ar dori să mai viziteze România.

N-a mai putut să-şi realizeze acest proiect.

De altfel, interesul său pentru viaţa culturală din România s-a manifestat şi cu prilejul apariţiei revistei „Magazin istoric", cînd printr-un mesaj călduros dorea revistei şi istoricilor români noi succese.

S-a stins în urma unei operaţii, la 9 octombrie anul acesta. Franţa şi întreaga lume literară au pierdut în persoana lui André Maurois un reprezentant dintre cei mai remarcabili ai culturii veacului nostru.

PRIMA TIPĂRITURĂ

ÎN LIMBA ROMÂNĂ

dr. L. DEMÉNY

În ultimii ani, s-a reluat discuția în jurul problemei primelor texte traduse în limba română. Două lucrări de sinteză — *Istoria României* (volumul II) și *Istoria literaturii române* (volumul I) — au tras concluziile din cercetarea de pînă acum. Cu toate că a trecut un timp scurt de la apariția acestor lucrări valoroase, continuarea cercetărilor face necesară revizuirea și completarea unora din tezele de bază expuse. Ne gîndim la identificarea a două tipărituri chirilice ale tipografiei din Sibiu.

Este un lucru constatat de noua noastră istoriografie că, cel puțin cu 15 ani înaintea stabilirii definitive a lui Coresi la Brașov, a existat la Sibiu o tipografie înzestrată cu litere chirilice care imprima cărți de cult românești. Astfel, și problema *Catechismului românesc lutheran* din 1544 se pune într-o nouă lumină. În legătură cu aceasta se conturează o nouă figură a culturii românești, aceea a lui Filip Moldoveanul, primul tipăritor de texte românești. Cunoașterea activității lui va elucida o serie de aspecte, pînă acum obscure, ale începutului traducerii și tipăririi primelor texte în limba română. Activitatea cărturărească și tipografică a lui Filip Moldoveanul, originar din Moldova, impune o radicală revizuire a multor puncte de vedere în privința începuturilor limbii literare române. Figura lui Filip Moldoveanul ridică o serie de probleme interesante și istoricilor noștri de artă feudală, căci el este primul tipăritor de xilogravuri reprezentînd figuri omenești, nu numai în istoria tiparului românesc, dar ocupă un loc de frunte și în ce privește tiparul chirilic din sud-estul și răsăritul Europei.

Xilogravurile realizate de Filip Moldoveanul stau, din punct de vedere artistic și al tehnicii execuției grafice, alături de cele mai frumoase xilogravuri realizate la vremea aceea în tiparnițele vestite din toată Europa ca : Veneția, Praga, Cracovia etc. În imaginile reproduse apare întreaga măiestrie artistică a gravorului român (fig. 1 și 2).

Cel mai important lucru este că abia la un an și ceva după identificarea primei tipărituri sibiene cu caractere chirilice, *Tetraevanghelul slavon* din 1546, a fost depistată o a doua tipăritură chirilică sibiană precoresiană, dar de data aceasta și cu un text românesc, *Evangheliarul slavo-român*, păstrat în fondul de carte rară al Bibliotecii publice M. E. Saltîcov-Șcedrin din Leningrad. În vara anului 1964 și în toamna lui 1965, am putut cerceta vechile tipărituri românești din această bibliotecă, printre care și un *Evangheliar* bilingv, slavon și românesc. În literatura de specialitate, după cataloagele lui I. Karataev, dar mai ales după recenzia lui P. Sîrcu și studiul temeinic al lui Ioan Bogdan, cartea figura în *Bibliografia românească veche* sub titlul de *Evangheliar slavo-român*, 1580. Dar după valoroasa comunicare a lui I. Bogdan, publicată în 1891, nimeni nu a mai cercetat originalul, deși mai mulți cercetători s-au referit la carte. Deoarece I. Karataev, P. Sîrcu și Ioan Bogdan au publicat doar un scurt fragment din textul românesc al *Evangheliarului*, el a ocolit în bună parte atenția filologilor.

Evangheliarul slavo-român, cunoscut și sub numele de *Evangheliarul din Petersburg*, a fost încadrat în istoria vechii cărți românești ca purtînd data de 1580, pentru simplul motiv că — după părerea lui I. Karataev — el ar semăna în ce privește aspectele poligrafice cu *Tetraevanghelul slavon* al lui Coresi din 1579. Această părere a fost acceptată, e drept, cu unele rezerve exprimate de Ioan Bogdan, și disputa s-a purtat doar în jurul problemei dacă Coresi sau diacul Lorinț a fost tipăritorul cărții. Părerile erau diferite și în ce privește locul ei de tipărire.

Am supus unei cercetări minuțioase ipoteza de mai sus, prin compararea originalului *Evangheliarului slavo-român* de la Leningrad, — pe baza unui microfilm — cu tipăriturile din fondul Bibliotecii Academiei R. S. România. Exemplarul din Leningrad este unicul cunoscut pînă acum și este incomplet, îi lipsesc începutul și sfîrșitul și conține cea mai mare parte a evangheliei lui Matei. În afară de o însemnare din 1640, din care reiese că în timpul domniei principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea, exemplarul aparținuse unui preot cu numele de Ioan, el nu mai conține alte informații directe de datare.

Comparația cu Tetraevanghelul din 1579 ne-a arătat clar că argumentul asemănării celor două tipărituri pentru încadrarea *Evangheliarului* la anul 1580 nu se poate susține. Dar problema rămînea deschisă și operația de confruntare trebuia făcută cu toate tipăriturile românești din secolul al XVI-lea. Examinarea comparativă a caracteristicilor poligrafice ne-a demonstrat că *Evangheliarul slavo-român* nu putea să fie tipărit nici de Coresi, nici de Lorinț, nici de vreun alt tipograf român din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și cu atît mai puțin de către D. Liubavici. A rămas doar comparația cu *Tetraevanghelul* slavon din 1546 al lui Filip Moldoveanul. Rezultatul a fost surprinzător. Dintre toate tipăriturile autohtone, *Evangheliarul slavo-român* prezenta, sub aspect poligrafic, o identitate

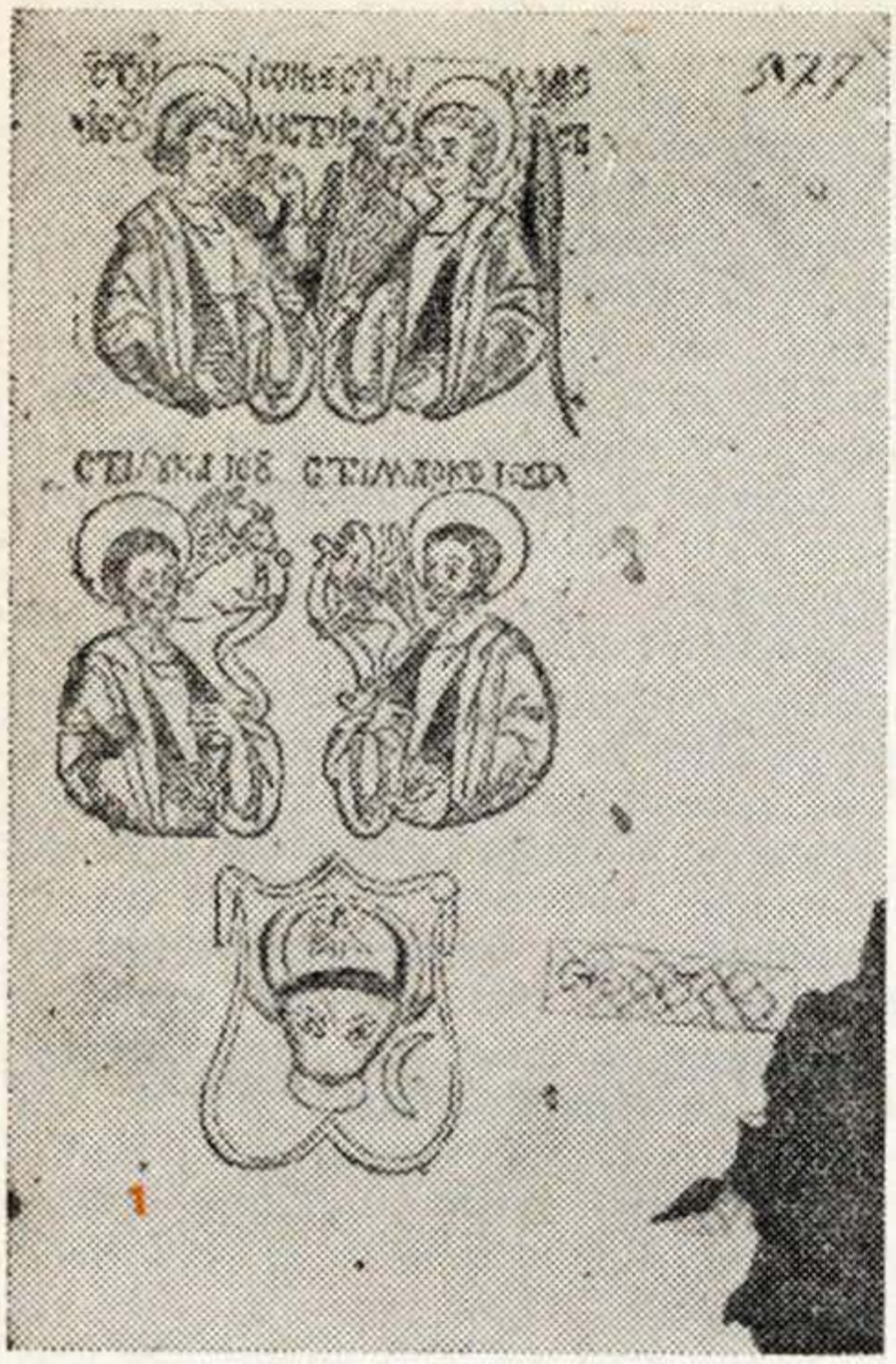

perfectă doar cu *Tetraevanghelul slavon* din 1546. Este și mai interesant faptul că inițiala M (fig. 3), în forma specifică pe care o găsim în *Tetraevanghelul slavon* din 1546, reprezentînd stema orașului Sibiu, se regăsește în *Evangheliarul slavo-român*. Subliniem că această inițială absolut identică în cele două tipărituri, nu mai apare în nici o tipăritură chirilică din secolul al XVI-lea, nici autohtonă, dar nici străină. Totodată, o serie de trăsături ale literelor celor două tipărituri arată clar identitatea tiparului. Astfel, de exemplu, dacă în tipăriturile lui D. Liubavici, Coresi și Lorinț întîlnim un „m aliniat", în *Tetraevanghelul slavon* din 1546 și *Evangheliarul slavo-român* găsim consecvent un „m cu poale", asemănător literei din tiparul macarian și manuscriselor moldovenești din acea perioadă.

Analiza caracteristicilor poligrafice ale literelor de rînd și ale inițialelor ne-a dus la concluzia că *Evangheliarul slavo-român* a fost tipărit în aceeași tiparniță ca și *Tetraevanghelul slavon* din 1546, adică la Sibiu.

Tipărirea unui text românesc cu caractere chirilice de la tiparul slavonesc nu prezenta greutăți deosebite. Sînt totuși unele litere care nu se găsesc în alfabetul chirilic. Este vorba, întîi de toate, de litera „î". Trebuia gravată deci o nouă literă pentru tipărirea textului românesc. Felul în care a fost soluționată această problemă în *Evangheliarul slavo-român* constituie — după părerea noastră — un argument esențial împotriva părerii că tipărirea *Evangheliarului slavo-român* s-ar datora lui Coresi. În *Evangheliar* litera „î" are o tăietură cu totul aparte (fig. 4), complet deosebită de litera lui Coresi din *Tetraevanghelul românesc* de la 1560-1561 sau din alte tipărituri românești coresiene (fig. 5). De fapt, această formă a literei „î" nu se întîlnește în nici o altă tipăritură românească din secolul al XVI-lea. Asupra acestui fapt a atras atenția și Ioan Bogdan, dar semnalarea lui a fost ocolită pînă acum de cercetătorii noștri.

În afară de formele specifice ale literelor de rînd și inițialelor și aranjarea textului în pagină, prezentarea grafică generală a *Evangheliarului slavo-român* arată o identitate perfectă cu cea a *Tetraevanghelului slavon* din 1546 (fig. 6 și 7). Acestea ne permit, deja, să atribuim tipărirea *Evangheliarului* tipografiei din Sibiu și să fixăm anii 1547-1554, ca ani de imprimare, deoarece după datele de care dispunem, tipograful din Sibiu, Filip Moldoveanul, alias Philippus Pictor sau Mahler, dispare după 1554 de pe arena istorică.

Rezolvarea definitivă ne-a oferit-o însă analiza hîrtiei și a filigranului.

În laboratorul de conservare și păstrare a documentelor din Leningrad această analiză a fost făcută cu ajutorul izotopilor radioactivi. Tot acolo, la cererea noastră, s-a efectuat fotografierea, mai bine-zis betaradiografierea celor două variante de filigran existente pe hîrtia *Evangheliarului slavo-român*. Cele două imagini de filigran, obținute astfel, au fost comparate de noi cu figurile de filigran aflate pe hîrtiile, documentele și socotelile orășenești din Arhivele statului de la Brașov, Sibiu și Tîrgu Mureș și la Secția de manuscrise de la Bi-

blioteca Academiei R. S. România. Cercetarea efectuată ne-a arătat că filigranul hîrtiei pe care s-a tipărit *Evangheliarul slavo-român* aparține morii de hîrtie din Brașov, iar cele două tipuri ale *rădăcinii de stejar cu coroana deasupra*, care se întîlnesc în *Evangheliar*, apar pe documentele transilvănene datate între anii 1551—1557, dar cel mai frecvent și absolut identic în anii 1551—1553. Același tip de filigran se găsește pe tipăriturile transilvănene sau tîrgoviștene între anii 1556—1558 și nu mai apare deloc după această dată. Faptul acesta exclude posibilitatea tipăririi *Evangheliarului slavo-român* după 1557. Tipăriturile coresiene de după 1560 și cele ale lui Lorinț poartă un alt tip de filigran al morii de hîrtie din Brașov sau filigranul morii de hîrtie din Sibiu, înființată în 1573.

Acestea sînt, pe scurt, argumentele pe care se întemeiază afirmația noastră că *Evangheliarul slavo-român* a fost tipărit la Sibiu, înainte de 1554, de către Filip Moldoveanul. Aceasta înseamnă că la Sibiu s-a tipărit primul text românesc cunoscut pînă în prezent și pînă cînd nu se va găsi vreun exemplar din *Catechismul românesc lutheran* din 1544, *Evangheliarul slavo-român* rămîne să fie considerat drept prima tipăritură de text românesc, căci Coresi imprima primele texte românești abia după 1559.

Importanța tipăriturii nu constă numai în faptul că deplasează cu circa un deceniu mai înainte începuturile imprimării textelor românești ; textul *Evangheliarului* este o traducere necunoscută pînă azi a Evangheliei lui Matei, deosebindu-se de primele texte rotacizante maramureșene, precum și de traducerea publicată la Brașov de Coresi în 1560—1561.

Fondul de cuvinte al limbii române literare din secolul al XVI-lea se îmbogățește mult prin textul sibian. Expresii ca *„adunarea poporului"*, alternanța sinonimelor *popor* și *nărod*, este un lucru pe care nu-l întîlnim în tiparul coresian de limbă română. *Evangheliarul din Sibiu* prezintă o mare importanță pentru istoria limbii române din secolul al XVI-lea, nu numai în ce privește fondul de cuvinte, ci și în privința gramaticii etc. După părerea academicianului Emil Petrovici, care a studiat întreg textul, *Evangheliarul sibian* este scris în grai moldovenesc, prezentînd o mare importanță pentru cunoașterea limbii vorbite în acea vreme pe întreg cuprinsul patriei noastre. Specialiștii sînt de părere că *Evangheliarul sibian* este o traducere, în cea mai mare parte, mult mai reușită decît traducerea din 1560—1561 tipărită de Coresi. Toate acestea vor face necesară revizuirea unor concluzii acceptate pînă acum cu privire la istoria limbii române din secolul al XVI-lea și capitolele respective din tratatul de *Istoria limbii române* vor fi mult îmbogățite prin noul material lingvistic oferit de textul *Evangheliarului din Sibiu.*

Este o problemă a cercetărilor viitoare de a stabili timpul și împrejurările în care s-a efectuat traducerea textului *Evangheliarului sibian* și de a emite păreri în privința persoanei traducătorului. Se poate spune că textul românesc nu este o traducere servilă a textului slavon, în multe pasaje putîndu-se constata cu precizie că traducătorul a avut la dispoziție și textul german

3

4

5

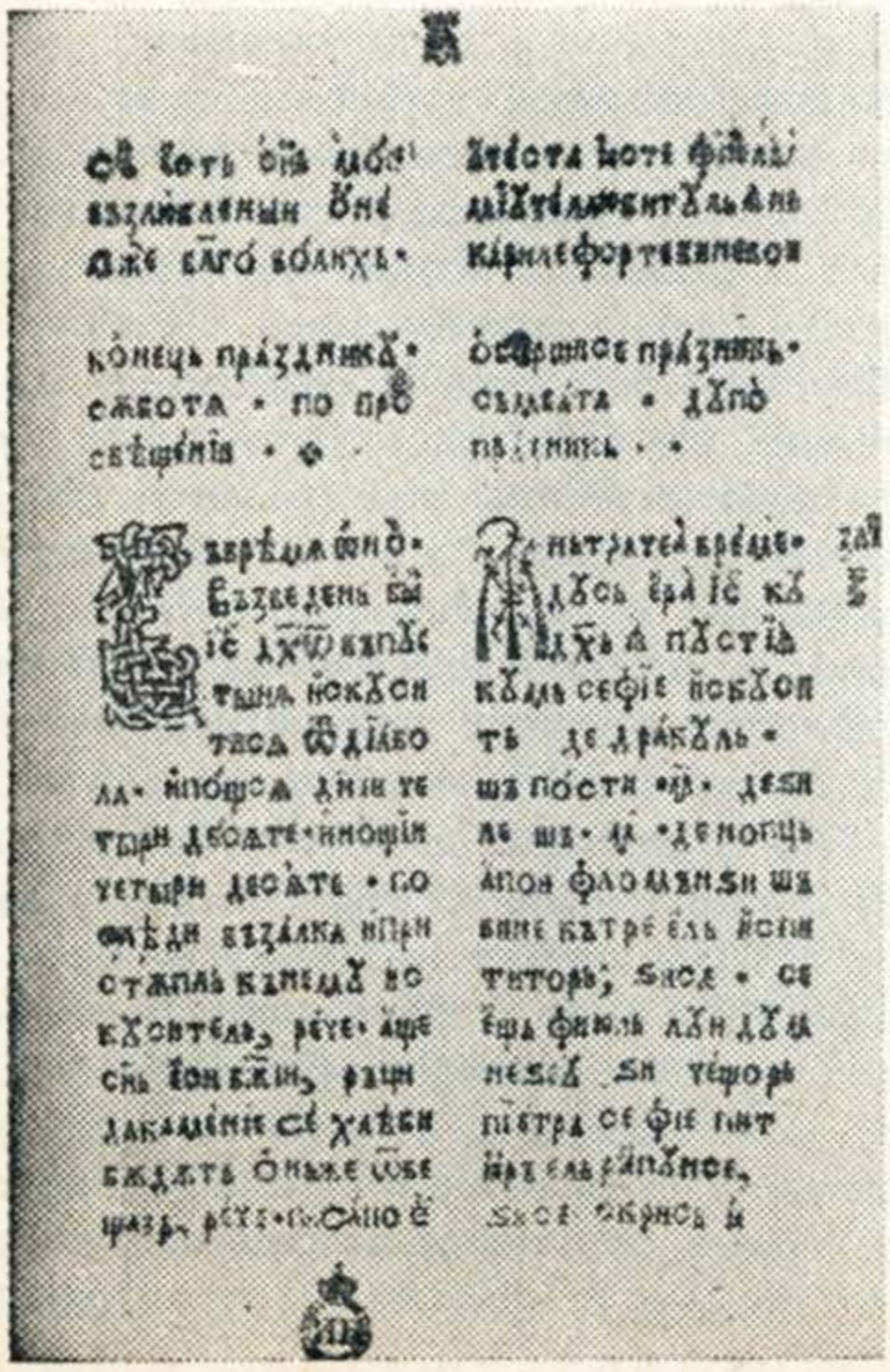

al Bibliei lui Martin Luther. După toate probabilitățile textul a fost tradus în Moldova, deși în această privință există și alte păreri. În acest sens, cercetătorul Șerban Papacostea, într-un articol apărut în 1958, se referă la o scrisoare, din 11 martie 1532, adresată de un necunoscut unui corespondent de la Universitatea din Cracovia în care se menționează faptul că un bărbat în vîrstă, din Moldova, a sosit la Wittemberg ca să-l vadă și să-l audieze pe Martin Luther. Cărturarul moldovean „vrea să îngrijească de tipărirea celor patru evanghelii și a «epistolelor» lui Pavel în limbile română, polonă și germană". Este evident că în Moldova exista o traducere românească a celor patru evanghelii, deci inclusiv și a Evangheliei lui Matei, și admițînd că tipăritorul *Evangheliarului sibian* a fost Filip din Moldova, se poate presupune că el a folosit această traducere, făcută înainte de 1532, pentru a fi tipărită în românește la Wittemberg. S-ar putea deci, ca *Evangheliarul sibian* să fi cuprins nu numai evanghelia lui Matei, ci și celelalte evanghelii, dar exemplarul din Leningrad ne-a păstrat doar pe cea a lui Matei.

Este clar că traducerea textului, sau poate numai adaptarea lui, s-a făcut într-un mediu lutheran, reformat. Așa se explică faptul că el conține atacuri directe la adresa ierarhiei bisericii ortodoxe. Un exemplu : prelatul care l-a condamnat pe Hristos la moarte — în *Evangheliarul slavo-român* — are funcția de *mitropolit* și este înconjurat de *piscupi*, «episcopi». S-ar putea comite o compromitere mai mare a ierarhiei bisericești ortodoxe în ochii credincioșilor decît această faptă condamnabilă și nedreaptă ? Amintim aici că diaconul Coresi nu folosește niciodată cuvintele de mitropolit sau piscupi în acest context. Reiese clar că cel puțin tipărirea *Evangheliarului sibian* nu s-a putut face într-un mediu ortodox, ci numai într-un mediu în care ierarhia bisericii oficiale era vehement atacată, într-un mediu eretic din punctul de vedere al bisericii oficiale.

Astfel, *Evangheliarul slavo-român* ridică o serie de probleme noi legate de apariția scrisului literar românesc, de începuturile tiparului chirilic în Transilvania și de istoria limbii române.

Ținînd seama de importanța științifică a acestui text, Secția de filologie a Academiei a hotărît editarea sa integrală, împreună cu fotocopii, fapt care va ușura continuarea cercetărilor începute.

PUNCTE DE VEDERE

POATE FI LOCALIZATĂ BURIDAVA LA OCNIȚA?

prof. univ. dr. docent D. TUDOR

Unele descoperiri arheologice care se arată a fi importante prin aspectul topografic și prin bogăția vestigiilor de cultură materială din vechi așezări ce-și tăinuiesc încă anonimatul toponimic, îi îndeamnă adesea pe cercetători să încerce diferite ipoteze pentru stabilirea denumirii antice a locului. Numai în cazul cînd nu există alte dovezi istorice care să le stea în cale, este firesc ca asemenea ipoteze să aibă o valabilitate științifică oarecare.

Entuziasmat de frumoasele rezultate ale săpăturilor ce conduce în așezarea dacică de la *Ocnița* (lîngă Ocnele Mari), colegul Dumitru Berciu presupune că Buridava din epoca regatului dac se găsea acolo, și nu la satul Stolniceni de pe malul Oltului (vezi *Magazin istoric* nr. 6/1967, pag. 5 și urm.), așa cum se știa pînă acum. Ca responsabil științific al șantierului arheologic de la Stolniceni-Buridava, este firesc să-mi spun și eu părerea.

Indicațiile coordonatelor geografice ale lui Claudiu Ptolemeu (secolul al II-lea e.n.) nu ne ajută prea mult la localizarea Buridavei getice și a *populației* autohtone a Buridavensilor (nu a *tribului*, cum scrie D. Berciu !).

Hotărîtoare pentru localizarea Buridavei getice și mai apoi romane la Stolniceni sînt însă informațiile din așa zisul „papirus Hunt" (păstrat la Muzeul Britanic, Londra). Documentul ne spune că un detașament militar din *cohors I Hispanorum veterana* se găsea la acea dată „în garnizoană la Buridava". Papirul amintit datează din anii 102—105 e.n. (vezi studiile lui C. Daicoviciu, R. Syme, J. F. Giliam etc.) ; după unii învățați chiar mai dinainte, din anul 99 e.n. (R. O. Fink, R. Vulpe etc.). Indiferent de o datare riguroasă, este sigur că documentul nostru ființează din anii cînd Decebal era încă în viață și nu se crease provincia Dacia. Este deci normal să cerem a ni se arăta la Ocnița și prezența castrului în care stăteau soldații „trimiși la Buridava" din cohorta de Hispani, mai înainte de 105 e.n. ? Or, acolo nu există asemenea dovezi. Dimpotrivă, ele au apărut la Stolniceni, așa cum le cerea papirul ! Săpăturile arheologice din ultimii ani au scos la lumină, la Stolniceni, un valoros și abundent material epigrafic, care arată acolo, în anii respectivi, prezența cartierului general de comandă al guvernatorului din Moesia inferioară (nordul Bulgariei și Dobrogea), sub ale cărui ordine se afla și detașamentul din cohors I Hispanorum veterana, amintit în papir. În jurul guvernatorului mai erau și alte detașamente militare din legiunile I Italica, V Macedonica, XI Claudia, cohors II Flavia Bessorum, cohors IX Batavorum etc. De subliniat că singura mențiune epigrafică locală despre soldații din cohorta de Hispani nu a apărut la Ocnița, ci tot pe malul Oltului !

Numai din aceste indicații papirologice și epigrafice apare clară existența Buridavei getice la Stolniceni, mai înainte de supunerea Daciei. Tot acolo era și în secolul al III-lea e.n., cînd *Tabula Peutingeriana* (o hartă romană din secolul al III-lea e.n.) o înscrie între localitățile *Pons Aluti* (Ioneștii Govorii) și *Castra Traiana* (Dăești-Sîmbotin). Distanțele cifrice de pe această hartă corespund pertect cu cele dintre ceie trei localități !

Nu-i deloc valabil nici argumentul despre o distrugere de către romani a unei Buridave getice de la Ocnița, urmată de o transplantare a toponimului la Stolniceni (invocîndu-se în acest sens, în chip greșit, cliseul Sarmizegetusa de la Grădiștea Muncelului — Sarmizegetusa din valea Hațegului). La Stolniceni, romanii nu au găsit o *terra deserta* (ca în valea Hațegului, unde Traian a fundat o colonie), ci un străvechi și puternic tîrg dacic, așa cum rezultă din ultimele săpături arheologice. Numeroase descoperiri dovedesc că această populație băștinașă se găsea de secole la Stolniceni și că era foarte numeroasă sub stăpînirea romană. Tocmai acești daci numeroși de la Stolniceni impun, în continuare, folosirea toponimului Buridava pe care-l păstrau din epoca Daciei libere.

În concluzie, toate izvoarele antice scrise (geagrafice și epigrafice), cît și descoperirile arheologice recente ne spun, fără să greșim, că atît Buridava getică „liberă", cît și cea romană au fost numai la Stolniceni și nu poate fi vorba despre o „descălecare" a unui toponimic de la deal în luncă.

NAUFRAGIUL „MEDUZEI"

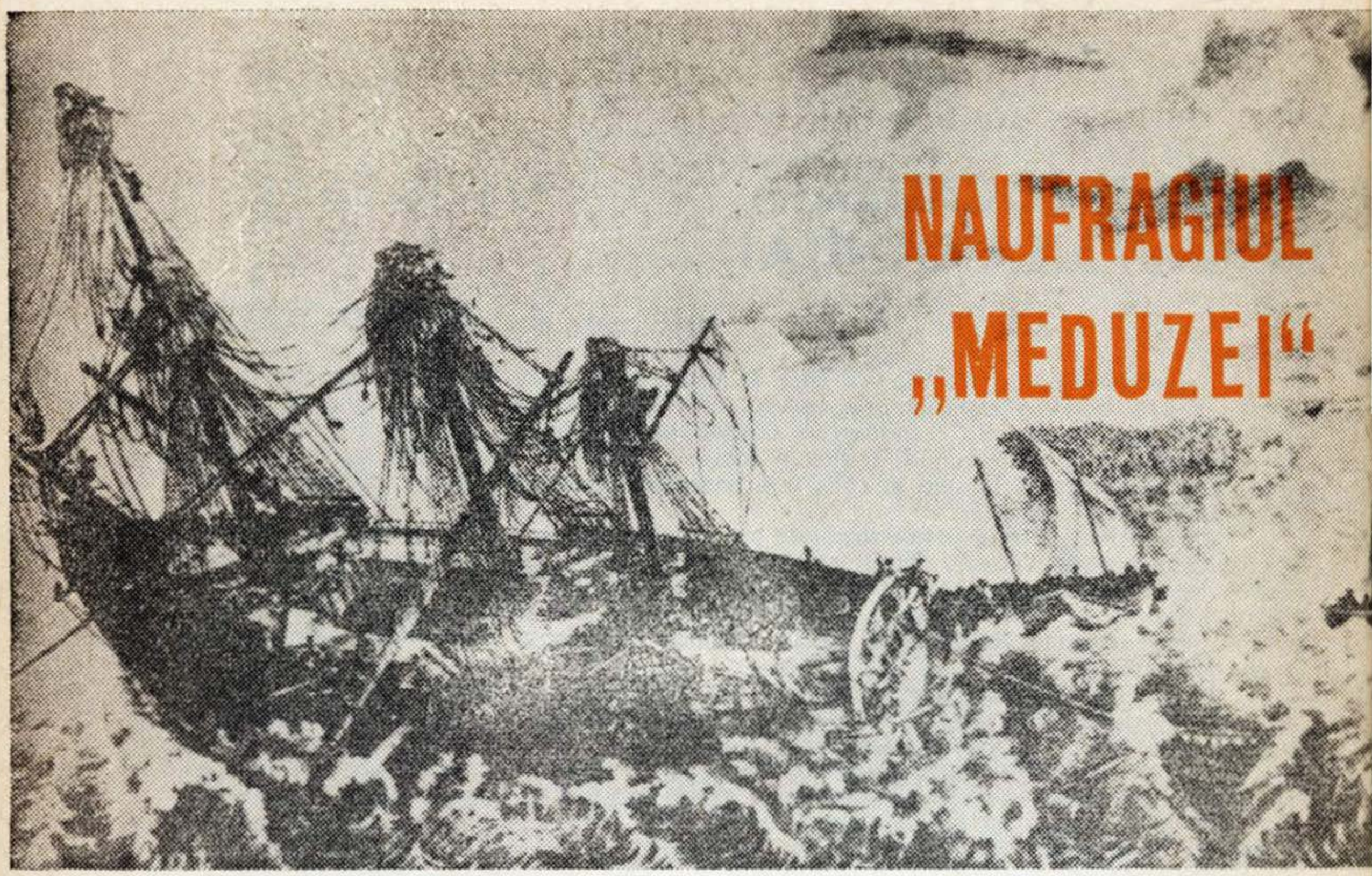

Fregata „Meduza", după o stampă din epocă

ANDRÉ CASTELOT

Laureat al Academiei Franceze pentru ansamblul lucrărilor sale, director al unei publicații de popularizare a istoriei, conducător al redacției istorice a editurii academice „Perrin", André Castelot este astăzi unul din cei mai citiți autori francezi în domeniul „istoriei pentru toată lumea". Tirajul global al volumelor sale depășea, la mijlocul acestui an, remarcabila cifră de trei milioane de exemplare.

In lucrarea „Dramele istoriei", apărută de curînd, Castelot narează cîteva din episoadele secundare, dar patetice, uneori chiar zguduitoare, ale trecutului. Naufragiul fregatei „Meduza" face parte din categoria marilor catastrofe maritime care au îndoliat omenirea. Impresia produsă de această dramă a mării a fost atît de puternică, încît a servit drept sursă de inspirație pentru numeroși scriitori și artiști, printre care este suficient să-i citățm pe Jules Verne și Théodore Géricault. Tabloul acestuia din urmă, „Pluta meduzei", care se află la muzeul „Luvru" este considerat drept una din capodoperele picturii franceze.

Prezentăm mai jos, într-o traducere prescurtată, capitolul consacrat naufragiului fregatei „Meduza", din volumul „Dramele istoriei" de André Castelot.

ILEANA-VASILESCU SOMEȘAN

In timpul domniei lui Ludovic-Filip, copiii din satul Bussière-Boffy huiduiau și aruncau cu pietre într-un bătrîn care nici nu mai îndrăznea să se arate pe ulițele satului, mulțumindu-se să se plimbe prin parcul castelului său.

Fiul său refuzase să se însoare „pentru ca numele familiei să se stingă o dată cu el". Într-o bună zi, tatăl lui l-a găsit mort : își zburase, de disperare, creierii. Bătrînului castelan nu-i mai rămînea decît să-și aștepte în singurătate moartea. Era omul care se făcuse vinovat de cel mai înspăimîntător naufragiu maritim — naufragiul fregatei „Meduza".

Se numea Hugues Duroy Chaumareys. Emigrat în urma Revoluției Franceze, s-a înapoiat în 1814 cerînd să fie reintegrat ca ofițer de marină. A fost numit căpitan și comandant al „Meduzei", o fregată care, în fruntea unei forțe de debarcare urma să ia în posesiune Senegalul. Escadra era compusă din patru unități : fregata „Meduza", corveta Ecoul (l'Echo), bricul „Argus" și goe-

Schiță inițială a celebrului tablou al lui Gericault, „Pluta Meduzei"

leta [1] „Loara". Goeleta era comandată de locotenentul de vas Giequel-Destouches, un bonapartist pe care Chaumareys l-a tratat de sus chiar de la prima lor întîlnire. Chaumareys, care nu mai comandase de mult, a găsit la bordul „Meduzei" un stat major lipsit de experiență. Cei zece gradați — inclusiv ofițerii — erau foști mateloți care își dobîndiseră galoanele în timpul războaielor napoleoniene. Unii fuseseră multă vreme prizonieri ai englezilor. Chaumareys îi disprețuia pentru că proveneau „din popor". Pentru dînsul, ei erau niște revoluționari și socotea că el, ca ofițer al regelui, trebuie să-i aducă pe calea cea bună! În felul acesta, atmosfera la bord a devenit foarte încărcată.

Echipajele fuseseră reduse pentru a se face loc unui corp expediționar compus din trei companii, însumînd 240 de oameni, ofițeri, subofițeri și, ca să spun așa, cantiniere [2]! Mai fuseseră îmbarcați funcționari ai viitoarei administrații coloniale, agenți comerciali, ingineri, exploratori, grefieri, muncitori. Mulți își luaseră cu dînșii soțiile și copiii. În total, civilii numărau 122 de persoane.

★

La 16 iunie 1816, escadra părăsește portul Rochefort. Nu peste multă vreme, „Meduza" și „Ecoul", mult mai rapide, se distanțează de „Argus" și „Loara". Chaumareys comite încă de la început o greșeală de calcul de 30 de leghe (165 km) spre est, eroare pe care o repară cu mare dificultate.

Principalul pericol în dreptul coastei Africii — între capul Blanc și capul Timiris — este faimosul banc de nisip de la Arguin, foarte aproape de suprafața apei, dar acoperit întotdeauna de valurile înșelătoare ale mării și constituind un baraj în drumul direct spre Saint Louis [3].

La 1 iulie, cu puțin înaintea nopții, Chaumareys are impresia că recunoaște la stînga sa, la o distanță de 35 de km, capul Blanc. Așa cum viitorul o va dovedi, e vorba doar de un nor, deoarece „Meduza" se afla atunci la jumătatea drumului între Capul Barbas și Capul Blanc. Cu toate acestea, co-

[1] Corveta este o corabie de război cu trei catarge, ca și fregata (care e ceva mai mică). Bricul avea două catarge, ca și goeleta. (N.T.).

[2] Sub acest eufemism erau desemnate femeile de moravuri ușoare care însoțeau trupele expediționare, mai ales în colonii (N.T.).

[3] Port în Senegal (N.T.).

mandantul dă ordin ca nava să se îndrepte spre sud-vest. „Ecoul", care navighează în urma fregatei, execută și el aceeași manevră. Sondajele efectuate de pe bordul lui, duc la constatarea că adîncimea apei e prea mică. Spre dimineață corveta semnalizează aceasta „Meduzei", însă Chaumareys și ofițerii săi nu iau în seamă avertismentul. „Ecoul" navighează prudent și rămîne mult în urmă.

La 2 iulie, ora 2 dimineața, adîncimea apei e de 50 de brațe de apă. La ora 4 dimineața : 60 de brațe. La 6 dimineața, Chaumareys asistă și el la sondare : 80 de brațe. Comandantul crede că e pe cale de a „înconjura" centrul bancului.

La amiază, sublocotenentul Mandet, care e de cart, se miră văzînd cum apa devine extrem de limpede și de verde. La ora 14, marea i se pare atît de tulbure, încît cere să i se permită sondarea. Comandantul refuză.

Apa a devenit însă atît de mîloasă, încît Mandet se hotărăște, din proprie inițiativă, să sondeze : 16 brațe ! În clipa aceea, Chaumareys, intrigat de oprirea fregatei, iese din cabină și urcă pe punte. Văzînd culoarea apei și aflînd care e adîncimea, ordonă îndreptarea vasului cu 23 de grade la vest. O nouă sondare : 6 brațe !

În aceeași clipă, o puternică zguduitură urmată de alte două ceva mai puțin violente clatină nava, care e imobilizată. „Meduza" a eșuat la 19°54' latitudine nordică și 19°21' longitudine vestică. Catastrofa s-a produs.

Sînt strînse velele, apoi vasul e ușurat aruncîndu-se peste bord vergi, crucetă, gabie ; întreaga arboradă superioară... După reflux se aruncă ancorele, pentru a putea menține mai bine stabilitatea fregatei.

S-a sperat că aruncînd cu ajutorul unei șalupe ancora la mare distanță în larg, acolo unde apa era adîncă, fregata s-ar desprinde din adîncitura pe care chila a făcut-o în nisipul bancului. Dar eforturile făcute în acest scop la 2 și 3 iulie eșuează.

La 3 iulie începe construirea unei plute mari, pe care să se poată transborda o cît mai mare parte din încărcătura vasului : butoaie cu pește sărat, apă și vin, cabluri, pînze de schimb, diverse mărfuri. Din niște butoiașe de făină s-a făcut un fel de embrion de parapet. În fața plutei au fost dispuși cei doi stîlpi care susțineau pînzele în formă de V, cu vîrful îndreptat înainte.

La 4 iulie e aruncată o nouă ancoră, cît mai departe, și toți — marinari, pasageri, soldați — încep să tragă la cabestan, reușind să „dezlipească" nava și s-o facă să se răsucească astfel, încît prora să fie îndreptată spre marea adîncă. În clipa refluxului, fregata începe să plutească, dar nu pentru multă vreme, și „Meduza" e repusă pe nisip.

La orele 11 seara pornește vîntul, marea devine furioasă, valurile încep să treacă peste punte și vasul începe să „scîrțîie". Fiecare avalanșă ridica fregata, izbind-o apoi cu putere din ce în ce mai sus pe bancul de nisip. Carena începe să ia apă.

La orele 3, un val și mai puternic spală puntea, smulgînd cu el cîrma cu armătură cu tot ; prin breșa largă creată, marea se năpustește în flancurile nefericitei fregate.

— Puneți în funcțiune pompa regală ! ordonă Chaumareys.

Dar, chiar „regală" fiind, pompa nu izbutește să facă față. „Meduza" nu mai e acum decît o epavă în bătaia valurilor, pe jumătate plină de apă. Nu mai există nici o speranță de a putea fi salvată, deci trebuie abandonată !

Ca mijloace de salvare există șase ambarcațiuni care nu sînt suficiente pentru a ajunge fie la coasta neprietenoasă și pustie, dar relativ apropiată, fie în delta Senegalului, în portul Saint Louis. Îmbarcînd dublul capacității prevăzute, pot fi salvate 200 de persoane — și în mare taină, de două zile s-a întocmit o listă a privilegiaților.

Dar restul ? Ceilalți aproape două sute de naufragiați ? Aceștia n-ar putea fi oare îmbarcați pe pluta gigantică de 140 de metri patrați, construită pentru descărcarea „Meduzei" și pe care bărcile s-o remorcheze ? Răspunsul la această întrebare e amînat mereu. Drept „comandant" al plutei e numit nu un locotenent sau sublocotenent, ci tînărul elev de marină Coudein, care a mai navigat, desigur, dar care e handicapat de o rană la picior. Bineînțeles, pluta va îmbarca „rudele sărace" ale naufragiului, adică soldații. Pentru a „păstra disciplina" sînt desemnați căpitanul Dupont, locotenentul Lheureux, sublocotenenții Lozach, Clairet și Anglas de Praviel.

Zorii zilei de 5 iulie se ivesc deasupra învălmășelii iscate de abandonarea fregatei.

— Nici un fel de bagaje, ordonă secundul. Puneți ce puteți pe voi, dar lăsați restul vestmintelor !

Chaumareys e incapabil să mențină ordinea. El părăsește printre primii bordul vasului, neluînd cu dînsul decît 28 de persoane, și e huiduit de cei rămași pe puntea înclinată a navei. Cîțiva soldați pun puștile la ochi, vrînd să-l ucidă ; numai intervenția energică a lui Praviel reușește să-i liniștească. Sublocotenentul ordonă îmbarcarea persoanelor destinate plutei. El dezarmează pe cei care trec prin fața lui, însă unii reușesc să ascundă cîte o sabie sau un pistol. Pe măsură ce se îmbarcă pasagerii ei, pluta se afundă, așa încît oamenii stau în apă pînă la genunchi. E deci imposibil ca cineva să se mai așeze — de altfel, din lipsă de loc, naufragiații nu pot sta decît în picioare, înghesuiți unul lîngă celălalt. Aspectul plutei e atît de înspăimîntător, încît vreo 50 de oameni preferă să rămînă la bordul epavei, cu speranța că, pînă la urmă, va veni cineva să-i caute. În inconștiența lui, Chaumareys va pretinde mai tîrziu că ei au refuzat să se îmbarce „mînați de un spirit de jaf".

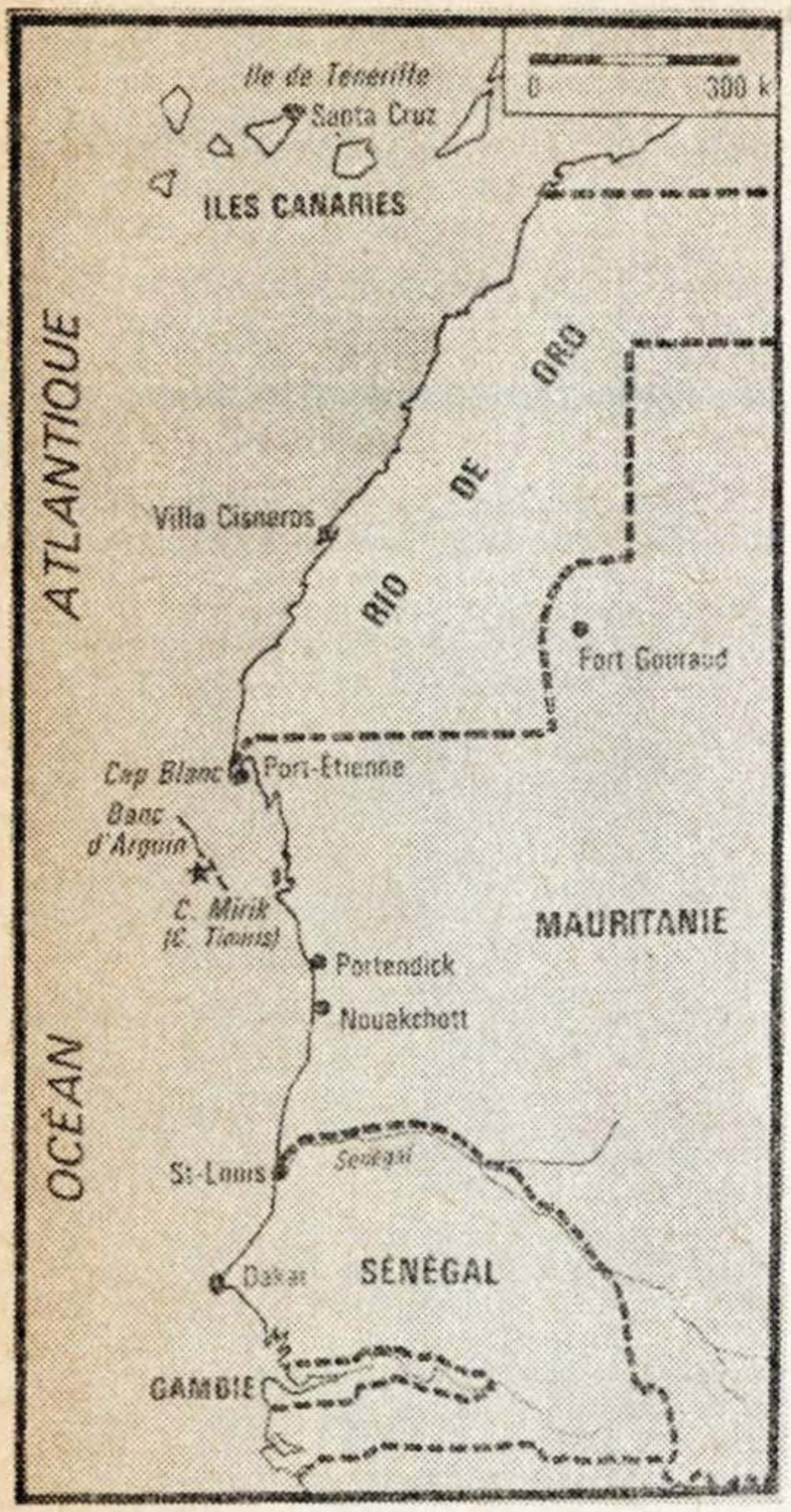

In largul coastelor Mauritaniei. Steaua indică locul unde s-a produs naufragiul

În momentul în care pluta arhiplină se îndepărtează de „Meduza", remorcată de ambarcațiunile de salvare, efectivul ei se compunea din 147 de naufragiați : Coudein — care neputînd sta în picioare s-a așezat pe un butoi plasat lîngă un mic catarg înfipt în mijlocul plutei, cei patru ofițeri din armata terestră, 119 soldați, o femeie, chirurgul secund de pe fregată, Savigny, geograful Carréard, 10 muncitori de la „societatea colonială africană" și vre-o 15 marinari. În șalupa comandată de locotenentul Espiaux, care ia apă ca un burete, s-au mai îmbarcat în ultimul moment 30 de persoane din cele rămase la bordul „Meduzei", unde nu mai sînt acum decît 17 „încăpățînați".

Pe șalupa sa, gata-gata să se scufunde, Espiaux a reușit să îmbarce 88 de persoane. Chaumareys preia comanda și convoiul, alcătuit din plută și bărcile care o remorchează pornește în grabă pentru a atinge cît mai repede coasta. Mai bine zis vrea să pornească, deoarece greutatea plutei e de așa natură, încît convoiul, imposibil de condus, deviază spre larg. Atunci începe drama !

Imitîndu-l pe Chaumareys, care dă exemplul, comandanții celorlalte cinci ambarcațiuni de remorcare taie cablurile care îi leagă de plută. Un vuiet imens de furie iese din 147 de piepturi : sînt cei 147 de oameni abandonați în clipa cînd vîntul și curenții îi trag spre larg ! Chaumareys revine spre plută, dar nu pentru a încuraja pe naufragiați, nu pentru a le promite salvarea, ci pentru... a se convinge dacă au fost într-adevăr desprinse cablurile. După aceea, el se îndreaptă spre coastă, urmat de celelalte ambarcațiuni.

★

Pluta „Meduzei" a fost pur și simplu părăsită. Și în ce situație ! Fără hartă, fără sextant, fără busolă. În momentul îmbarcării, pentru a nu crește și mai mult greutatea, s-a renunțat la alimente. Nu sînt acolo decît 5 butoaie de vin, foarte puțină apă dulce și un singur sac conținînd un amestec de biscuiți cu apă de mare, care e distribuit chiar din prima zi. Toți — în afară de Coudein, cocoțat pe butoi — stau în apă pînă la genunchi și sînt nevoiți să se țină mai mult sau mai puțin înlănțuiți pentru a nu fi aruncați în mare. Nu pot să se odihnească, fiindcă formează o masă imobilă.

Pluta ia pieptiș valurile, ca o scîndură pe apă, ridicată de fiecare talaz și măturată neîncetat de ele... Nici o manevră nu e posibilă. Mica pînză ridicată cu chiu cu vai nu servește la nimic : pluta nu ascultă decît de curenți. „Solul" plutei fiind compus în cea mai mare parte din bucăți rotunde de lemn, numeroși pasageri alunecă printre ele, chiar din prima noapte. Mulți au acum picioarele fracturate. Alții cad peste așa zisul bord, pe care pluta de fapt nici nu-l are. În zorii celei de a doua zi, douăzeci de persoane au și dispărut. De disperare un matelot și doi elevi se aruncă în mare.

Coudein, prea slăbit și bolnav pentru a putea fi în stare să comande, e înlocuit de chirurgul secund al „Meduzei", Savigny. Acesta nu găsește ceva mai bun pentru „întreținerea moralului" decît să fluture prin fața nefericiților pasageri ai plutei speranța răzbunării împotriva celor care i-au părăsit !

Pluta continua mereu să derive, marea să o mănînce și să o ridice pe coama valurilor... Cîțiva exaltați, cuprinși de un delir colectiv, deschid un butoi de vin și se îmbată după care, declarînd că preferă moartea unui astfel de calvar, încep să taie cu toporul legăturile dintre bîrnele plutei. Savigny și cîțiva ofițeri, cu armele în mînă, îi atacă ; răzvrătiții vor să-i arunce în mare și reușesc să-i înghesuie înspre catarg. Încăierarea devine generală, micul catarg se prăbușește, oamenii cad peste bord... Și, deodată, totul se liniștește, la fel de repede cum a început !

„Răsculații" cer scuze ofițerilor, dar în toiul nopții lupta reîncepe. În zori se face numărătoarea : 63 de noi victime !

În timpul ciocnirilor, infima cantitate de apă dulce și patru butoaie de vin au fost aruncate în mare. Nu a mai rămas decît un singur butoi de vin — care a fost împărțit între supraviețuitori. Naufragiații, fiind tot timpul în apă pînă la genunchi și chiar pînă la mijloc, nu prea suferă de sete. Foamea însă se face simțită cu cruzime. Oamenii încearcă să-și mestece îmbrăcămintea, cizmele, pălăriile. La 7 iulie, cîțiva nefericiți, chinuiți de o foame cumplită, smulg cîteva fîșii din carnea cadavrelor care împînzesc pluta și le devorează cît ai clipi. Ceilalți pasageri nu-și pot învinge repulsia pe care le-o inspiră o hrană atît de înspăimîntătoare.

În cursul celei de a patra nopți, luptele reîncep și, în zori, un al treilea elev se sinucide. La 8 iulie, din 147 de persoane îmbarcate pe plută, nu au mai rămas decît 27 de supraviețuitori, printre care o femeie. După o consfătuire, ținută sub semnul celei mai înfiorătoare deznădejdi cei cincisprezece oameni sănătoși hotărăsc să arunce în mare pe răniți și pe bolnavi. În felul acesta, supraviețuitorii vor putea primi 2 sferturi de vin pe zi, timp de șase zile.

Un soldat și trei mateloți execută această crîncenă misiune. Cea din urmă este aruncată în mare femeia. Cei 15 supraviețuitori își aruncă și ei, în mod simbolic, armele, cu excepția unei săbii păstrate, desigur, pentru a servi drept cuțit.

Pentru a se feri de umezeală, ei desprind cîteva bîrne și cîteva scînduri, din care fac, în mijlocul plutei, un fel de platformă. Era și timpul : pielea picioarelor și coapselor lor arată de parcă li s-ar fi aplicat ventuze. Lipsindu-le însă mica absorbție de apă prin membrele inferioare, setea, sub soarele tropical, se face simțită. Supraviețuitorii improvizează și un soi de cort ; în cea de a doua zi vinul isprăvindu-se, se resemnează cu toții să-și bea urina.

În cea de a douăsprezecea zi, opt dintre supraviețuitori decid să construiască o plută mai mică, deci mai ușor de mînuit, cu care speră să poată ajunge la coastă. Abia pusă pe apă, însă, pluta se răstoarnă.

La 17 iulie — cea de a treisprezecea zi a cumplitei odisee — se zărește o pînză : e bricul „Argus", plecat nu în căutarea lor, ci cu misiunea de a găsi epava „Meduzei" și de a recupera „de preferință obiectele de preț, fără a precupeți nimic pentru salvarea a trei butoaie conținînd 90 000 de franci aparținînd regelui". Despre naufragiații de pe plută și despre cei 17 supravietuitori rămași la bordul fregatei, nici o vorbă !

Cei de pe plută flutură zadarnic pînze, zdrențe și veșminte, „Argus"-ul, în ciuda numelui său, nu vede nimic și se îndepărtează. Oamenii se adăpostesc din nou sub cortul improvizat pentru a aștepta moartea. Din fericire — cu două ore mai tîrziu — pluta găsindu-se la 90 km de coastă și la 120 km de „Meduza" — se zărește din nou bricul. De data aceasta îi observă și el, oprește și lasă la apă o barcă.

Cei 15 supraviețuitori sînt salvați ! Printre ei sînt opt ofițeri și subofițeri, chirurgul, un inginer, un elev, un matelot, un infirmier și un soldat negru.

★

În timp ce primesc îngrijiri, ei află soarta celor care i-au abandonat cu 13 zile în urmă. Bărcile guvernatorului și ale comandantului au ajuns fără prea mari dificultăți la Saint Louis, avînd hartă, busolă și compas. Au suferit fără îndoială de foame și de sete, dar în a patra zi de navigație au acostat în preajma corvetei „Ecoul". Chaumareys n-a scos nici o vorbă ; colonelul Schmeltz a fost acela care s-a îngrijit să trimită „Argus"-ul în căutarea „Meduzei".

Rînd pe rînd, naufragiații de pe celelalte ambarcațiuni au debarcat pe coasta Africii. Unii, ajunși la 6 iulie la capul Mirik, s-au tîrît printre dunele de nisip de pe coastă. Cinci sau șase din ei au pierit de sete. Alți naufragiați au fost luați prizonieri de mauri și eliberați abia peste cîteva săptămîni. Din cei rămași pe epavă, sînt găsiți la 4 septembrie (după 52 de zile !) trei oameni între viață și moarte.

Bilanțul general din cele 396 de persoane îmbarcate la Rochefort pe fregată, naufragiul „Meduzei" a făcut între 150 și 160 de victime. Chaumareys nu-și dădea seama de gravele sale răspunderi. Navigînd spre Franța, neștiind că „Journal des Débats" publicase relatarea lui Savigny și că o comisie fusese instituită pentru a-l judeca, scria ministrului : „Rog pe Excelența voastră să-mi acorde cîteva luni de concediu pentru restabilirea sănătății mele, care fiind într-o mare zdruncinare, are nevoie de îngrijiri". Abia la sosirea la Rochefort a aflat că asupra lui apăsau cinci acuzații : despărțirea de „Loara" și „Argus" ; eșuarea „Meduzei" ; pierderea totală a fregatei ; evacuarea și abandonarea ei ; abandonarea plutei.

Comisarul regal (procurorul) a ajuns la concluzia că Chaumareys nu era vinovat decît de al doilea și al patrulea cap de acuzare. De celelalte, inclusiv abandonarea plutei, căpitanul a fost absolvit. La 3 martie 1817, după o deliberare care s-a prelungit de la amiază pînă la 10,45 seara, deoarece doi judecători cereau pedeapsa cu moartea, președintele a pronunțat sentința, adoptată cu o majoritate de cinci din opt voturi : radierea din corpul ofițerilor de marină și efectuarea a trei ani de închisoare.

Peste drama „Meduzei" cădea cortina.

CE ȘTIM DESPRE LIMBA TRACO-DACILOR

prof. univ. dr. docent I. I. RUSSU

Interesul deosebit pe care-l stîrnește nu numai între cercetătorii de specialitate (filologi-lingviști, istorici, geografi, etnografi-etnologi etc.) și între oamenii de cultură, dar și în cercurile mai largi ale publicului din țara noastră, problema limbii traco-dacilor și a legăturii ei cu limba română se explică prin importanța ei teoretică-științifică excepțională și prin implicațiile pe care le are pentru istoria veche și etnogeneza românilor. Atare interes, așteptările și speranțele firești, au fost pe deplin răsplătite de rezultatele concrete, mai ample și de valoare ce s-au dobîndit prin cercetări, mai ales în ultimele două decenii, în anii de după eliberarea țării, în condițiile avîntului general luat de toate ramurile științei în cadrul revoluției culturale și construcției socialismului.

Mijloacele prin care traco-dacica (dispărută la sfîrșitul antichității greco-romane, prin secolul al VI-lea) poate fi cunoscută parțial sub raport filologic-lingvistic (etimologic) și valorificată istoricește, sînt două : *a)* direct din resturile ei antice ; *b)* indirect, prin ereditatea din limba română (lexicul actual românesc).

Resturile fragmentare, destul de numeroase cantitativ, dar majoritatea de valoare scăzută sau nulă, constînd din cuvinte izolate (glose) și multe nume proprii, dau posibilitatea (numai o parte din ele, o „minoritate") de a se stabili, prin metoda comparativ-istorică, tipul și grupa la care aparține limba tracică, determinînd fonetica, derivarea și o serie de cuvinte cu etimologie clară ; celelalte fragmente de limbă (marea lor majoritate) rămîn deocamdată obscure, neelucidate sub raport etimologic, fără o legătură de înrudire stabilită în lexicul altor limbi numite „indo-europene" (sanscrita, persana, slavo-baltica, armeana, greaca, latina, germana, celtica etc.). Apartenența limbii traco-dacilor la această grupă-familie este un fapt de mult recunoscut, care oferă mijlocul de studiu comparativ-istoric și garanția că rezultatele (sau cel puțin majoritatea lor) privind una dintre limbile dispărute ale aceleiași familii sînt concrete și valabile.

S-a stabilit mai de mult și s-a verificat de curînd că traco-dacica era o limbă indo-europeană de tipul numit „satem" (ca sanscrita, persana, balto-slava, armeana și illyra) și prezenta un sistem fonetic bine determinat, ale cărui trăsături le găsim întocmai în cuvintele românești autohtone, adică acele vocabule vechi generale și populare ce nu sînt latinești ori slavonești, dar nici de altă obîrșie mai recentă ; acesta constituie al doilea mijloc de cunoaștere (indirectă) a limbii traco-dacilor și, totodată, una din cele mai puternice probe documentare pentru elucidarea problemei puse de etnogeneza și continuitatea daco-romană și românească.

Cele două grupe de elemente lingvistice (adică resturile fragmentare din antichitate și cuvintele păstrate de limba romanică-românească) sînt atît de strîns și inseparabil legate între ele, încît se poate spune, anticipînd, că ele formează un singur sistem lingvistic-etimologic indo-european, care este traco-dacic pe de o parte, general românesc (privind toate dialectele limbii române) pe de altă parte.

Sînt vechi cercetările, precedate de unele încercări timide (cu ipoteze și aserțiuni hazardate) privind limba traco-dacilor și prezența cuvintelor daco-getice în limba română. Pe la anul 1720, Dimitrie Cantemir preconiza existența unor vocabule dacice la români, la fel ca suedezul Johannes Thunmann (1774), continuați în forme ceva mai concrete, în secolul al XIX-lea, de slovenii Bartolomeu Kopitar (1829) și Francisc Miklosich (1862) ; studiul direct al resturilor lingvistice traco-dace a fost început de Jakob Grimm (1848), Paul de Logarde (1866), August Fick (1875), continuat de Wilhelm Tomaschek (1880, 1893), Paul Kretschmer (1896), Norbert Jokl (1926), Dimiter Decev (1930, 1952) și alții ; în România : Vasile Pârvan, G. G. Mateescu etc. Foarte mulți „tracologi" și romaniști au urmărit simultan ori deosebit și problema elementului neroman și prelatin în limba română, recunoscîndu-se încă de la mijlocul secolului al XIX-lea existența a vreo 4 duzini de cuvinte românești comune cu albaneza ; dar majoritatea filologilor români și străini au adoptat și susținut teza simplistă (dovedită complet eronată, în ultima vreme) că acele cuvinte au fost împru-

mutate din albaneză în română ; era o premiză falsă, din care se scotea falsa concluzie istorică despre conviețuirea albano-română în Peninsula Balcanică la începutul evului mediu și „imigrarea" românilor din Moesia (sud-estul Serbiei) spre Dacia carpatică prin secolele XII—XIII. Principalii cercetători care au stabilit cadrul științific al studiului limbii trace au fost cehul-austriac Tomaschek și vienezul Kretschmer, pe care i-au urmat alții, iar în linii generale și noi, în ultimele două decenii, cînd cercetarea s-a lărgit, adîncindu-se, mijloacele documentare au sporit, criteriile etimologice-comparative s-au multiplicat și diversificat ; ca urmare, rezultatele valabile și utile sînt azi mult mai ample, precise și concludente.

Tot ce s-a realizat și achiziționat util în trecut a fost preluat și amplificat de cercetarea din ultima vreme în țara noastră (lăsînd, firește, la o parte ori aruncînd peste bord o sumedenie de teze și ipoteze neverosimile, hazardate sau pur și simplu aberante, existente și în alte compartimente ale cercetării filologice și istorice), prin adăugarea de noi puncte și soluții sigure sau cel puțin foarte verosimile. Realizările de pînă acum — destul de modeste, reduse față de alte idiomuri bine cunoscute (ca greaca, latina, slava, germanica, celtica, persana etc.) — în studiul limbii traco-dace se pot exprima rezumativ în : stabilirea locului ce ocupa aceasta în familia genealogică „indo-europeană" ; sistemul ei fonetic și derivarea, etimologia unui număr de vreo 100 de cuvinte (inclusiv nume proprii, din cele vreo 2 200 cunoscute) cu formă (structură fonetică și derivație) și semnificații clare, sigure (de exemplu, în tracică *aspo-*, *espo-* însemna „cal", *dava* „oraș, sat, localitate", *bria* și *dizos* „cetate, burg", *blosta* „floare", *bryton* „un fel de bere", *gaidro* „bucurie, veselie", *zemel-*, *zamol-* „pămînt", *gordio-* „incintă, gard, cetate" etc.) ; supraviețuirea unor elemente traco-dace pînă azi în toponimia Traciei, Moesiei și Daciei.

Atare elemente lingvistice fragmentare, dar aparținînd evident unui sistem, unui tip de limbă, sînt oricum importante și valoroase, absolut necesare pentru determinarea poziției traco-dacilor în cadrul indo-european, pentru începuturile și dezvoltarea lor istorică ; totodată, ele servesc ca mijloc util și indispensabil în acțiunea de identificare și elucidare a elementelor lexicale preromane în limba română, adică în operațiile complexe și dificile de stabilire a filiației, a fondului lexical autohton, indo-european (dar nu latin, nici albanez ori slav etc.) al limbii române. Acesta din urmă nu poate fi explicat, justificat și corect interpretat istoricește decît în lumina lexicului și foneticii traco-dace, după cum, la rîndul ei, traco-dacica nu poate fi just înțeleasă (mai întîi sub aspectul „supraviețuirii" și în epoca medievală și modernă) fără aportul pe care-l aduce tocmai acel lot de cuvinte zise „obscure, enigmatice", dar (după ultimele cercetări) evident de obîrșie preromană, traco-dacică în limba romanică-românească.

*

Optsprezece veacuri despart chipurile dacilor de pe Columna Traiană de fotografia lui Ionu lui Toaderu Tomoaii din Țara Oașului... Asemănarea lor este, însă, izbitoare (foto : Ioniță G. Andron)

*

În linii generale, azi este stabilit că acele cuvinte sînt vreo 160 (înțelegînd „cuvinte-tip", de bază din care se formează familia derivatelor ; de exemplu : *brad*, din care *brădet, brădan ; groapă, îngropa, îngropăciune* etc.), o parte (71) existînd (avînd corespondente) și în limba albaneză (*abure, baltă, brad, brîu, brusture, bucura, buză, cruța, curma, cursă, capcană, dărîma, fărîmă, gard, gata, grapă, groapă, grumaz, gușă, mal, mazăre, măgură, mătură, moș, mugure, pîrîu, pururea, rînză, scrum, scula, sîmbure, strungă, șale, vatră* etc.), iar vreo 90 care lipsesc în albaneză (*aprig, arunca, baier, băga, băiat, beregată, brîndușă, brînză, caier, căciulă, cîrlig, copil, creț, droaie, dop, genune, ghiară, gorun, leagăn, lespede, mare, mire, mișca, morman, mușca, păstra, pînză, prunc, răbda, rezema, ridica, strugure, șir (înșira), tare, vătăma, viscol, zestre* etc.). Sînt toate deopotrivă (ambele „grupe" fiind evident din aceeași sursă, unică și unitară-omogenă, „substratul" lingvistic preroman) importante în economia generală a limbii, deci în desfășurarea vieții istorice a societății românofone în tot cursul existenței sale de două milenii.

Explicarea prezenței și vitalității acestor cuvinte (aparținătoare tuturor domeniilor terminologiei vieții sociale și culturii materiale) este posibilă și necesară (cum s-a spus) într-un singur sens : ele sînt „resturi" din limba traco-dacilor, înlocuită de latina oficială și populară (așa numita „latină-vulgară") în chiar gura (vorbirea) populației traco-geto-dace prin romanizare, în vastul proces de sinteză traco-daco-romană desfășurat în primele trei-patru veacuri ale erei noastre.

Asemenea crîmpeie de limbă (substantive, adjective, adverbe, verbe ; dar nici un pronume, numeral, prepoziție, conjuncție, precum nici elementele morfologice, sufixe), integrate organic și adînc în latina adoptată (romanica-româna), sînt documentele cele mai semnificative ale unei puternice unități social-economice și culturale a marii comunități etnice și lingvistice a traco-daco-romanilor din Dacia și Moesia dunăreană (din care se formează poporul român de mai tîrziu), ale continuității culturii lor materiale și spirituale, ale stabilității lor în teritoriile carpato-dunărene și balcanice. Elementul autohton, preroman („substratul"), considerat critic și realist în perspectiva dezvoltării istorice a latinității românești, raportat la ansamblul texturii lexicale a limbii de o structură gramaticală pregnant latină-romanică, formează principala piesă în marele dosar al documentării istorice privind problema etnogenezei românilor. Lotul de cuvinte preroman dovedește în chip peremptoriu — alături de romanitatea limbii române și de numele etnic-național *Romanus* (român) — esența însăși a procesului romanizării prin limbă (adică adoptarea limbii latine de către traco-geto-daci) ; o dată cu păstrarea multor elemente lexicale de mare importanță (deci, totodată, a unor noțiuni, produse, relații sociale și de producție) din perioada traco-dacică în cea traco-daco-romanică, a unor forme de cultură și a unui puternic nucleu social-etnic străvechi, purtător al etnicității și romanității noastre, s-au putut adăuga și integra succesiv diverse elemente etnice și lingvistice în cursul etapelor dezvoltării istorice a comunității antic-sociale românofone. Sinteza elementului lexical preroman traco-dacic în limba romanică-română constituie o dovadă concretă și elocventă pentru continuitatea traco-daco-romană timp de peste două milenii.

În viitor, munca de cercetare va utiliza aceste poziții cîștigate și consolidate mai ales în ultimele două decenii, urmînd să amplifice în detalii și sub toate aspectele asemenea rezultate, menite să elucideze integral fondul lexical preroman în limba română și prin el să așeze pe temelii mai largi teza despre obîrșiile traco-daco-romane și continuitatea străveche a poporului român pe meleagurile carpato-dunărene.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

15 NOIEMBRIE 1937

Ziua de ieri ne-a adus o întorsătură neașteptată în desfășurarea crizei.

Mihalache ceruse audiență urgentă pentru depunerea mandatului său. Regele i-a trimis vorbă că nu-l poate primi de dimineață, fiindcă trebuia să meargă la concert [1], și i-a fixat ora 3,30 p.m.

Audiența lui Mihalache a fost scurtă și, la ieșirea sa de la palat, șeful Partidului Național-Țărănesc a declarat ziariștilor :

„În audiența de azi, am mulțumit respectuos m.s. regelui pentru onoarea ce mi-a făcut-o de a mă fi însărcinat să formez guvernul pe temeiul programului de imediată guvernare (?) ce-i prezentasem cu o zi înainte, dar cu condiția *sine qua non* de a realiza o înțelegere cu dl. Vaida. În urma examenului situației și în deplin acord cu colaboratorii mei din conducerea centrală a partidului, am adus la înalta cunoștință a m.s. că, avînd toată dorința de a-i satisface cerința, condițiile însărcinării m-au pus în imposibilitatea de a-mi îndeplini mandatul.

Ca urmare, m-am văzut nevoit a depune mandatul cu care fusesem însărcinat.

Am arătat că *partidul, unitar și solidar, stă la dispoziția m.s. regelui, în scop de a servi țara și tronul*" [2].

După Mihalache, a fost chemat imediat Tătărăscu la palat. Audiență iarăși scurtă. Primul ministru a poftit pe gazetari la Președinția Consiliului, unde, după un ceas de așteptare, le-a dat următorul comunicat :

„Am prezentat m.s. regelui, azi la ora 4, demisia întregului guvern. Maiestatea sa, primind această demisiune, a binevoit a mă însărcina cu formarea noului guvern, avînd o bază politică lărgită. Nădăjduiesc să pot îndeplini această însărcinare cît mai curînd."

A fost o stupefacție generală ! La toate se aștepta lumea, numai la un „Guță redivivus" nu. Fiecare își zicea : pentru ce tot acest teatru ? Dacă regele nu vrea să se despartă de Tătărăscu, n-avea decît să nu creeze criza, să-l lase să guverneze mai departe, să-i dea decretul de dizolvare a Parlamentului și să-i încredințeze alegerile.

O dată cu comunicatul guvernului, edițiile speciale au mai publicat unul din partea Partidului Național-Țărănesc, cu următorul conținut :

„Biroul Partidului Național-Țărănesc s-a întrunit la ora 5 d.a. și, după o oră de dezbateri, a luat următoarea hotărîre :

Partidul Național-Țărănesc considerînd că, potrivit constituției, *a cincea* sesiune ordinară a Parlamentului nu e posibilă, parlamentarii național-țărăniști nu vor lua parte la deschiderea și la ședințele ce ar mai avea loc."

Membrii biroului și parlamentarii țărăniști s-au despărțit furioși. Au colindat toată seara restaurantele și localurile de noapte, spurcînd și înjurînd pe rege, ca să se ușureze.

Din informațiunile pe care le-am putut culege aseară tîrziu și azi dimineață, am putut reconstitui evenimentele care au determinat brusca si neașteptata întorsătură de ieri.

Cauza directă a fost înțelegerea dintre Dinu și Gheorghe Brătianu pentru reîntregirea Partidului Liberal, pecetluită miercuri seara, 10 noiembrie, într-o ultimă întrevedere între Dinu și nepotu-său. Amîndoi hotărîse ca reîntregirea să se facă după trecerea vechilor liberali în opoziție, ca să aibă pe Tătărăscu, *inamicul lor comun*, la cheremul lor. Cît timp era Tătărăscu prim-ministru, socoteau ei, putea influența majoritatea comitetelor, dar o dată căzut, ar fi scăzut și înrîurirea lui. Brătienii ar fi fost stăpîni asupra hotărîrii partidului. Probabil că raționamentul Brătienilor nu era lipsit de bază, căci Tătărăscu a reacționat imediat. Pe față, s-a declarat gata să primească reîntregirea, dar pe nefață a pus toată șleahta lui, de la Inculeț la Bejan si de la grupul H la Iamandi, să urle în contra.

---

[1] Concertul lui Enescu, cu orchestra filarmonică, consacrat lui Wagner.

[2] Această din urmă frază nu mi-a plăcut : să-i mai fi lăsat regele ceva speranțe, d-lui Mihalache ?

Curentul pentru întregire crescînd însă și de partea vechilor cadre și de partea lui Gheorghe, Tătărăscu s-a văzut silit să recurgă la... rege. A pus pe șleau chestia la palat : îi convine regelui să dea partidul pe mîna Brătienilor ? Răspunsul nu putea fi îndoielnic. Regele a consimțit (!!!) să-și suspende (!!!) programul de rezolvare a crizei pe care și-l făurise și a însărcinat din nou pe Tătărăscu cu formarea guvernului, *un guvern lărgit*, după fericita expresiune a comunicatului oficial. Intenția lui Tătărăscu, aprobată de rege, era să constituie un minister cu Gheorghe Brătianu și să realizeze fuziunea celor două grupări la *guvern* sub președinția și înrîurirea lui atotputernică. Criza definitivă de guvern, în vederea alegerilor, urma să fie astfel amînată și rezolvată mai tîrziu, în ianuarie, după ce se va fi restabilit ordinea în Partidul Liberal.

Știrile oficioase care s-au răspîndit aseară, despre „o lărgire" a cabinetului Tătărăscu cu Vaida și cu lunian — despre misiunea noului guvern de a face cele două strigări pentru revizuirea constituțiunii — constituiau o garnitură menită să momească opiniunea publică și să o facă să înghită hapul unui nou minister Tătărăscu. De fapt, Guță nici n-a luat contact cu Vaida, iar lunian — căruia i-a făcut o vizită — a refuzat net. I-a făcut probabil vizita fiindcă știa dinainte că va întîmpina un refuz.

Se zice că perspectiva de a avea în fruntea celor două mari partide de guvernămînt pe Maniu (în cazul foarte probabil că Mihalache i-ar ceda locul) și pe Brătieni, ar fi impresionat mult pe rege și l-ar fi hotărît să dea lui Guță mîna de ajutor cerută.

Tătărăscu a luat azi dimineață contact cu Gheorghe Brătianu și i-a oferit... un portofoliu (Instrucția Publică sau Comunicațiile „au choix".[3]) și un subsecretariat de stat. Refuz absolut, în plus, de a discuta chestiunile de program și de organizații *înainte*, ci numai după. Gheorghe Brătianu l-a trimis la plimbare. Pe cînd „șăfii" discutau, partizanii se certau și se trimiteau reciproc în portul Marsiliei. La orele 1, proiectul de colaborare Tătărăscu-Gheorghe Brătianu era în apă.

La ora 12,30 a fost primit, după cererea lui, în audiență, Vaida, care a ieșit de la palat la 13,45. În momentul în care scriu aceste rînduri (orele 15), nu știu încă nimic despre rostul acestei audiențe.

În momentul acesta, regele trebuie să primească pe Tătărăscu.

Mare regizor de filme mai e și regele nostru ! Pentru ce ? Vrea să încurce lucrurile în așa mod încît să nu le mai poată descurca decît printr-o lovitură ? Sau s-a poticnit ?

Ziua de mîine — și cele următoare — ne vor lămuri. [...]

16 NOIEMBRIE

S-a cam poticnit. Dar fiindcă e Tătărăscu — favoritul regelui — în joc, lucrurile mai tărăgănesc și nu se termină repede, cum s-au terminat cu Mihalache.

Cu toate eforturile lui Guță, cu tot ajutorul regelui (?), care a chemat și pe Dinu și pe Gheorghe Brătianu în audiență convingătoare, tratativele de ieri au eșuat toate. Cele cu Gheorghe Brătianu au fost definitiv rupte. Cele cu lunian au dat greș. Cu Vaida, pertractările continuă, deși Vaida e hotărît să nu facă nimic cu liberalii, nici măcar cartelul electoral pe care Tătărăscu îl solicită. Se pare că, în audiența de ieri, regele a dat ceva să înțeleagă lui Vaida, căci atît dînsul cît și ai lui se arată foarte optimiști, deși știu bine că cu liberalii nu vor încheia nimic.

Combinația Tătărăscu *pe baze lărgite* se poate considera torpilată. Rămîne acum de văzut dacă regele se va prăbuși în brațele lui Tătărăscu nelărgite (acoperindu-se cu un definitiv ridicol) sau dacă va juca piesa mai departe. [...]

18 NOIEMBRIE

Răcit grozav, am petrecut ziua de ieri în pat, așa încît n-am putut nota nimic. Între timp, criza de guvern, care luase duminică o neașteptată întorsătură, s-a încheiat aseară printr-un deznodămînt și mai neașteptat. După eșuarea tratativelor cu Gh. Brătianu și cu lunian, ne așteptam toți ca „pertractările" cu Vaida să aibă aceeași soartă. Spre marea noastră mirare și cu oarecare îngrijorare, am constatat că ele se prelungeau peste măsură. Ieri, miercuri dimineață, am aflat — și nu-mi venea să cred — că înțelegerea se făcuse ! Dl. Vaida Valahus își vînduse crezul politic pe 35 de mandate de deputat și vreo 10 de senator ! Pfui, pfui !

De cînd trata cu Vaida, Tătărăscu a mai încheiat în cinci minute un cartel și cu iorghiștii. [...]

Cu toate acestea, ministerul n-a putut fi constituit decît ieri seară. După ce a capitulat Vaida, s-a ridicat Dinu Brătianu, care n-a vrut în ruptul capului să aprobe nici o nouă guvernare liberală, nici un cartel electoral cu partidele străine. Toată ziua Guță a alergat de la unul la altul, de la Dinu la palat, de la palat la Vaida, de la Vaida la Inculeț, de la Inculeț la dracu și așa mai departe. Noul Tudor Vladimirescu a avut ziua lui de

[3] „pe alese".

suferințe. A suferit însă cu bucurie, dacă se poate spune, fiindcă a suferit pentru „țară".

Ieri seară, toate au fost însă terminate cu bine. Guvernul s-a reconstituit, cum era, cu mici schimbări și adausuri. Inculeț a încetat de a fi vicepreședinte al Consiliului și a devenit ministru al Comunicațiilor. Franasovici a trecut de la Comunicații la Interne[4]. Valer Popp a rămas ministru fără portofoliu și în locul lui a intrat Bujoi, ginerele lui Nae Ștefănescu, un element bun, pînă acum director la societatea „Petroșani". Ionescu-Sisești (desemnat de rege) a fost numit ministru al agriculturii. Toți foștii subsecretari au rămas la locurile lor și s-a mai adăugat încă unul [...] Topa la Muncă. A mai fost numit și Manolescu-Strunga ministru fără portofoliu. Strunga și Valer Popp, miniștri fără portofoliu, sînt meniți „să îndrumeze alegerile !"

Noul minister a depus jurămîntul ieri seară, la 10. Tătărăscu a pronunțat un lung discurs, prin care a definit rostul acestei a doua guvernări — la bazele ei lărgite a avut pudoarea să nu facă decît o aluzie — în modul următor : „reorganizarea și înălțarea păturii țărănești și muncitorești *și despoliticianizarea organismului de stat" !* Această din urmă afirmare, în gura exponentului Partidului Liberal, are o savoare particulară !

Regele, care mi-a spus joia trecută că-i vorbesc „din inima lui", regele care de șase luni lucrează la constituirea unui guvern de echipă și de autoritate, regele care spune la toată lumea că sînt singurul om care pricepe situația, regele care vrea să-și impună voința și domnia pînă și peste Polonia — regele laș și fără voință a avut inconștiența să declare în răspunsul său, *„că se simte fericit în fața noului guvern" ! !*

Soluționarea crizei a consternat lumea întreagă. Pînă și în Partidul Liberal, unde, în loc de entuziasm, domnește depresiune.

Acum zece zile, regele avea un guvern Tătărăscu, omogen, pe care lumea îl lăsa în pace, și n-a fost bun — căci regele i-a cerut demisia.

Azi are tot un guvern Tătărăscu, dar care nu mai e omogen și pe care toată lumea îl înjură — și e bun ! Dumnezeu să mai înțeleagă !

Întrucît mă privește, mă simt atît de abătut, încît aproape mi-e scîrbă să mai scriu. Niciodată regele n-a fost mai aproape de a realiza programul meu, niciodată nu va mai găsi o conjunctură atît de favorabilă ! S-au dus toate ! De șase luni de zile de cînd am început din nou să sper într-o acțiune a lui, mi-am pus semnul îndoielii la fiecare pas pe care l-a făcut, dar, în cele din urmă, pașii lui au fost atît de hotărîți încît am fost nevoit, „malgré tout"[5], să cred că imposibilul era pe punct să devină posibilul ! Am fost un prost ! Judecata mea anterioară asupra regelui era cea bună. A fost, este și va rămîne toată viața un nenorocit veleitar, și în politică un cîrpaci.

N-are decît o frică și o ură : Maniu. A ridicat pe Vaida în Ardeal ca să-l opună lui Maniu și de abia l-a ridicat, l-a și doborît. Căci nenorocitul de Vaida va avea cîteva mandate în viitoarele alegeri, va fi, poate, și ministru după alegeri, dar în fața opiniei publice s-a curățat. Partidul lui nu era un partid de cadre, era un partid de curent, de curent naționalist. Acest curent nu-l va urma la Tătărăscu, se va împărți între Goga-Cuza și Garda de fier. Bietul Vaida s-a dezumflat. Dar, în schimb, regele a umflat din nou pe inamicul său Maniu, care va fi proclamat săptămîna viitoare din nou șef al Partidului Național-Țărănesc. Și iată un succes.

Dacă regele chema pe Mihalache și îi spunea : „dragul meu, îmi pare rău, dar mai am nevoie de Tătărăscu pentru continuitate în rezolvarea anumitor probleme în curs" (sau orice altă bazaconie), „regret foarte mult, dar nu te pot aduce la guvern"... Mihalache și ai lui s-ar fi supărat, *dar nu ar fi fost cuprinși de ura ce i-a cuprins după bătaia de joc la care au fost expuși.* Din Gheorghe Brătianu, pe care acum zece zile îl trimitea să se înțeleagă cu Goga, ca să-l verse trei zile mai tîrziu ca zestre lui Tătărăscu, și-a făcut din nou un inamic ireductibil. Din Goga, pe care l-a plimbat de la Vaida la Gh. Brătianu și la Averescu, de asemeni. Să mai vorbesc de Iunian și de mine ? Pînă și pe Dinu Brătianu l-a supărat adînc. Crede acest om că va putea stăpîni multă vreme țara împotriva tuturor ? [...]

*

Pangal a văzut pe Goga și pe Madgearu ; eu am primit succesiv pe Alex. Otetelișeanu (de la Averescu), pe Ata Constantinescu și pe Gheorghe Brătianu. Toți sînt furioși și toate partidele sînt în fierbere. De la naționaltărăniști a pornit o idee minunată, numai că nu e realizabilă : un front comun al opoziției, în alegeri, de la Grigore Filipescu pînă la Garda de fier. Gh. Brătianu consimte, eu consimt, probabil că Averescu și Filipescu

---

[4] Se zice că Franasovici a primit Ministerul de Interne plîngînd, cu sila. E bolnav, și fricos mai ales, și se teme de posibile represalii din partea Gărzii de fier.

[5] „orice s-ar întîmpla".

vor consimți — dar desigur că nu va consimți Garda de fier și, foarte probabil, nici Goga-Cuza. Gh. Brătianu va lua contact chiar azi cu Goga. Eu voi încerca cu Zelea Codreanu.

Am convenit, în principiu, cu Gh. Brătianu, în cazul în care acest mare cartel nu s-ar putea întocmi, să încheiem unul mai redus, între dînsul, Averescu și noi. Va trebui însă să-mi consult întîi prietenii.

19 NOIEMBRIE

În ultimele mele caiete urmărind desfășurarea crizei interne care trebuia — gîndeam eu — să ducă la instaurarea unui regim de autoritate emancipat de tirania partidelor și de stupiditatea sufragiului universal, am conturat zilnic prin cîteva notații și situația externă. Redresarea noastră internă trebuia să însemne și o redresare în politica externă, așa încît anumite evenimente de peste graniță puteau înlesni sau îngreuna dorita revoluție internă. Nădejdile noastre în această privință fiind astăzi toate și definitiv năruite, renunț de acum înainte să mai privesc peste graniță și mă voi mulțumi cu mocirla scumpă regelui Carol al II-lea, în care mă văd silit să-mi moi condeiul.

★

Printre bazaconiile noului regim e și înființarea unui Minister al Industrializării Agriculturii, sau al valorificării economice, sau așa ceva. Parcă creația unui minister poate da minte oamenilor și schimba raportul factorilor producției ! Ca deciziune, în fruntea acestui nou departament va fi pus Manolescu Strunga, cavaler al industriei !

★

Domnul Bejan [...] subsecretar de stat la muniții, unde se „opera", n-a primit să fie trecut în aceeași calitate la Președinția Consiliului (voia un minister plin !) și a rămas în afară de guvern. Nu s-a mulțumit însă cu atît, și pune împreună cu grupul său, grupul H, listă separată în Prahova, ca să protesteze împotriva cartelului cu Vaida ! În ce privește aceasta, în ce vremuri trăim ! [...]

★

Cartelul cu Vaida a trecut azi dimineață prin grele încercări. Vaidiștii, în fond, sînt foarte nemulțumiți de cartelul pe care l-au încheiat cu guvernul. Mulți dintre ei își dau seama că e sfîrșitul lui Vaida. Au obținut 35 de mandate de deputat, dacă n-ar fi făcut cartel, în opoziție, ar fi luat cel puțin 10 — pentru 25 de mandate *vremelnice* au omorît mișcarea. Costică Angelescu mai ales, care a finanțat toată acțiunea „Frontului Românesc", e furios. Amenință cu plecarea din „partid", tună și fulgeră. Luînd de pretext scoaterea lui Valer Popp de la Industrie, Vaida a trimis pe Tilea la Tătărăscu să protesteze, și să amenințe cu ruperea cartelului. Cum, zice dînsul, Popp e acela care a contribuit mai mult la perfectarea înțelegerii, și drept recompensă e pus pe linie moartă ? „Aiasta nu se poate". Șmecherul de Tilea, care proiectase o serie de afaceri mănoase cu tovarășul Valer, a împins probabil pe Vaida — asupra căruia are o mare influență — la acest demers. Mai sînt apoi mari neînțelegeri și în sînul cartelului, afară de ale celor rămași în afară. Astfel, Ioanițescu vrea neapărat capul de listă în Vlașca, și Iuca nu vrea să i-l dea. Ionel Lupescu de la Rîmnicu-Sărat, care de 20 de ani înjura pe liberali, declară că nu poate candida pe o listă cu ei. Și așa mai departe. E probabil, că Valer Popp nu va reveni totuși la Industrie și că Vaida nu va denunța cartelul. Ar fi ridicol, căci acum tot e ars. Toate aceste dificultăți întîrzie apariția decretului de dizolvare. Se zice că va apare mîine, și că alegerile vor fi fixate pentru 21 decembrie.

În tot cazul, guvernul cel nou al lui Tătărăscu e întîmpinat cu o furie nebună din partea opoziției, cu indiferență scîrbită de opinia publică în genere, și fără nici un entuziasm în partidele cartelate — afară de [...] iorghiști, care sînt încîntați. Cred și eu : au căpătat situații pe care nu le-au avut nici sub guvernul Iorga !

★

Titulescu trebuie să sosească duminică. S-au lipit pe ziduri afișe semnate de „studențimea creștină" prin care se invită populația să facă cuvenita primire „trădătorului" ! Oameni bine informați pretind că aceste afișe au fost lipite de agenții poliției ! ! !

★

Toată ziua forfoteală de partizani la mine. Unii vor cartel cu Gh. Brătianu și cu Averescu, alții numai cu Averescu, alții, în fine, deloc. Oribilă plictiseală, și alegerile astea ! Încotro te uiți, numai fripturiști. Doi, trei oameni dezinteresați, și mai mult nu.

★

Presa democratică internațională a primit guvernul Tătărăscu favorabil, dar sînt și voci discordante. Influența lui Titulescu. Astfel, Pertinax a scris în *Echo de*

Paris un articol de o rară violență împotriva regelui, care trădează Franța cu guvernul lui de slugi. Le-a făcut și „livrele" scrie titularul nostru, ca să le sublinieze mai bine servilismul! Pertinax conchide că Franta nu trebuie să se lase ademenită de minciunile regelui Carol și să-l trateze cum merită! Cenzura n-a lăsat veninosul articol să pătrundă în țară. Servește și cenzura la ceva.

20 NOIEMBRIE

Parlamentul n-a fost încă dizolvat nici azi dimineață. Se vede că tot nu s-au înțeles încă cu vaidiștii asupra capetelor de listă. Se zice că dizolvarea va apare azi după amiază.

★

Ziua de ieri a fost consacrată cartelului general al opoziției. Deși știam bine că nu se poate ajunge la un rezultat pozitiv, n-am vrut să refuz contribuția mea la încercările celorlalți. Garda de fier și Goga au refuzat, cea dintîi în virtutea ideologiei ei speciale, cel din urmă din cauza urei lui împotriva țărăniștilor.

Mihai Popovici a venit să mă întrebe dacă nu vreau să mă întîlnesc cu Mihalache, la dînsul, Popovici, acasă. Am primit. Mihalache a venit să mă ia și am stat un ceas și mai bine de vorbă cu Mihalache. De mai bine de 10 ani de zile (din 1925) nu mai întîlnisem pe șeful țărăniștilor decît la Cameră, sau în ceremoniile publice, și de la memorabila noastră conversație, în 1925, la hotel Esplanade, nu mai schimbasem împreună decît cîteva cuvinte. L-am găsit tot atît de încrezut în sine, dar cu mult sub nivelul din 1925, deși ar fi trebuit să fie contrariu, căci de atunci a înghițit un însemnat număr de manuale, a trecut prin guvern de mai multe ori, a fost oarecum stilizat de Titulescu și a învățat franțuzește și englezește. Și-a pierdut însă în schimb vlaga de mai înainte în ce privește moralul, din național a devenit internațional, iar în ce privește fizicul, i-a crescut burta și poartă țițarii și cămașa cu o lipsă de respect totală, cum ar plimba-o pe scenă un actor de provincie. În total, o apariție submediocră, ce justifică disprețul cu care și-a bătut joc de el regele, ori ce s-ar zice.

Rareori am văzut un om atît de adînc ulcerat și de otrăvit. Era furios, și nu se stăpînea. Am avut impresia că, dacă ar fi avut un cuțit în mînă și dacă regele ar fi fost în odaia vecină, s-ar fi repezit să-l înjunghie. Din fericire, n-avea cuțit și regele era departe.

După ce mi-a povestit cu indignare cum și-a bătut regele joc de el, și tot ce mi-a povestit a confirmat cele notate în aceste însemnări, Mihalache mi-a făcut declarații interesante, care merită să fie consemnate: „Domnule Argetoianu, dacă regele m-ar fi chemat și mi-ar fi spus «Mihalache, am încercat să guvernez cu partidele, am schimbat atîtea ministere, și n-am izbutit să dau țării guvernul care îi trebuie; acum vreau să încerc să guvernez eu; îmi iau răspunderea; vreau să încerc și cu dictatura» aș fi arătat maiestății sale că, după mine, greșește, că coroana are totdeauna nevoie de acoperire, dar în fine, dacă regele ar fi persistat, m-aș fi supus, *nu i-aș fi făcut nici o greutate*, și aș fi așteptat cu arma la picior să-și săvîrșească experiența. De asemenea, dacă regele mi-ar fi spus că pentru cutare sau cutare motiv se vede nevoit să păstreze mai departe la guvern pe Tătărăscu, și să-i dea dizolvarea, iarăși i-aș fi arătat că greșește și, dacă nu l-aș fi convins, l-aș fi părăsit desigur supărat, dar nu în starea de exasperare în care mă aflu astăzi, după ce și-a bătut joc de mine și de partidul meu."

Mihalache mi-a confirmat că în audiența de vineri 12 noiembrie, în care *nu* l-a însărcinat propriu-zis cu formarea cabinetului, dar în care nu numai că l-a prevenit dacă poate forma un cabinet cu un anumit program, dar i-a cerut chiar *să aibă gata o listă ministerială*, regele *nu i-a pus condiția Vaida*. Mihalache a priceput însă că dorința regelui ar fi o *reîntregire a Partidului Național-Țărănesc* cu Vaida și cu Iunian și și-a dat seama că din acest punct de vedere *vor fi greutăți*, dar nu de neînvins. Abia a doua zi, sîmbătă 13, cînd l-a însărcinat formal să formeze cabinetul, regele i-a spus că colaborarea cu Vaida era o chestiune „sine qua non, à pendre ou à laisser" (și cînd zicea țopîrlanul „à prendre ou a laisser", era să te strîmbi de rîs) — ce a urmat, apoi, se știe.

Mihalache mi-a mai făcut destăinuiri foarte interesante cu privire la conversațiile sale cu regele în ultimele audiențe la Sinaia și la București. Pe cînd fiul lui Ferdinand — le-Lyal, făcea cu mine planul unui guvern de autoritate, pe cînd îmi califica guvernele de partid ca guverne nefaste, pe cînd, într-un cuvînt, mă asculta cu drag fiindcă îi vorbeam „din inima lui", pe cînd informa confidențial pe prințul Paul al Serbiei că în curînd va avea și România „guvernul care îi trebuie"[6] (fără să mai vorbesc de confidențele făcute lui Malaxa) — lui Mihalache îi spunea cu totul altceva. Îi spunea că în for-

[6] Confidențele prințului Paul făcute lui Fabricius.

marea viitorului guvern dînsul, Mihalache, *„va fi principalul lui pion" și* făcea cu dînsul planuri de imediată realizare ! Probabil că același lucru îl făcea și cu Vaida și cu Tătărăscu. Își bătea joc de noi toți, oare ? Nu, era probabil sincer cu fiecare din noi și fără să-și dea seama *își bătea joc de el însuși.*

Mihalache mi-a mai confirmat că demisia sa din fruntea partidului era dată și că totul „era aranjat" pentru proclamarea lui Maniu, care va avea loc marți 23. „Am stat în fruntea partidului cît am crezut că *problemele sociale* aveau întîietate în preocupările noastre. Acum situația s-a schimbat, problemele sociale au trecut pe planul al doilea și *problemele politice* primează. Pentru rezolvarea acestora, Maniu e mai indicat ca mine."

Venind la obiectul direct al întrevederii noastre, Mihalache mi-a mărturisit că o listă comună a opoziției nu e realizabilă, că trebuie să ne prezentăm pe liste separate, dar că după ce s-a consfătuit cu toți ai lui, dînsul ne propune două lucruri: 1) o înțelegere între toate partidele opoziției *pentru paza urnelor în timpul alegerilor,* pază care să fie făcută în comun, și 2) o tactică „paralelă" a tuturor partidelor împotriva guvernului, tactică care să excludă lupta *și concurența* între partidele din opoziție. Dorința lui e ca *toate* partidele din opoziție să ia 2% ca să nu rămînă rămășițe în favoarea listei majoritare (a guvernului). Ar fi bine ca un pact în sensul de mai sus, lărgit poate cu anumite declarații, *să fie semnat de toți conducătorii opoziției.* Mihalache era convins că după preluarea șefiei partidului său de către Maniu, și Garda de fier va primi să semneze un asemenea pact. E cert că situația Partidului Național-Țărănesc față de Garda de fier va fi cu totul schimbată după întronarea lui Maniu, ale cărui legături cu gardiștii nu sînt un secret pentru nimeni.

Am spus lui Mihalache că eram de acord cu dînsul în principiu, dar că în ceea ce privea „declarațiile", trebuia întîi să le văd. M-am arătat foarte sceptic cu privire la adeziunea lui Goga. Am rămas înțeleși ca Mihalache să continue demersurile lui pe lîngă celelalte grupări — și să ne mai vedem.

După ce ne-a părăsit Mihalache, am rămas singur cu Mihai Popovici. Bietul om e într-o stare impresionantă : e aproape surd, se mișcă cu greu și pare cu 20 de ani mai bătrîn ca mine deși e cu cel puțin 10 mai tînăr ! L-a dat gata Lugojanca ! Dar așa cum e, tot mai poate vorbi, și e cu mintea întreagă. Mi-a spus că cu Maniu totul e gata, că dl. Iuliu primește orice punct de program și nu impune, ca condiție „sine qua non" (și el !) decît unul : îndepărtarea d-nei Lupescu ; *și că tot partidul a primit acest punct* și că sînt toți zid în jurul lui Maniu, de la Costăchescu la Călinescu, și că nu mai există în partid nici „centriști" nici „fripturiști" ! (cît va ține ?) Mi-a mai spus că vaidiștii plecați din partid, revin la matcă pe capete ! M-a rugat, în fine, să vin să dejunez la el cu Maniu, îndată ce acesta își va prelua „noile funcții" ; am primit cu plăcere — căci voi petrece !

*

Știrile care vin în tot momentul din lagărul vaidiștilor dovedesc că bieții oameni sînt fierți : „il y a de quoi", căci Vaida și partidul lui sînt ca și desființați. Se ceartă între ei, se ceartă cu liberalii pe locuri și pe capete de listă.

La liberali, aceeași nemulțumire și aceleași certuri. Inculeț e furios că a fost debarcat din vicepreședința Consiliului și confirmat la Comunicații. Franasovici e furios că a fost scos din „ghelirurile" departamentului său și expus „la gloanțe" ca ministru de interne. Valer *Popp, destituit* de la Industrie după cererea expresă a lui Dinu Brătianu, în curent cu potlogăriile lui, e furios și el, dar totdeodată și fiert. Dinu Brătianu e furios că partidul n-a trecut în opoziție și că a fost silit să încheie un cartel pe care-l dezaprobă. Grupul H e furios fiindcă nu i s-a dat în afacerea cabinetului atenția cuvenită. Furie pe toată linia !

Am găsit o formulă care rezumă destul de bine situația, și care a fost primită de toată lumea cu multă bunăvoință — și am formulat-o pe franțuzește ca să fie mai lapidară : „Le roi a une manie : il veut créer des unanimités. H'ayant pas pu créer l'unanimité du contentement il a crée celle du mécontentement !" [...]

22 NOIEMBRIE

Alegerile fixate prin decretul de dizolvare[7] la 20 decembrie vor fi un adevărat calvar. Mai întîi din cauza vremii ; cu drumurile noastre desfundate, campania electorală pe ploaie sau pe nămeți va fi un supliciu pentru candidați. Apoi din cauza urilor dezlănțuite. Cuziștii, țărăniștii și gardiștii vor duce lupta pe viață și pe moarte. Goga îmi spunea deunăzi că *nici un evreu nu va vota* : cuziștii nu vor da înapoi de la nici o violență pentru a-i împiedica. Pe de altă parte, slăbiciunea electorală liberalo-vaidistă va sili guvernul la toate excesele. Dacă cam-

[7] Apărut alaltăieri, sîmbătă, la amiază.

pania electorală și alegerile vor fi un calvar pentru toată lumea, zilele de pregătire prin care trecem sînt un calvar pentru mine.

De dimineață pînă seara trebuie să suport defilarea tuturor „prietenilor" mei; fripturiștii, lașii, și cîțiva devotați sinceri îmi vin cu mutre de un cot, ca și cînd ar fi vina mea că nu i-am adus la putere. Vina mea e una singură: că am avut slăbiciunea să consimt la crearea unui partid, în 1932, și să-mi leg astfel o ghiulea de picior. Am crezut atunci că într-un stat „eminamente agricol" înființarea unui partid agrar era binevenită — dat fiind că prin defecțiunea regelui din 1931 rămîneam osîndiți la regimul de partide. Pe baza acestei convingeri, *dar mai ales ca să dau o stare civilă în politică celor care îmi rămăsese, credincioși în străduințele mele*, am consimțit la un act antipatic și firii, și convingerilor mele intime. A fost un moment de slăbiciune, pe care l-am plătit în ultimii ani și cu deosebire azi, cu vîrf și îndesat.

„Nu o să luăm 2%", „să facem cartel", „să nu facem cartel", sînt fraze pe care trebuie să le ascult, cu toate dezvoltările lor, la fiecare zece minute, după interesele locale ale fiecărui „șef" care îmi intră pe ușă! Ce rău am făcut eu pe această lume ca să fiu pedepsit cu asemenea umilințe? Fiindcă n-am vrut decît binele acestei țări, fiindcă n-am făgăduit nimănui nimic — trebuie să mă umilesc astăzi în fața fiecăruia, să împac pe unul, să consolez pe altul, să sufăr toate prostiile ce mi se debitează și să stau de vorbă cu toți nechemații!

De joi, de vineri mai ales, e la ordinea zilei un cartel între noi, Gh. Brătianu și mareșalul Averescu. După cîteva ezitări, toți ai mei au fost de acord să-l facem. Am primit și eu, bine înțeles, căci pe mine chestia nu mă interesează, și sînt hotărît să fac ce *vor ei*. Pentru mine, acțiunea de partid, alegeriile și Parlamentul nu fac cinci parale. Sînt convins că în țara noastră — și e bine că e așa — nu e nimic de făcut decît *de sus în jos*. Nenorocirea e că sus domnește un caraghios care nu știe ce vrea, sau mai bine zis nu știe *să urmărească* ce *vrea*. Dacă nu mai sînt decît puține speranțe din partea lui, *din altă parte nu e nimic de așteptat*. În asemenea condiții, ca șef al Partidului Agrar (!) sînt gata să fac ceea ce cred fruntașii mei că este în avantajul lor electoral.

Am luat sîmbătă contact cu Gh. Brătianu, după ce fusese la mine în ajun Ata Constantinescu să-mi propuie cartelul lor. Cu Gheorghe Brătianu, deși e băiat bun, discuțiile sînt penibile. Ciulește din urechi ca un iepure fricos, tot clănțăne din gură „hm, hm, hm", și nu ajungi decît greu cu el la precizii. Îi e frică de nevastă-sa, îi e frică de jupîneasa din casă, îi e frică de cumnatu-său Sturza, îi e frică de umbra lui. Cum venise la mine și Papacostea și Al. Otetelișanu să-mi propună un cartel din partea lui Averescu, am arătat lui Brătianu că o unire în trei ar fi realizabilă, că interesele noastre electorale în județe, din întîmplare, nu se ciocnesc — și că ar fi singurul mijloc să fim asigurați *cîte și trei* de 2% din voturi și urne. Situația noastră a cîtortrei e într-adevăr tragică în viitoarele alegeri, care, deși făcute de acelasi regim, nu se aseamănă deloc cu cele din 1933. Partidul Liberal se prezintă astăzi în alegeri, slăbit prin 4 ani de guvernare, slăbit prin certurile lui interne, slăbit prin cartelul cu Vaida. În asemenea condiții, guvernul va trebui *să strîngă șurubul pînă la refuz*, ca să obție cele 40% din voturi necesare pentru alcătuirea unei majorități. Pe de altă parte, nu se poate tăgădui că, în ultimii 4 ani, s-a dezvoltat un curent naționalist de dreapta foarte puternic, ce se va împărți din concurență — între gogo-cuziști și Garda de fier.[8] Prinși între aceste două forțe, pe de o parte, mașina guvernamentală, pe de alta, curentul de dreapta, noi, partidele mici vom plăti oalele sparte. El, Gheorghe Brătianu, nu mai poate conta pe voturile pe care le-a avut, fiindcă i-au fost date în speranța unei reîntregiri a partidului sau unei participări la guvernul viitor, speranță pe care evenimentele au spulberat-o. Nici eu nu mai pot conta pe voturile pe care le-am avut, fiindcă nici problema conversiunii nu mai e de o actualitate atît de acută, și nici eu n-am izbutit să satisfac pe fripturiștii mei. De Averescu, ce să mai spui? În asemenea împrejurări, o asociere a cît mai multor oropsiți, ca să facă față vitregiei vremurilor, mi-a părut o necesitate inexorabilă, și am spus-o pe șleau lui Gheorghe Brătianu. A fost și el de acord. Am convenit să mergem împreună să vedem pe Averescu. Am telefonat mareșalului, care ne-a dat întîlnire pentru ora 11.

Cu Brătianu am vorbit franc. De vreme ce nu era vorba nici să satisfacem cine știe ce ambiții de partid, nici să procopsim pe cineva, am propus ca acest cartel să se facă pe bazele echității. Deoarece în ultimele alegeri generale (în 1933) georgiștii au scos 10 deputați, noi 5, iar Averescu nici unul, era drept, ca semnul electoral al georgiștilor

[8] Voturile fostului partid valdist vor merge probabil la național-țărăniști, și în mică parte la Garda de fier.

să fie adoptat de cartel. Eu m-am declarat gata să renunț la al meu. Schimbarea semnului era un neajuns pentru noi, dar știam că avantajele cartelului compensau larg acest dezavantaj. Adunarea voturilor celor trei grupări la un loc, mărea într-adevăr cota de bază pentru distribuirea mandatelor, iar „coeficientul specific" al cartelului, adică sporirea încrederii „luptătorilor", curiozitatea deșteptată în corpul electoral și atracția exercitată prin asociația a trei vedete ale vieții publice, ar fi adus și el un spor de voturi.

Ieri, duminică, la orele 11, Brătianu a venit să mă ia și am mers împreună la Averescu. L-am găsit foarte obosit, dar vesel. Pornind de la intervențiile făcute de Papacostea și de Otetelișanu pe lîngă mine, i-am expus scopul vizitei noastre. Mareșalul ne-a ascultat — am vorbit mai mult eu — și apoi ne-a răspuns. Între fiecare frază, s-a oprit timp îndelungat, ca și cum și-ar fi cîntărit bine vorbele. E un obicei pe care l-a luat de vreo doi ani. Poate să fie și efectul unei anormale presiuni a meningelor îngreunate prin scleroză asupra creierului... În rezumat, ne-a spus că alegerile nu-l interesează mult, că chestiunea „principală", care formează axa politicii actuale, *era înapoierea principesei Elena ! ! !* Venisem pentru un cartel, și era cît pe aci să propun unul și cu principesa ! L-am făcut atent, că oricît de palpitantă era chestiunea, rezolvarea ei depindea înainte de toate de regele Carol și de Elena, care păreau de acord asupra unui singur punct, acela de a nu se mai împreuna niciodată ! Cu greu l-am adus la chestia care ne interesa. După o sumă de reticențe, a sfîrșit prin a ne mărturisi că *i-ar fi foarte greu să-și abandoneze semnul.* „Partidul meu (! ! !) n-ar admite probabil o asemenea abdicare !" I-am expus în favoarea tezei mele toate argumentele (adoptarea semnului grupării celei mai populare) — dar a fost în zadar. Tot ce am putut scoate de la el, a fost angajamentul să-și mai consulte prietenii. În același timp, m-a rugat și dînsul, să mai vorbesc cu Papacostea și cu Otetelișanu, care mă vor pune în curent cu „părerile cele mai autorizate din Partidul Poporului".

După amiază, am primit vizita celor doi domni, și amîndoi au blamat intransigența mareșalului, *s-au declarat de acord cu propunerile mele*, și mi-au făgăduit că vor insista pe lîngă șeful lor, ca să renunțe la pretențiile sale în ce privea semnul.

Azi dimineață, pe la 9 și jumătate a fost la mine Dănilă Vasu, un alt prieten intim al lui Averescu, care mi-a făgăduit și el să se asocieze la eforturile lui Papacostea și Otetelișanu. De la mine a plecat la mareșal. Aștept rezultatul acestei întreite intervenții.

*

Toată dimineața, m-au otrăvit partizanii. Cu excepția cîtorva băieți inteligenți, mutre sinistre. Și se mai mănîncă între ei, deși sînt numai cîțiva. Abia am putut să împac pe Radovici cu Radian, voia să-l sfîșie.

*

De la național-țărăniști ni se propune cartel pentru Senat, mie și lui Gh. Brătianu. Vom vedea.

*

Cecropid a văzut pe Madgearu, care i-a spus : „Nu mai sînt în țară decît două puteri : noi și Garda de fier. *Și astăzi, aceste două forțe urmăresc același scop, deși pe căi diferite.* Noi, pe calea democrației, ei pe calea doctrinelor totalitare ! Să se știe, sus !" Cînd se va afla, sus, nu va mai rămîne regelui decît să abdice în favoarea... lui Iuliu Maniu !

Madgearu a mai spus lui Cecropid că proclamarea lui Maniu ca șef se va face mîine, și că, cu acest prilej, Mihalache va face un discurs *epocal*, în care va destăinui ce i-a spus regele în ultimele audiențe. „Zouli !" [...]

23 NOIEMBRIE

La vaidiști continuă deprimarea și defecțiile. Mulți din cei care n-au ajuns pe listele cartelului, se întorc înapoi la național-țărăniști. Chiar unii care figurează pe liste, dezgustați, demisionează sau renunță la candidatură. Astfel, Emil Hațiegan, unul din cei mai apropiați de Vaida, a demisionat. Ionel Lupescu, la Rîmnicu Sărat, și Văgăunescu, la Bacău, ne propun să candideze pe listele noastre. Cîndea, din Bucovina, e și mai trist ca de obicei, fiindcă a fost pus să candideze la Botoșani.

Pe de altă parte, Tilea, ca să mulțumească cît mai mulți tovarăși, se luptă cu guvernul, să scoată cît mai multe locuri pentru vaidiști. Se zice că ar fi recurs în acest scop la intervenția regelui, și a obținut astfel pînă acum peste 80 de locuri, Cameră și Senat.

*

Calvarul cartelului :

Ieri pe la orele 2, Otetelișanu mi-a telefonat că mareșalul se menține pe punctul lui de vedere — adică pe semnul Partidului Poporului, și că, cu toate stăruințele puse de dînșii ca să-l înduplece să primească un

alt semn pentru cartel, n-au izbutit.

Va să zică fără Averescu.

Rămîne de văzut dacă se va putea încheia ceva între noi și Gh. Brătianu.

Mihai Sturza, venind la mine scurtă vreme după ce-mi telefonase Otetelișanu, l-am însărcinat să comunice lui Brătianu : 1) răspunsul lui Averescu și 2) rugămintea mea să-mi dea un răspuns cît mai neîntîrziat cu privire la cartelul nostru în doi, deoarece eu stau pe loc cu listele mele.

Sturza venise la mine ca să se înțeleagă pentru locul lui la Romanați. Cum el este șeful georgiștilor la Romanați și la Constanța, și cum forțele noastre sînt mai certe la Constanța, i-am promis Romanații, în schimbul Constanței. A fost foarte mulțumit.

Seara l-am întîlnit din nou la Jockey-Club. Mi-a spus că a vorbit cu Brătianu și că acesta mă ruga să aștept pînă azi dimineață deoarece dorea să-și consulte pe toți amicii politici pe care îi convocase succesiv. El, Sturza, ca și Ata Constantinescu, era un mare partizan al cartelului.

Azi la amiază, mi-a telefonat Gh. Brătianu, rugîndu-mă să deleg pe cineva, ca să ia contact cu Toma (de la Iași) în vederea acordurilor tehnice ale cartelului. Am delegat pe Radian și pe Radovici.

25 NOIEMBRIE

Calvarul cartelului a luat sfîrșit, ieri dimineață, la zece. Alaltăieri, Radian, Radovici și Toma au lucrat pînă seara și au putut constata că nici o dificultate serioasă, de ordin tehnic, nu stă în calea colaborării celor două partide. Două singure greutăți, la Dolj, pentru locul 2, revendicat de georgiști pentru G. Cantacuzino, și la Romanați, pentru capul de listă cerut de Mihai Sturza, cumnățelul lui Gheorghe Brătianu. Cei trei specialiști au fixat 19 capi de listă pentru noi și 30 pentru georgiști, în județe în care unii sau alții erau mai tari. Celelalte județe au fost considerate slabe pentru amîndouă partidele și a rămas ca listele să fie fixate ulterior, de la centru, de către direcția cartelului.

La orele 7, Radian și Radovici au venit să-mi raporteze rezultatul conferinței lor cu Toma. Acesta s-a dus la Brătianu, și pe la orele 10, Brătianu mi-a telefonat rugîndu-mă să îi îngădui darea unui răspuns definitiv pînă a doua zi (ieri) la 10 dimineața. Ieri, la 10, dl. Georges a venit la mine și mi-a mărturisit că se vede în neputință de a încheia cartelul, deși din toate punctele de vedere ar fi fost de dorit. Dar la dînsul ar fi o adevărată debandadă. Dezamăgiți, prin faptul că nu s-a putut ajunge nici la o participare la guvern, nici la o întregire a partidului, partizanii săi nu așteaptă decît un prilej *onorabil* ca să-l părăsească ! În lipsa altuia, vor să profite de cartel, deși, în fond, toți îl aprobă, ca să aibă aerul că pleacă pe o chestiune de „principiu". Am amintit lui Brătianu vorba lui Nicu Filipescu, care spunea că în politică sînt două feluri de porci : „porcii" pur și simplu și „porcii" cu explicații ! Eu am spus-o pentru dînsul, dar amicul George a luat-o pentru partizanii săi, și am rămas prieteni.

După plecarea lui Brătianu, m-am dus la club, unde îmi convocasem, din ajun, șefii de organizații. Le-am comunicat căderea cartelului, le-am făcut o scurtă expunere, și i-am îndemnat la luptă. Toată politica mea din ultimul an fiind îndreptată spre alte scopuri, am neglijat și puțina propagandă în mase, pe care o făcusem în anii precedenți, așa încît, ca Partid Agrar, ne prezentăm în alegeri destul de prost. Cu toate acestea, n-am avut nici o defecțiune, spre marea mea mirare.

Toată ziua, am petrecut-o la club, de vorbă cu șefii de organizații, și am încăputat cu ei listele de candidați. Candidatura mea pentru Cameră a fost fixată la Dolj, la Constanța și la Cetatea Albă iar la Senat, la Soroca. Rămîne să mai pun o candidatură la Cameră. Poate la Romanați ? Sînt gata să o pun oriunde, căci, fiind senator de drept, am înaintat cererea Curții de Casație (pe baza celor 10 legislaturi împlinite) ; mă duc oriunde mi s-ar cere, fără alt scop decît de a atrage voturi.

Pe lîngă celelalte „handicapuri" în lupta ce începe și care se anunță ca una din cele mai violente din cîte au fost pînă acum, mai ducem și lipsă cumplită de bani : sîntem un partid de calici ! În tot cazul, trebuie să ne facem datoria pînă la capăt. Să mă ucidă corpul electoral, dacă vrea — eu unul, nu mă sinucid !

*

Agitație mare pe piață : guvernul e înspăimîntat de îndîrjirea opoziției — mai ales de a Gărzii de fier și de a național-țărăniștilor — și se simte slab, extrem de slab. Se vorbește de amînarea alegerilor. Ar fi o prostie din partea guvernului, căci o amînare ar întări și mai mult opoziția si ar slăbi si mai rău cartelul oficial. Afară numai dacă ar fi o amînare „sine die"... De altminteri, în lagărul guvernamental, certurile, neînțelegerile și deprimarea sînt mari. Pînă acum, cartelul

liberalo-vaidist n-a putut stabili decît 10 liste din 70 ! Alaltăieri, la Dinu Brătianu, *acasă*, primarul, prefectul și un senator din Tecuci s-au *bătut* ca țiganii !

Franasovici se vaită, de dimineață pînă seara, la Ministerul de Interne și-și pregătește o boală de ocazie ca să treacă mîna lui Inculeț... Ceea ce a speriat mai mult pe guvernamentali, sînt două ordine scrise ale lui Zelea Codreanu (mă întreb dacă nu le-a dat într-adevăr ca să îi sperie ?), unul, relativ la un incident petrecut la Moreni, altul, la atitudinea recomandată legionarilor în timpul alegerilor. La Moreni, primarul a tras două palme profesorului Traian, gardist, în prezența căpitanului Bondoc, din jandarmi. Reclamația făcută n-a fost urmată de nici o sancțiune din partea autorităților superioare. Zelea Codreanu a trimis atunci un ordin scris legionarilor din Prahova, cerîndu-le să răzbune, *cum or ști*, asupra primarului din Moreni, căpitanului Bondoc, prefectului, sau asupra lui Bejan, ultragiul suferit de Gardă, în persoana profesorului pălmuit. Cercurile guvernamentale consideră că acest ordin constituie o condamnare la moarte a uneia din cele patru persoane vizate — și sînt indignate [9].

Al doilea ordin, e un ordin circular, adresat tuturor formațiunilor legionare, ordin prin care căpitanul cere supușilor săi să nu se dedea la nici o violență pînă la 9 decembrie, dată la care toate listele de candidatură, depuse, devin definitive — *iar de la 10 decembrie înainte să îi dea drumul conform instrucțiunilor anterioare primite*. Această circulară, din urmă, a îngrijorat și mai mult ca cea dintîi.

*

Zelea Codreanu oferise lui Nae Ionescu, lui Manolescu și generalului Moruzi, cîte o candidatură la Senat, pe listele „Totul pentru țară", în semn de recunoștință pentru serviciile aduse Gărzii de fier. Zișii domni trebuiau să candideze în calitate de „invitați". Nae Ionescu a declinat „invitația", foarte decepționat de puținele considerații pe care căpitanul i le acordase, punîndu-l într-un rînd cu Moruzi și Manoilescu, pe dînsul, care își închipuia că e „sufletul" și „capul cugetător" al mișcării ! A refuzat și generalul Moruzi, printr-o scrisoare în care declara că nu putea sta lîngă un escroc, care a împins necinstea pînă la a falsifica un pașaport și a aduce în țară pe d-na Lupescu, în locul soției sale. Așa încît, partidul „regenerării morale" a rămas cu un singur mosafir, cu Manoilescu !

*

Fiindcă e vorba de Garda de fier, să mai însemnăm zvonul că legionarii au depus jurămînt în biserică, după riturile lor, să omoare pe simpatica duduie. Presupun că e o glumă. Garda de fier s-a învățat minte și nu mai omoară pe nimeni.

*

Am citit, in extenso, discursurile lui Mihalache și Maniu, de alaltăieri. Ca să-și justifice demisia, Mihalache a adus cunoscutele argumente cu „primatul politicului", a făcut mărturisiri de credință „democratică" și, plin de venin, a povestit cum au decurs întrevederile lui cu regele. Această povestire a culminat prin destăinuirea unei fraze nenorocite ce ar fi scăpat regelui în cursul audiențelor. *„Înțeleg ca partidele să fie simple instrumente de execuție în mîna mea..."* — ar fi spus grațiosul nostru suveran. O imprudență verbală din partea maiestății sale, dar expresiunea unui incontestabil adevăr, în împrejurările actuale. Amorul propriu democratic e atît de sensibil, încît destăinuirea lui Mihalache a fost primită în urletele de protestare ale întregii sindrofii.

Ultimele cuvinte ale d-lui Jean Michel au fost : „Am crezut totdeauna că sînt dator să spun suveranului adevărul întreg cu lealitate, respect și iubire. Așa am făcut pînă în clipa din urmă. Și acum, domnule Maniu, ultima mea poruncă ca șef este : treci și ia comanda, și vei avea alături, pe țăranul credincios, Ion Mihalache, de la Topoloveni !" Cuvîntarea lui Mihalache, deși veninoasă în unele părți, a fost mai sinceră și mai bună ca obișnuitele lui discursuri. Păcat că, la urmă de tot, a invocat pe Cincinat și coarnele plugului. Blegii care îl ascultau au crezut că era vorba de Cincinat Pavelescu...

Maniu, dimpotrivă, *a început* prin evocarea lui Orfeu care ademenea pietrele și prin invocarea arhanghelilor din cer. Încolo, peltea Maniu întinsă pe pîine, cu echivocuri și răutăți, cu dragoste la adresa coroanei și blestem la adresa camarilei. Micul cuplet, dedicat d-nei Lupescu, n-a lipsit. În cele din urmă, a primit „toga prezidențială" (!!!) — expresiunea e a lui Mihalache — din mîinile predecesorului său.

---

[9] **În ordinul în chestie, Codreanu a dat un termen de 14 zile legionarilor din Prahova ca să-și îndeplinească mandatul. „Dacă pînă în 14 zile nu vor fi făcut nimic, căpitanul va trimite legionari din județele vecine ca să spele rușinea suferită** în Prahova".

CÎTEVA PIESE DIN CERAMICA ŞI PLASTICA CUCUTENIANĂ DE LA DRĂGUŞENI—SĂVENI

În articolul de față nu intenționez să prezint cadrul geografic, istoricul descoperirii și materialele arheologice din lutăria de la Drăgușeni (acestea au făcut subiectul unor comunicări la prima sesiune a muzeelor — 1964).

Din acest bogat și valoros material, care se integrează în cultura cucuteniană, prezentăm aici cîteva piese care, credem, prezintă un interes deosebit, atît ca valoare arheologică, cît și artistică.

Din cele peste o sută de vase, întregi și întregite, provenite din această asezare, se remarcă un vas suport în formă de cilindru gol în interior, de dimensiuni mari, din pastă bine frămîntată și arsă la roșu (fig. 1).

Prin forma lui și prin decorul bicrom, vasul este *un unicum* în faza Cucuteni A.

Avînd înălțimea de 36 cm, diametrul gurii de 23 cm, iar al bazei de 24,5 cm, vasul este ornamentat prin combinarea decorului adîncit în formă de caneluri foarte ușoare și pictură bicromă cu roșu pe alb. Motivul desfășurat, potrivit tectonicii vasului, prezintă trei zone decorative, separate prin benzi orizontale. Ceea ce este deosebit la acest vas, sînt fantele care separă opt fișii longitudinale și care sugerează o derivație din suporturile identice, cu corpul format dintr-o grupă de figurine antropomorfe, înlănțuite în horă (la Frumușica).

Tot ca o formă deosebită se prezintă și extremitatea ruptă a unui picior uman, gol

Fig. 1

Fig. 3

Fig. 2

în interior, provenit probabil de la un vas antropomorf (fig. 2). Fragmentul are 11 cm. lungime pe talpă și înălțimea de 6,3 cm. Nu știm cum se termina. După formă și înclinare, se vede că e piciorul drept. După modelare, fragmentul a primit la exterior o culoare albă, peste care s-au pictat apoi benzi roșii, ce sugerează legăturile unei încălțări, element etnografic din care se pot trage unele concluzii.

Asemenea fragmente de picior uman, modelat în lut, se întîlnesc la noi și în alte culturi neolitice (Turdaș) și mai tîrziu în Hallstatt (Drînebar-Teleac) nu însă de mărimea și factura celui prezentat aici.

Ca și la alte așezări cucuteniene, plastica este reprezentată la Drăgușeni prin numeroase figurine antropomorfe și zoomorfe. Prezentăm o statuetă întregită (fig. 3), înaltă de 23 cm, lucrată dintr-o pastă fină, fără impurități și perfect arsă. Poate fi considerată, prin compoziția decorului și dimensiunii, una din cele mai frumoase reprezentări antropomorfe.

Capul are părțile laterale lățite și prevăzute cu cîte două găuri mici. Brațele sînt indicate doar prin umerii lățiți, ridicați și rotunjiți.

Trunchiul plat în spate și ușor bombat în față se continuă cu șolduri și fese proeminente. Picioarele lipite, se termină într-un vîrf comun.

Ornamentată peste tot cu linii incizate — motive rectiliniare dispuse romboidal pe trunchi și triunghiular pe coapse, iar pe fese, pîntece și omoplați, motive spiralice. Pe piept, se distinge un ornament incizat în formă de pandantiv, sporind efectul artistic al decorului, indicînd totodată podoabele purtate în acea vreme.

Tot cu ajutorul inciziilor se redau și unele amănunte anatomice (ombilicul, indicația sexului etc.)

Astfel, prin îmbinarea elementelor ornamentale și prin ansamblul lor compozițional, olarii cucuteneni de la Drăguseni au creat valori artistice de netăgăduit, prin forme zvelte, execuție îngrijită, culori vii și plăcut armonizate.

ARISTOTEL CRIȘMARU

profesor, Drăgușeni — Săveni, regiunea Suceava

ARDEREA PE RUG A UNOR INCENDIATORI ÎN SECOLELE XVII ŞI XVIII

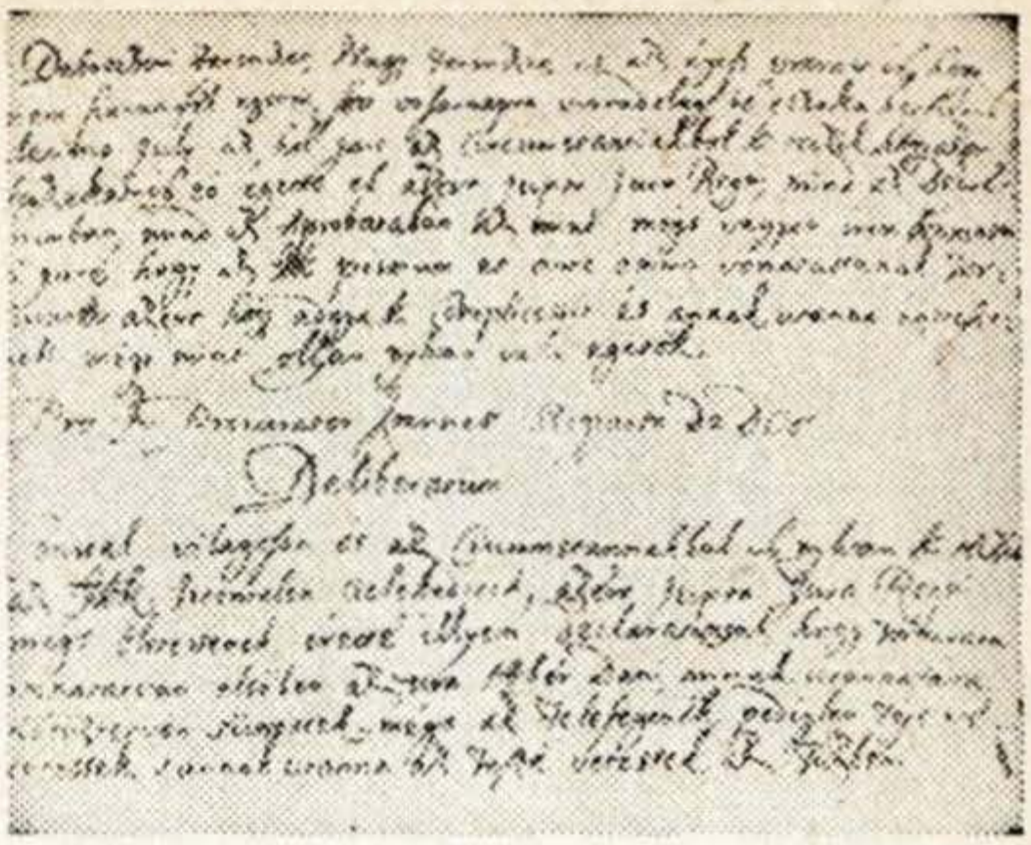

Inchiziția, creată de papa Inocențiu al III-lea (1198—1216) și extinsă în țările cu credincioși catolici, și-a întins tentaculele în evul mediu și pe teritoriul Transilvaniei. În cîteva orașe din această provincie, sînt atestate arderi pe rug ale unor incendiatori. Cum tribunalele inchiziției judecau orice persoană pentru orice faptă, crima punerii intenționate a focului era sancționată cu arderea pe rug, considerată ca „pedeapsă fără vărsare de sînge". Cazurile sancțiunilor de acest fel, pe care le amintim, sînt confirmate prin documente arhivistice. Sentințele inchizitorilor erau precedate de torturi înfiorătoare, care uneori constituiau adevărate spectacole în scopul intimidării populației.

La *Cluj*, după izbucnirea unui incendiu catastrofal care, la 3 aprilie 1655, a distrus trei pătrimi din clădirile orașului, precum și partea lemnoasă din zidurile și bastioanele acestuia, magistratul a dat următoarea sentință pentru cei învinuiți de provocarea focului : „să fie picurați cu rășină fierbinte, să fie pișcați (ciupiți) din toate părțile cu clește înroșit în foc și apoi să fie arși de vii".

Au fost bănuiți de provocarea focului Mihail Csiki, ucenic al școlii de călugări iezuiți din Cluj-Mănăștur, și olarul Paul Gergely, de la casa căruia a pornit focul. Ambii au fost arși de vii pe malul pîrîului Nadăș (pe terenul din fața actualei stații C.F.R.).

Numărul clădirilor distruse de acel incendiu nu se poate preciza la data actuală decît cu o largă aproximație, din cauza contradicțiilor în conținutul documentelor vremii. Jurnalul orașului, înșirînd nenorocirile care s-au abătut asupra Clujului în perioada respectivă, menționează că incendiul amintit a distrus 1 800 de case și, o dată cu arderea acestora, a dispărut și un mare număr de cetățeni.

Unii istorici pun la îndoială numărul caselor arse, spunînd că dintr-o trăsătură de condei s-au trecut 1 800 în loc de 800. Ei afirmă că într-adevăr incendiul a fost „cumplit", dar un număr atît de mare de case distruse nu este atestat de cronici și alte izvoare documentare.

În ceea ce privește învinuiții condamnați, bănuiți ca provocatori ai incendiului, pare că sînt victime ale luptelor religioase din acel timp, deoarece din depozițiile martorilor nu reiese clar învinuirea ce li s-a adus și, cu toate torturile și chinurile la care au fost supuși, nu au recunoscut nimic. La condamnarea lor însă au contribuit unele circumstanțe agravante pe care s-a bazat magistratul la pronunțarea hotărîrii. Dintr-un document (Arhivele statului Cluj, arhiva oraș Cluj, anul 1655, fascicola II, nr. 147), reiese că orașul a fost aprins de „un băiat cu părul mare", identificat în persoana condamnatului Mihail Csiki, care a fost găsit în oraș fără rost.

Privitor la Paul Gergely, punctele de acuzare s-au formulat în jurul unor coincidențe defavorabile, astfel :

— focul a izbucnit la casa părintească unde domicilia și el ;

— tatăl său, în ziua aceea lucrînd la vie, s-a pronunțat că pleacă acasă, fiindcă se teme să nu-i aprindă copiii gospodăria ;

— nu cu mult înaintea datei incendiului, tatăl inculpatului ceruse pașaport pentru a pleca la Roma, însă conducerea orașului nu i-a dat aprobare, astfel că era bănuit de răzbunare ;

— tot el și-a exprimat, în fața unei persoane, regretul că în conflictul dintre biserici, călugării iezuiți au fost expulzați din oraș la mănăstirea Calvarea din Mănăștur.

Proporția mare pe care a luat-o focul se explică prin faptul că în acel timp majoritatea clădirilor erau din lemn, deci ușor incendiabile. Străzile Clujului fiind pavate cu scînduri, măreau cantitatea de material arzător. De menționat că străzile erau

foarte înguste, focul trecînd ușor dintr-un cvartal în altul. Peste 24 de ani, adică în 1679, este confirmat un alt caz de ardere pe rug, tot la Cluj (Arhivele statului Cluj, arhiva oraș Cluj, anul 1679, fascicola II, nr. 3937, original în limba maghiară). Învinuitul este Mihail Mikola. Frații numitului au înaintat Dietei clujene o reclamație în care arată că sfatul orășenesc și magistratul au dat o sentință nedreaptă, arzînd de viu pe fratele lor nevinovat. Ei arată că în timpul cercetărilor nu i s-a găsit nici o vină, sentința fiind dată numai pe baza unei simple suspiciuni (simplex suspiciora) și în urma prestării jurămîntului de către unii cetățeni. Înainte de arderea pe rug a fost supus la chinuri groaznice, fiind pișcat toată noaptea cu clește înroșit în foc.

În același an (1679), documentele menționează și la *Dej*, în 14 iulie, arderea pe rug a incendiatorului Hoher Dani și decapitarea soției sale, Czigàny Szuszana (Arhivele statului Cluj, arhiva oraș Dej, cauza 16 din 14 iulie 1679, în „Protocollum universarum causarum... oppidi Deés... 1678—1711", pag. 41—42, originalul în limba latină și maghiară, legat în piele), învinuiți de provocarea unui incendiu mare, în urma căruia au scăpat numai 10 case.

Redăm în facsimil partea finală a declarației inculpatului și hotărîrea magistratului. În rîndul 6 (de sus în jos) din textul frazei redactate în limba latină și maghiară reiese că „mai întîi și înainte de toate să fie îndrumați (trimiși) pentru torturare spre a divulga complicii și apoi să fie arși (fripți)".

În deliberare („Deliberatum") se precizează : „mai întîi Hoher Dani, legat de stîlp (lemn) să fie fript, iar soția (Czigány Szuszána, după cum reiese din textul declarației de la proces) să fie decapitată și corpul (cadavrul) aruncat în foc". Soției i s-a aplicat pedeapsă mai ușoară, prin decapitare, fiind acuzată numai de complicitate.

Un alt caz este semnalat la *Bistrița*, în ziua de 23 februarie 1759, cînd femeia Graegerin „după ce a suferit mari torturi, a fost arsă pe rug în mijlocul pieții Bistriței", find acuzată ca autoare a mai multor incendii („Arhiva someșeană", nr. III, 1924—1926, „Războaje din trecut").

Ultimele vestigii ale pedepselor inchizitoriale au dispărut pe la începutul secolului al XIX-lea. Inchiziția și-a creat o faimă sumbră atrăgînd ura maselor populare din cauza rolului ultrareacționar, a sentințelor nedrepte, a metodelor inumane pe care le întrebuința în aplicarea pedepselor.

PODOLEANU AUREL
Cluj

MAI VECHE DECÎT COZIA

La jumătatea drumului care leagă stațiunea Govora de gara cu același nume, la o depărtare de doi km spre răsărit de cunoscuta mănăstire Govora, în satul Bîrsești, pe un impresionant platou natural se află o mică biserică, construită în anul 1385 (cu un an înainte de urcarea pe tron a lui Mircea cel Bătrîn) care pare să ascundă unele lucruri interesante...

Preotul Popescu N., în dorința de a face cunoscut acest monument turiștilor care vizitează Valea Oltului, a extras din anumite izvoare autohtone cîteva date alcătuind un mic istoric al bisericii...

Aproape că nu există centimetru pătrat din interior care să nu fie pictat sau zugrăvit, reprezentînd scene religioase, iar la intrare, unde se află inscripția cu anul zidirii, sînt zugrăviți ctitorii ei, ținînd în mîini macheta bisericii (caracteristic mănăstirii Cozia și altor biserici contemporane ei).

De curînd, executîndu-se lucrări de plantare a unei vii, în partea de nord a bisericii s-a descoperit un cimitir foarte ciudat. Scheletele erau împrăștiate fără nici o ordine ; ba mai mult, s-au găsit gropi comune conținînd mai multe schelete care aveau mai toate craniile sparte prin lovire. S-a constatat că morții îngropați aici erau majoritatea tineri. Dar, negăsindu-se alte urme, nu se poate ști ce a fost acolo.

Am făcut această comunicare cu credința că ar putea interesa pe cineva... și aș dori să aflu dacă această biserică, monument religios și istoric, este cunoscută și înregistrată de Comitetul monumentelor istorice din țara noastră.

ION MICUȚ
student

O VERITABILĂ ANTOLOGIE DIPLOMATICĂ*

De la București, la Paris, Londra, Berlin, Geneva, Ankara, Atena, Belgrad, Sofia, Montreux, Praga și multe alte centre europene, itinerariile parcurse de Nicolae Titulescu în misiunile sale diplomatice înseamnă prezența sa într-un număr impresionant de conferințe internaționale, participarea sa necontenit activă la tratative, consultări, contacte politice bilaterale și multilaterale între state europene și nu numai europene, înseamnă mai presus de orice o afirmare răspicată, lucidă și scînteietoare în viața internațională interbelică a intereselor și drepturilor suverane românești.

Nu există o cronică care să fi înregistrat pe lîngă turneele lui Titulescu, reținute în publicistica vremii, și mecanismul elaborării, argumentării, dimensionării tacticii și strategiei sale diplomatice. Există însă dovezile cele mai peremptorii ale erudiției, metodei de lucru, strălucitei logici, inspiratei sale judecăți. Sînt rapoartele, telegramele, exprimările alcătuite de diplomatul Nicolae Titulescu în exercițiul diferitelor sale însărcinări. Documente de un pasionant inedit și de o certă valoare științifică, ele văd acum — prin grija redacției de politică mondială a Editurii Politice — lumina tiparului într-o impresionantă culegere de aproape 1 000 de pagini, datorată unui colectiv de cercetători sub responsabilitatea prof. univ. George Macovescu, prim adjunct al ministrului afacerilor externe. Dintr-un total de aproape 500 de documente, aproximativ 400 sînt publicate *pentru întîia oară*, ceea ce are darul de a le recomanda cu și mai mult interes cititorului din țara noastră și fără îndoială cercetătorilor de peste hotare preocupați de istoria europeană a deceniilor trei și patru.

Restrînsa noastră notă bibliografică nu poate nici măcar enunța sumarul acestei veritabile antologii diplomatice.

Ceea ce am dori totuși să semnalăm cititorului este că prin intermediul rapoartelor redactate de Nicolae Titulescu, va putea reconstitui dezbaterile hotărîtoare la Conferința de la Versailles sau la Conferințele pentru reducerea și limitarea înarmărilor, la Societatea Națiunilor sau la Conferința de la Haga, la Conferința de la Montreux sau la Conferința de la Stressa, va putea pătrunde în culise diplomatice ale marilor capitale, va putea sesiza atmosfera negocierilor internaționale, va cunoaște de la sorginte geneza Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, va descifra strădaniile spre un sistem de securitate colectivă, va reîntîlni figuri proeminente ale scenei politice internaționale.

Documentele ni-l înfățișează pe Titulescu diplomatul, patriotul, înobilat de o înaltă concepție umanistă. Iată de ce apare întru totul firească sublinierea eseului în care prof. univ. George Macovescu scrutează din perspectiva zilei de azi, tezaurul și concretețea istorică a documentelor titulesciene.

«Cunoașterea operei lui Nicolae Titulescu — scrie George Macovescu — a devenit o necesitate pentru că principiile pentru care el a militat, departe de a-și pierde actualitatea, devin din ce în ce mai mult stîlpii principali ai edificiului relațiilor internaționale. În condiții noi, cînd socialismul constituie sistemul esențial al vieții contemporane, aceste principii se amplifică și capătă corolare speciale, dar continuă să formeze liniile diriguitoare în relațiile dintre state și popoare.

Întreaga sa activitate diplomatică a urmărit să afirme dreptul inalienabil al României de a se dirigui de sine stătător, în interior și în exterior, în conformitate cu interesele sale naționale și de a pune această independență în slujba colaborării și înțelegerii între popoare.

Publicarea unei culegeri de documente privind activitatea lui Nicolae Titulescu reprezintă nu numai îndeplinirea datoriei față de un strălucit om politic român, față de memoria unui patriot român, ci și un deosebit act politic. În etapa actuală, cînd statul român în evoluția lui urcă pe o treaptă nouă, cunoașterea tradițiilor politice înainte, în vederea folosirii lor în prezent, a devenit o necesitate istorică.

Publicarea acestui volum, care înmănunchează tot ce a dat mai bun Nicolae Titulescu, se înscrie în opera de îmbogățire a patrimoniului spiritual al poporului român.»

CRISTIAN POPIȘTEANU

---

* Nicolae Titulescu — *Documente diplomatice*. Colectivul de redacție : prof. univ. George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, G. Ploieșteanu, Constantin I. Turcu, George C. Petre, referent științific Costin Murgescu, membru corespondent al Academiei și Cornel Bogdan ; Editura Politică — București 1967.

POȘTA REDACȚIEI

VASILE RADU, **București.** Am rămas și noi mirați, ca și dvs., citind în „Contemporanul" o variantă a articolului privind cel mai vechi text albanez, încredințat spre publicare revistei noastre. Procedeul autorului Dumitru Todericiu ne-a surprins și, ca atare, îl aducem la cunoștința cititorilor noștri.

*

ION DRĂGAN — **Cugir.** Generalul Constantin Sănătescu, amintit în articolul „Domnule mareșal, ne găsim în divergență", este într-adevăr una și aceeași persoană cu șeful primelor două guverne de după Eliberare. El făcea parte din cercurile Palatului, bucurîndu-se de încrederea regelui și a liderilor partidelor burgheze.

*

PAUL VĂTĂRESCU — **profesor, Oltenița.** Vă mulțumim pentru propuneri. Am prefera, însă, subiecte bazate pe cercetarea arhivelor locale, care v-ar da posibilitatea să aduceți contribuții originale prețioase la cunoașterea istoriei orașului și regiunii dv.

*

MIHAIL STEPHANESCU — **profesor, București.** Corespondența dv. ne pune pe gînduri : se pare că „necunoscuta" de la curtea împărătească din Praga, în legătură cu care revista noastră a publicat nu de mult un articol, nu este chiar atît de... necunoscută. De aceea publicăm un fragment din scrisoarea dv. : «Îndrăznesc să aduc o completare, însoțită de o altă gravură, originală, pe care o am în colecția mea, cu o inscripție care menționează calitatea... „necunoscutei" de principesă a Transilvaniei.

Din scurta și întunecata viață a celei care a fost Maria Cristina, arhiducesă de Austria, soția lui Sigismund Bathory, sînt mai puțin cunoscute etapele de strălucire. La 16 aprilie 1598, eliberată din cetatea Chioarului (Șomcuta Mare, Maramureș), de pe rîul Lăpuș, unde capriciosul soț o exilase, Maria Cristina preia pentru cîteva luni conducerea Transilvaniei, în numele împăratului Rudolf al II-lea. Din puținele documente rămase, ne reține atenția un pasaj dintr-o scrisoare adresată mamei sale — pasionată de vînătoare — în timpul exilului în cetatea Chioar, prin care răzbate nostalgia ei și sentimentul de izolare pe care-l trăia în mijlocul acelor meleaguri pustii : „...Dacă ai fi cu mine, ai putea să vînezi fără să ieși din casă. Acum s-a așternut atîta zăpadă, încît căprioarele și cerbii trec foarte aproape, de-i poți nimeri cu piatra sau îi poți împușca de la fereastră".

Retrasă în viața monahală în 1607, la mănăstirea din Hall, ajunge stareța acestei mănăstiri, la 25 august 1612, deținînd această funcție pînă la 6 aprilie 1621, data morții sale».

*

MIHAI BOCAI — **elev, Eforie Sud, Dobrogea.** Venind în întîmpinarea dorinței dv. de a cunoaște amănunte despre activitatea politică a lui Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu, Virgil Madgearu, Victor Iamandi, vă recomandăm o sumară listă bibliografică.

*

În colecția „Biblioteca pentru toți" a apărut, nu de mult, un volum de portrete și evocări : „Oameni care au fost", de Nicolae Iorga. Mai puteți consulta pentru a cunoaște activitatea politică a savantului român, volumul „Nicolae Iorga", apărut sub îngrijirea lui M. Berza, și „Nicolae Iorga împotriva hitlerismului", sub redacția lui Titu Georgescu. Despre Nicolae Titulescu — două lucrări de mare circulație : „Nicolae Titulescu", lucrare biografică elaborată de I. M. Oprea, și volumul recent de „Discursuri" sub îngrijirea lui R. Deutsch, care a întocmit și studiul introductiv.

*

Referitor la activitatea celorlalți doi oameni politici români care vă interesează, nu există, din păcate, lucrări mai ample pe care să vi le putem recomanda.

REDACTORI : Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan. PREZENTAREA GRAFICĂ : George Pîrjol. PREZENTAREA TEHNICĂ : Nicolae Istrate, Georgeta Apreotesei

Tiparul a fost executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

ION NICULI and GHEORGHE STERE About the First Presidium of the Republic ● Entretien avec les camarades ION NICULI et GHEORGHE STERE sur le premier présidium de la République ● С товарищами ИОН НИКУЛИ и ГЕОРГЕ СТЕРЕ о первом президиуме Республики ● Mit Genossen ION NICULI und GHEORGHE STERE über das erste Präsidium der Republik ● **DAN BERINDEI** ● The Idea of Republic at Romanians ● L'idée de république chez les Roumains ● Идея о республике у румын ● Die Idee der Republik bei den Rumänien ● For the Republic! ● Pour la république! ● За республику! ● Für die Republik! ● **GHEORGHE ȚUȚUI** ● The Abolition of Monarchy ● L'abolition de la monarchie ● Упразднен монархии ● Die Abschaffung der Monarchie ● **VIRGIL CÂNDEA** ● Rediscovery of Dacia ● Redécouverte de la Dacie ● Новое открытие Дакии ● Die Wiederentdeckung Daziens ● Les femmes et l'espionage ● Women and Spying ● Die Frauen und die Spionagetätigkeit ● Женщины и спионаж ● **EVA CRIȘAN** ● A Collection of History of Pharmacy in Cluj ● Une collection d'histoire de la pharmacie à Cluj ● Историческая коллекция клужской аптеки ● Historische Pharmazie-Sammlung in Cluj ● **ALECU CONSTANTINESCU** ● Escape from Jilava ● L'évasion de Jilava ● Побег из Жилавы ● Die Flucht aus Jilava ● **A. VASIU, M. FODOREANU** ● From the Danube to the Land of Sheherazade ● Du Danube au Pays de la Shéhérézade ● От Дуная до страны Шехерезады ● Von der Donau ins Land der Scheherezade ● **CHARLES DE GAULLE** ● War Memoirs ● Mémoires de guerre ● Военные мемуары ● Kriegserinnerungen ● **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU** ● The Dobrudjan Despotate from Dobrotici to Prince Mircea the Old ● Le despotat de Dobroudja depuis Dobrotich jusqu'à Mircea le Vieux ● Добруджская деспотия от Добротича до Мирчи Старого ● Das Dobrogea-Despotat von Dobrotici bis zu Mircea dem Alten ● Icn Cupșa ● Plevna ● Плевен ● Ion Nivănescu ● Témoignages finnois sur la participation des armées roumaines à la guerre de 1877 — 1878 ● Finnish Testimonies on the Participation of the Romanian Armies in the 1877 — 1878 War ● Финандские свидетелства об участии румынской армии в войне 1877 — 1878 гг ● Finnische Bezeugungen über die Teilnahme der rumänischen Armeen an dem Krieg von 1877 — 1878 ● „Historical Magazine" Microarchive: The Abuses of Ex-King Carol II ● La micro-archive «Magazine historique»: Les abus commis par l'ancien roi, Carol II ● Микроархив «Исторический магазин»: «Злоупотребления, совершенные бывшим королем Каролом II ● Mikroarchive „Historisches Magazin": „Die vom gewesenen König, Karl II., begangenen Missbräuche" ● **CLAUDIA CLEJA GÎRBEA** ● André Maurois in Bucharest ● André Maurois à Bucarest ● Андре Моруа в Бухаресте ● André Maurois in Bukarest ● **L. DEMENY** ● The first Printing in Romanian ● Le premier ouvrage imprimé en roumain ● Первый печатный текст на румынском языке ● Die erste Druckschrift in rumänischer Sprache ● **DUMITRU TUDOR** ● Points of View: Can Buridava be Placed at Ocnița? ● Points de vue: peut-on situér Buridava à Ocnița? ● Точки зрения: находилась ли Буридава в Окнице? ● Standpunkte: Kann Buridava bei Ocnița lokalisiert werden? ● **ANDRE CASTELOT** ● Wreckage of „Meduza" ● Le naufrage de la «Méduse» ● Крушение «Медузы» ● Der Schiffbruch der „Meduza" ● **I.I. RUSSU** ● What Do We Know About the Language of Traco-Dacians? ● Que sait-on sur la langue des thraco-daces? ● Что мы знаем о языке трако-даков? ● Was wissen wir über die Sprache der Thrako-Daken? ● **C. ARGETOIANU** ● Memoirs ● Mémoires ● Мемуары ● Erinnerungen

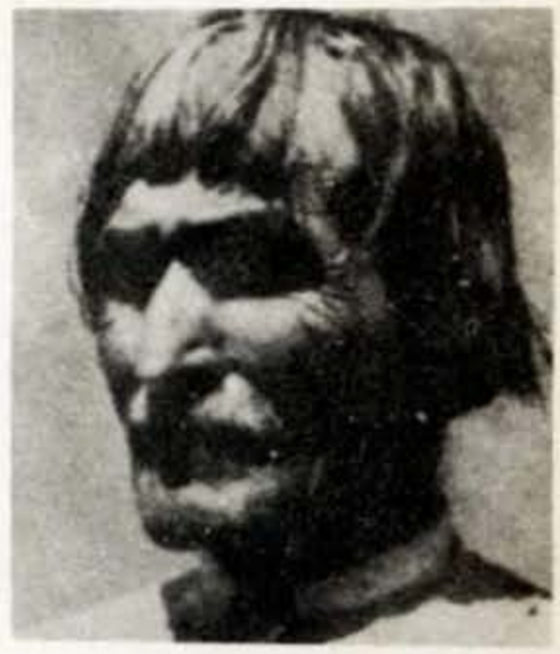

9

magazin istoric

București, Str. Academiei nr. 39—41, Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22, tel. 15 09 91

Coperta noastră

Manifestație în București cu prilejul proclamării Republicii

Tiraj 185000 exemplare

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Prețul unui număr 5 lei ; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

La mulți ani

Vă urează d-voastră, cititorilor, redacția revistei noastre, care a simțit de la apariție și pînă la numărul din pragul Noului An, sprijinul și căldura cu care ați înconjurat „Magazinul istoric".